

TESI DOCTORAL

**SENYORIU I MUNICIPI A LA CATALUNYA NOVA: BATLLIA DE
MIRAVET; COMANDES D'HORTA, D'ASCÓ I DE VILALBA; I
BARONIES DE FLIX I D'ENTENÇA (*)**

- JOSEP SERRANO DAURA -

**Dirigida pel dr. Josep M. Font i Rius
Co-dirigida pel dr. Tomàs de Montagut Estraguès**

**Àrea d'Història del Dret i de les Institucions
- Departament de Dret -**

Facultat de Dret

Universitat "Pompeu Fabra"

Volúm I

- 1996 -

4) Algunes consideracions sobre els aloers:

Per últim i en general, malgrat la seva desvinculació del senyor del territori on es troben, hem de referir-nos als possibles aloers existents al districte, i que tenen unes obligacions particulars i altres de caràcter comunitari envers la Senyoria segons les "Costumas" i les "Commemoracions".

En tot cas hem de dir que no en tenim constància directa de la seva existència a la nostra zona, a excepció d'alguns casos als dominis templers i que coneixem el s. XIII. Un que ja hem citat abans és el de l'Orde de l'Hospital que a la darrerria d'aquell segle posseeix unes terres i cases al terme d'Ascó i les estableix a favor d'un particular i els seus descendents; és evident que l'Hospital en aquell moment i en aquell cas és titular aloer d'uns béns que es troben en un districte de l'Orde del Temple.

D'altra banda, al llarg del mateix s. XIII i del XIV veiem que els Ordes del Temple i de l'Hospital i fins i tot alguns dels seus cavallers membres a títol particular adquireixen una sèrie de béns a terratinents que considerem aloers. Podem veure'n alguns casos:

- El 1244 Ferrer de Montornès i la seva esposa Escudera atorguen al comanador d'Ascó i a l'Orde del Temple, amb la formula de "concedimus et tradimus", uns camps al terme d'Ascó per 360 sous jaquesos i "pani et vino". Almenys uns d'aquells camps foren del "domini regis".

- El 1273 Constantí de Vilanova i la seva esposa Dominica venen al comanador de Miravet i als seus successors unes cases de Gandesa per 170 sous jaquesos i "absque omni retentu"; els venedors declaren que responen de tota possible evicció solidàriament i al seu càrrec; i talment hi intervé un tercer, Bernat Miquel, que en aquell moment posseeix aquelles cases, al que es garanteix que seguirà gaudint-les amb l'Orde del Temple i que accepta la transacció que es fa.

- El 1330 és Guillema vídua de Ramon Mercer la que ven al cambrer de Miravet fra Pere Martí i els seus (no s'al.ludeix a l'Orde ni als seus membres), un hort en terme de Ginestar per 28 sous jaquesos; la venedora declara que tal finca la treu del seu "jure et dominio" i que la posa "in vestrum vestrorumque" amb tota llibertat de disposició com a "re vostra propria sine obstacullo et contradiccione" i li respon de tota possible evicció.

- El 1344 Domènec Romeu, la seva esposa Francesca i els fills comuns Arnau, Ramon i Berenguer venen per 25 lliures jaqueses a fra Sanç d'Aragó castellà d'Amposta "et vestris vel tui volueritis imperpetuum" els molins que posseeixen al Pinell "cum solis, ffundamentis, parietibus, lignis, tectis, januis, portalibus, tabulis et envanis". Els venedors declaren que traslladen al comprador el seu domini i possessió amb plena i franca llibertat de disposició "tanquam de re vestra propria" i sense cap obstacle.

En tots aquests casos, doncs, tenim uns particulars que venen llurs béns a l'Orde o bé a cavallers hospitalers a títol privat (un d'ells és el mateix castellà d'Amposta). En cap d'aquells documents es fa esment a la potestat del mateix Orde (del Temple o de l'Hospital), circumstància que sí es declara en altres amb l'indicació de que l'Orde ho adquireix en exercici del seu dret de fadiga; així mateix hem de dir que en cap d'aquelles vendes es declara cens algú ni altres drets a favor de l'Orde que senyoreja el lloc.

Per això considerem que els venedors eren propietaris aloers de les finques i cases que venen, i talment que hi ha cavallers del mateix Orde senyor del lloc que adquireixen béns a títol privat i com a tals segueixen sent aloers respecte del propi institut religiós (252).

Altres aloers deuen ser Hug de Sant Martí i el seu fill que posseeixen uns masos a la Baronia d'Entença entre els s. XIII i XIV, rebuts segurament en pagament dels drets sobre l'herència d'Alamanda de Sobirats.

Aloers en definitiva que són diferents dels feudataris dels senyors que han rebut d'aquells el domini útil sobre uns béns i territoris determinats i altres prerrogatives sobre la seva població.

En qualsevol cas, si bé tots els aloers en principi no estan subjectes a la potestat del senyor, malgrat tot estan obligats per costums generals del país a prestar-li uns serveis determinats. Així podem veure allò que disposen els ordenaments feudals del Principat:

a) "Costumas":

- Cap. X: Que si dins els termes d'un castell hi ha dos o tres propietaris de masos alodials i francs, i el senyor del castell està en guerra o es prepara per a tenir-la, els homes d'aquells masos encara que siguin alous de cavallers o de l'Església han d'ajudar en els treballs preparatoris de defensa del castell, fer guàrdies, sortir per a formar part dels exèrcits al senyor del castell, etc.

- Cap. XIV: Quan hi ha dos o més aloers en un castell, tots ells s'han de prestar homenatge de fidelitat entre sí per tal que cada ún pugui refiar-se dels altres i no calgui protegir-se d'ells. I si un no ho vol fer, l'altre o altres poden requerir-se entre sí per mitjà del senyor del territori.

b) "Commemoracions":

- Cap. XIII: Es refereix al castlà i al vassall del senyor que en el seu territori puguin tenir béns en alou; aleshores s'assenyala que poden ser requerits per la Senyoria en qualsevol moment perquè acreditin el títol del seu alou (per donació o venda feta pel senyor, o per haver-lo adquirit d'altre aloer, etc.); i si ho pot acreditar no està obligat a respondre d'ell al

senyor del terme; però si no ho pot fer, aleshores s'enten que es tracta d'una possessió feudal (a cens). S'assenyala també que l'alou no es pot adquirir per prescripció.

- Cap. XVI: Tots els aloers existents en un districte senyorial, siguin cavallers o pagesos amb homes propis o no, estan obligats dins el mateix territori senyorial a defensar el castell del senyor i els seus habitants; de la mateixa manera el senyor ha de defensar i protegir aquells aloers. Talment es recull que en temps de guerra els aloers han d'assegurar que no perjudicaran al senyor ni als seus vassalls, i si hi ha alguna sospita contra l'aloer aquest haurà de prestar caució suficient o lliurarà els seus béns al senyor que els retindrà mentre duri la guerra. També en cas de guerra s'insisteix en que els aloers i llurs homes que resideixen dins el districte senyorial han de fer tot allò que els correspon als vassalls de la Senyoria (excepte aquells aloers que resideixen en fora del lloc).

B.3 L'establiment de la població cristiana

Hem parlat del caràcter alodial de les donacions que es fan a l'Orde del Temple, amb la cessió del ple domini; ens hem referit a la possible equivalència amb aquelles donacions de la feta a Bonifaci de Volta; i finalment en el cas de Guillem de Castellvell ens semblava que pròpiament es cedia el domini útil dels castells i termes en qüestió.

Tanmateix, els Senyoriis laics acaben convertint-se en alodials en tant que impliquen la cessió del domini directe sobre el territori de que es tracta, malgrat que el rei es reservi uns serveis i la potestat de recuperar-los en circumstàncies determinades. Es produeix en tot cas el conflicte de quina naturalesa tenen les cessions fetes i de com aquella evoluciona al llarg del temps.

Potser hem d'usar un concepte diferent com és el de propietat: plena pel que feia als cavallers dels Ordes militars en funció de la seva condició eclesiàstica i del seu estatus privilegiat, amb el ple domini i l'usdefruit dels seus senyoriis; i talment d'una quasi plena propietat, amb un domini limitat per la potestat règia que el pot recuperar en determinades circumstàncies com dèiem (253).

Tanmateix, en una o altra situació, en plena o quasi plena propietat, el senyor del territori pot establir altres individus en les seves terres, i recordem que en tant que es faci en cessió feudo-emfitèutica no cal en cap cas l'autorització prèvia del rei (254).

En qualsevol cas i prèviament cal tenir en compte que en un Senyoriu ens trobem amb tres tipus de dominis:

1r.- El domini que hom denomina fiscal i també públic (255), i que constitueix la part del terme, la més àmplia, que es cedeix a la població a

cens, la que s'estableix. L'expressió de públic no és freqüent; la trobem en un conveni signat el 1562 entre el comanador d'Ascó i les Universitats d'Ascó i Vinebre sobre diferents qüestions litigioses i referint-se a les heretats i mitjanes i llexius "que dexa lo riu de Ebro" que no estan cedides: ambdues parts declaren que aquelles porcions de terra "son publiques tot temps" i com a tals el senyor les pot establir "a qui ben vist sera y establezca axi e com fins avuy a fet y sta en possessio de stablir elles" (256).

2n.- D'altra banda ens hem de referir a l'existència de les "dominicatures" o reserves senyorials privatives de terres i d'altres immobles, i que en el cas dels Ordes militars també es denominen "menses" o "béns mensals" (257). De vegades s'usen altres expressions com emprius i deveses i ja ens hi referim més endavant; diguem en tot cas que són possessions inicialment excloses del procés de repoblament, que la Senyoria es reserva a títol particular per bé que també hi pot establir altres terratinents amb condicions diferents a les que afecten al terme cedit a la població. Aquelles dominicatures existeixen a tots els Senyories, i s'esmenten als actes de venda de la Baronia de Flix de 1262, en la donació del Comtat de Prades i de la Baronia d'Entença el 1324, i en general en tots els Capbreus com a part integrant del domini senyorial però prohibit als vassalls. Són possessions que òbviament estan excloses de la tributació senyorial però també municipal, i que en ocasions es destinen amb llurs rendes als oficials senyorials.

3r.- I en tercer lloc hem de citar els propietaris aloers que estan al districte senyorial, lliures de la jurisdicció senyorial; amb títols concedits pel rei abans de la donació senyorial de que es tracti o constituïts per la mateixa Senyoria. A ells ens hem referit i hem indicat quins deures tenen envers el senyor del lloc i la comunitat; però el senyor també intenta adquirir aquelles propietats ben segur que per a alliberar el seu domini de persones i institucions que poden resultar immunes a la seva jurisdicció.

En definitiva, fetes les donacions comtals dels territoris, el primer objectiu senyorial serà procedir al seu repoblament per tal d'assegurar-se llur explotació i rendabilitat; procés pel que els senyors gaudeixen de llibertat, excepte quan l'acte de disposició afecti al propi domini en qual cas ha d'intervenir el rei autoritzant-ho (258).

D'altra banda, el repoblament dels territoris i l'establiment de la seva població els senyors o "barons" d'un conjunt de facultats i prerrogatives que van més enllà del que pot ser el simple repartiment territorial. El baró posseeix el domini i la jurisdicció sobre uns territoris i llurs habitants, i aquell establiment s'efectua sobre la base d'un complex sistema de relacions jurídiques entre ell i els habitants presents i futurs del seu domini. Sistema o règim que és el de la "solidantia" com veurem, amb els drets i deures que se'n deriven.

Prou expressiu de l'extensió del domini dels senyors és l'Usatge "Strate" (el núm. 72), que assenyala que les "stradas e vias publicas e ayguas corrents e fons vivas, prats e pasturas, selvas, garrigas e rocas qui son fundadas en aquesta terra son de las potestats". Després però prohibeix a dites "potestats" que s'ho reservin en alou "ne ho tengan en domini" s'entèn que privat (dominicatura) doncs han de cedir-ho "a empriu" (ús i gaudi) "de lurs pobles, sens tot contrast e sens servici sabut". I efectivament, a l'hora d'establir les noves poblacions els senyors cedeixen de manera general l'usdefruit del terme del lloc i els seus elements; tanmateix tal cessió no és gratuïta atès que s'estableix un cens general com ocorre a tots els dominis templers/hospitalers, i a la Palma pel que fa a la Baronia de Flix, o una qüestió anual com a Tivissa, Móra i Coll de Balaguer a la d'Entença.

El mateix criteri segueixen les Cartes que concedeix l'Orde de l'Hospital el s. XVII:

- Benissanet: El cap. 15 declara que la Senyoria posseeix tot el terme, per bé que cedeix el seu usdefruit a canvi d'un cens anual; i el cap. 50 disposa que l'Orde es reserva "todas las cosas publicas como son calles, plajas y otras semejantes, en las quales tennan (...) libera y absoluta disposicion".

- Ascó: El cap. 66 assenyala que l'Orde és senyora de tot el terme i els seus elements; i el 73 indica que la Senyoria "tiene (...) los muros, calles y todos los demas empios, vagos y cualquier cosa que se hallare no poseherse con titulo en el termino y villa de Asco". I ja segons Capbreus veiem que també se satisfà un cens anual pel terme.

- Miravet: El cap. 13 reconeix el terme a favor de l'Orde, que atorga el seu usdefruit a canvi d'un cens; i el 144 assenyala que la Senyoria es reserva "todas las cosas publicas como son calles, plajas y otras cosas semejantes, en las quales tenra el senyor castellan y sus successores libera y absoluta disposition".

En definitiva, l'establiment d'un cens general apareix com imposat per la Senyoria i acceptat pels vassalls de cada lloc, com formalment fan. I sens perjudici de que s'arribi a algun que altre pacte, com ocorre a la Palma on l'any 1511 es declara que el cens general del terme va ser "commutat" per disposició de la Senyoria en comprometre's i acceptar els veïns del lloc a tributar per llurs terres amb la catorzena part dels fruits que s'obtinguessin (259).

En tot cas, la font jurídica primera de les poblacions i comunitats cristianes que s'estableixen són les Cartes de població, si es tracta d'establiment de nova planta, i altres tipus d'avinences i privilegis si solament s'ha d'instal·lar una comunitat en un lloc o vila ja constituïts.

El procés de repoblament cristià s'inicia de manera quasi exclusiva a partir de la segona meitat del s. XII als dominis de l'Orde del Temple a l'actual Terra Alta. Pel que fa a la Ribera d'Ebre coneixem la població de Rasquera i d'On projectada segons Carta de 1206, coincidint segurament amb la de Ginestar; i hem d'afegir els intents templers a Gorrapte i Berrús el 1237 i 1294 respectivament; així com els d'Entença al Coll de Balaguer el 1275, i els d'Arnau del Bosch al Mas de Flix el 1345.

Això no obstant a la Ribera es conserven la majoria sinó tots els nuclis de població existents abans de la reconquesta, en temps de dominació sarraïna. En el cas de Rasquera el seu castell va ser donat al Temple amb Miravet el 1153; és probable que en aquell moment existeixi una població sarraïna com a Miravet i Benissanet que potser després abandona el lloc donant així pas a la nova població cristiana de 1206.

En definitiva, mentre a la Terra Alta s'ha de procedir a l'establiment de nova població i en tot cas a ordenar l'existent arribada amb la reconquesta, a la Ribera tenim comunitats sarraïnes a les que es respecten llurs possessions i en tot cas s'hi afegixen nous pobladors cristians que s'han d'establir en cases i terres per a llur subsistència (260). Però el fet d'existir una població consolidada amb un terme prefixat i ocupat, amb nombrosos nuclis constituïts, seria la causa de que no fos realment necessari procedir a una repoblació cristiana del caràcter i magnitud de la que es desenvolupa a la Terra Alta.

Però encara hem de distingir dos processos de repoblació: un que qualifiquem com de general i amb una certa uniformitat que es desenvolupa entre els s. XII i XIV, a partir de la reconquesta, i altre que tractem separatament atesa la seva excepcionalitat endegat el s. XVII arran l'expulsió de la població morisca i que afecta exclusivament als llocs hospitalers de Benissanet, Ascó i Miravet.

1) Concessió i formulació dels documents:

1.1 Les Cartes de població dels s. XII al XIV:

Venim distingint al llarg d'aquest treball entre les Cartes concedides per Alfons I i les atorgades pels diferents senyors de la nostra zona.

En tots els casos podem parlar d'establiments agraris col·lectius, fent excepció d'aquella Carta atorgada a Bernat Granell per Batea i Algars el 1181 d'efímera vigència si tenim en compte que: l'any següent l'Orde del Temple consolida el seu domini sobre aquells castells i llurs termes, i que el mateix Granell renuncia als seus drets el 1187 a favor dels cavallers templers.

La formulació de totes aquestes Cartes es similar per èpoques; així en un primer moment incloses les d'Alfons I són concessions unilaterals de l'atorgant, i després passen a redactar-se com a pactes entre ambdues parts (la Senyoria i els pobladors). Ara ens referim a aquell extrem, però en tot cas hem de dir que tota concessió poblacional havia de requerir l'intervenció d'ambdues parts, és a dir: o es formalitza una espècie de "convinença" per mitjà d'un document en el que figuren ambdues parts, o tal vegada el senyor concedeix la seva Carta i després per separat els pobladors l'accepten, o s'hi adhereixen en rebre l'establiment concret (261).

En el cas d'Horta i Bene de 1165 hem advertit que el document duu la data de gener de 1165, i en canvi en un dels seus apartats es fa referència al dia en que aquell entra en vigor i que és el 20 de juliol del mateix any (262). Aquella circumstància ens fa pensar que segurament el mes de gener hi ha un projecte elaborat, que malgrat tot no s'acaba de discutir i aprovar fins el juliol; el text definitiu manté com a data la primera, quan en realitat deu ser la segona atès que és a partir d'aquell moment quan es fixa la vigència del document.

En qualsevol cas les Cartes reials apareixen com a concessions unilaterals, i el mateix criteri segueix l'Orde del Temple en les primeres que atorga; però ja en la de Batea de 1205 al final figuren les signatures de vuit pobladors que "hoc laudamus et firmamus per nos et per omnes nostros predictos populatores" (263).

La de Pinell de 1207 torna a ser un document unilateral, i no és fins la de Pinyeres de 1280 en què al final de l'acte intervenen els pobladors amb la declaració següent: "Nos vero populatores predicti per nos et omnes successores nostros vobis promittimus et successoribus vestris et fratribus supradictis ac etiam Templo esse homines et vassalli fideles ac legales vestri et successorum vestrorum et etiam Templi. Promittimus etiam vobis et successoribus vestris et castro Miraveti facere et annuatim solvere dictum censum et dezimam et primitiam dare fideliter ac legaliter de honoribus et possessionibus supradictas secundum consuetudinem de Batea, et dicta caficia medium ordeï et medium frumenti dare et solvere pro qualibet pareliata annuatim in festo Sancti Michaelis septembris, prout superius est expressum. Et omnes alias condiciones et pacta superius comprehensa tenere et observare inviolabiliter et complere et nunquam in aliquo contravenire aliqua ratione".

En canvi a la Carta d'Algars de l'any següent figuren els pobladors que prometen respectar-la, però no signen el document; i sí que apareixen novament en les de la Devesa de Massaluga i de Berrús de 1294 i a més aquells les signen (264).

Per últim i en relació a les Cartes conegudes dels altres Senyoriis: a la del Coll de Balaguer de 1275, els pobladors intervenen en el document aprovant, jurant i signant tot allò disposat, i autoritzen al senyor a acudir davant qualsevol tribunal per reclamar-los el compliment de les condicions establertes en cas que no les observin; i la del Mas de Flix de 1345 torna a ser un document unilateral (265).

Insistim però en que ja en els casos en els que els pobladors no intervenen, segur que després deuen aprovar i acceptar la Carta corresponent encara que sigui en document a part, prestant l'homenatge i el jurament de fidelitat corresponent (266).

a) A la Terra Alta:

Els primers intents repobladors coneguts en aquella comarca van ser els d'Alfons I a Horta i Bene i Batea i Algars entre 1165 i 1181. Dos intents que potser no resultarien tan exitosos com seria d'esperar, per la qual cosa l'Orde del Temple possessionat dels llocs i resolts alguns conflictes suscitats endegaria un nou procés amb la concessió de noves Cartes: Horta el 1192 (no apareix Bene), Batea el 1205 i Algars cent anys després, el 1281.

Per la nostra partensem que la concessió de noves Cartes no obeeix tan simplement a que els intents reials hagin resultat infructuosos, sinó potser i més pròpiament a la voluntat del Temple d'evitar qualsevol conflicte amb els pobladors de cada lloc, i així deixar prou clar qui ostenta el senyoriu a cadascun d'ells. Amb la concessió de noves Cartes de població acceptades pels pobladors de cada lloc (vegi's per exemple Batea, el 1205, on la seva Carta s'adreça a 60 pobladors ja instal·lats) s'estableix un règim distint que de fet deu abolir els documents anteriors i amb ells qualsevol privilegi que pugui perjudicar els interessos de l'Orde (267).

Una situació similar es dona a Gandesa, lloc al que el mateix Orde del Temple concedeix dues Cartes: una el 1192, en un moment en que la zona sembla estar encomanada als cavallers de Gardenys i Corbins, i en la que justament es declara que "omnes populatores que ibi fuerint, respondeant semper domui Gardenii et domui de Corbins et fratribus ibidem Deo servientibus omni occasione remota"; però molt poc temps després, el 1194, es concedeix una nova Carta que s'adreça als mateixos pobladors citats nominalment en l'anterior, segurament en tant que Miravet s'ha consolidat com a tal Batllia, i que disposa que aquells pobladors han de respondre sempre davant del castell de Miravet: la segona Carta de Gandesa, pràcticament igual a la primera deixa clar que el lloc depèn del castell de Miravet, i del titular de la seva Batllia o Comanda (268).

En tot cas, a partir de 1192 l'Orde del Temple ordena i/o constitueix diferents i nous nuclis de població en terres del seu domini per mitjà de Cartes especials.

En casos aquelles noves poblacions s'estableixen al voltant de castells existents des dels temps dels sarraïns: Horta amb Bene, Batea, Algars, Gandesa i Pinell. Altres vegades hem de parlar de poblacions de nova planta: Camposines, Vilalba (269), Vall de Batea, Gandesola, Mudèfer, Pinyeres, Devesa de Massaluca, Berrús, Fatarella i Prat de Comte.

Encara podem referir-nos a altres nous nuclis dels que desconeixem el moment de la seva fundació: Pobla de Massaluca, Vilalba la Vella, Arnes, Caseres, Ferres, Bot i Pedrer. Suposem que aquests llocs també serien de nova creació i que se'ls atorgarien les Cartes de població respectives; en tot cas Vilalba la Vella, Ferres i Pedrer desapareixen (270).

Pel que fa a Corbera el seu castell talment és donat al Temple el 1153 dins el districte de Miravet; creiem que la seva població es crearia sota la protecció de la seva fortalesa, probablement amb algun document fundacional.

En qualsevol cas, tot aquell procés repoblador que se segueix des de la darrerria del s. XII i al llarg del XIII és uniforme, tal com s'expressa la Carta de Gandesola de 1248: l'Orde disposa que procedirà i farà amb els nous pobladors del lloc "ad forum et consuetudinem sicut aliis nostris populatoribus".

Ja pel que fa a la unitat de cultiu base d'aquesta nova població establerta per a assegurar la seva subsistència és la "pariliata" o parellada que es concedeix a cada poblador i que equival a 24 jovades o a la capacitat per a sembrar-hi fins a 24 cafissos de gra.

Els nous poblaments tenen doncs un caràcter eminentment agrari, per no dir exclusiu: es concedeix una unitat de terra determinada establerta segons la seva capacitat per a sembrar gra, l'element bàsic en el desenvolupament econòmic d'aquell moment (blat i ordi) (271).

Aquesta donació o cessió té una primera contraprestació censal anual equivalent a altra mesura de gra, establerta amb cafissos segons mesura de Lleida, i que varia a cada lloc i cada moment. D'entre les Cartes concedides que coneixem observem:

- Quan es fixa la superfície de terra que es dona a cada poblador el mateix document estableix el cens anual que cadascún satisfarà; són els casos d'Horta (1192), Gandesa (1192/94), Pinell (1198), Batea (1205), i Pinyeres (1280), on cada terratinent haurà de satisfer 1 cafís de gra per

parellada de terra, mig de blat i mig d'ordi (a Pinyeres també es disposa un cens d'una gallina per solar que es doni per a edificar casa).

- En canvi les Cartes de Pinell (1207), Camposines (1209), Vilalba (1224), Vall de Batea (1244), Gandesola (1248), Algars (1281) i Devesa de Massaluca (1294) fixen uns censos anuals únics a satisfer per la comunitat en conjunt i en raó del terme assignat: a Pinell 15 cafissos (meitat de blat i meitat d'ordi); a Camposines 10 cafissos (blat i ordi); a Vilalba 20 cafissos (blat i ordi); a Vall de Batea 7 cafissos (blat i ordi); a Gandesola 12 fanegues, 6 de blat i 6 d'ordi; a Algars 1 cafís (blat i ordi) i una gallina per casa; i a la Devesa de Massaluca 10 cafissos (blat i ordi).

Per últim hem de dir que alguns d'aquests censos es mantindran, però altres canviaran al llarg dels segles com veurem més endavant. De fet es tendeix finalment a establir i satisfer un cens general per tot el terme, que inclou l'ús i gaudi de les cases del nucli urbà i dels elements comuns del terme (pastures, llenya, aigües, fonts, rius i rieres, roques, etc.).

b) A la Ribera d'Ebre:

Coneixem l'atorgament de Cartes de població a nuclis cristians de nova creació: Rasquera i On (1206), Gorrapte (1237), Coll de Balaguer (1275), Berrús (o Castellblanc) (1294) i Mas de Flix (1345).

Als llocs de l'Orde del Temple no s'estableix una unitat de terra a donar, i pel que fa als drets a satisfer s'assenyala:

- A Rasquera i On s'estableixen com a censos anuals els delmes i primícies de tot fruit i bestiar, a més d'altres especials que veiem més endavant. En aquests casos doncs l'única tributació senyorial serà pràcticament la participació en aquells drets de l'Església (272).

- A Gorrapte es disposa un cens anual de 3 cafissos per tot el terme (de blat i ordi), més els delmes i primícies.

- A Berrús o Castellblanc a més d'un dret d'entrada de 250 sous jaquesos, els pobladors hauràn de pagar un cens anual d'1 cafís de blat i altre d'ordi, així com els delmes i primícies.

En el cas del Coll de Balaguer, a la Baronia d'Entença, no es disposa quanta terra es donarà a cada poblador ni es fa esment a cap cens general ni particular; però almenys el s. XIV se satisfà una queta anual pel terme com veruem. En tot cas, es fa remissió als costums de Tivissa, per la qual cosa entenem que s'aplicarien també els de caràcter tributari.

I pel que fa al Mas de Flix a la Baronia de Flix tampoc s'assenyala la terra a donar, però es disposa un cens a satisfer per cada poblador equivalent a l'onzena part de tots els fruits que es cullin, i en tot cas es fa remissió als usos i costums de Flix.

Cal destacar per últim la major simplicitat de les Cartes concedides als dominis laics respecte de les del Temple, més elaborades, extenses i amb un relatiu major detall que aquelles altres.

1.2 Les Cartes de població del s. XVII:

Ens referim a les Cartes concedides a la primeria del s. XVII als llocs de Benissanet, Ascó i Miravet respectivament, arran l'expulsió decretada dels moriscos catalans el 1610.

Tots tres casos es produeixen a la Ribera d'Ebre entre 1611 i 1623. Es tracta de documents generals podem dir almenys pel que fa a l'establiment de la nova població en terres i cases i que es remeten a allò que es pacti en cada document d'establiment, a part de fixar censos determinats segons la producció; cedeixen l'usdefruit dels termes amb un cens general, i regulen altres extrems d'ordre privat i públic que veurem més endavant. Especialment important és la regulació que s'hi conté sobre l'organització de les Universitats respectives i els sistemes de control establerts de la gestió dels representants municipals; talment és de destacar que els textos de Benissanet i Miravet inclouen un veritable codi jurídic, que es defineix com de consuetudinari i que aboleix l'antic ordenament de 1319, per bé que en bona part s'hi inspiren.

D'altra banda, i a diferència del que ocorre respecte de les Cartes del primer període, en aquests casos coneixem millor, amb més detall, el procés repoblador. Efectivament, al poc temps d'ordenar-se l'expulsió dels moriscos catalans quasi a l'any, el 28 d'abril de 1611 el gran mestre de l'Orde de l'Hospital i el seu Capítol General es reuneixen a Valeta (capital de Malta i centre dels cavallers hospitalers), i davant el "maximum detrimentum et praeiudicium" causats arran aquella expulsió als seus dominis de la Corona d'Aragó, acorden fer-hi "nova populatione et de habitatione vassallorum" perquè les terres es tornin a conrear i cultivar, amb els objectius de mantenir, millorar i augmentar les seves rendes (273).

L'acta fa esment explícit als llocs de Benissanet, Ascó i Miravet, i s'atorguen plens poders als seus titulars, el comanador d'Ascó i el castellà d'Amposta, perquè procedeixin en conseqüència del "meliori modo quo fieri poterit", assegurant en definitiva els drets i prerrogatives dominicals i jurisdiccionals de l'Orde.

A continuació l'Assemblea o Capítol provincial de la Castella designa dos comissaris perquè amb els titulars dominicals respectius visitin els llocs afectats, els reconeguin i puguin prendre un primer contacte amb els nous pobladors arribats.

Després de tenir els primers contactes amb els pobladors, es redacta el document o el projecte de Carta, segurament per aquells comissaris amb llurs assessors, i tot seguit és presentat al senyor d'una banda i als vassalls d'altra (274).

Aquest procés esdevé extraordinàriament lent i llarg a Miravet, on el 1615 ja hi ha un projecte redactat, amb l'objectiu de que la nova població estigui definitivament instal·lada al lloc l'any següent 1616. Però el castellà d'Amposta formula objeccions a algunes disposicions recollides per aquell projecte, i per aquell i altres problemes que no coneixem amb exactitud tot el procés s'allarga considerablement fins que la Carta es concedeix el 1623 (275).

A Benissanet en canvi el procés és curiosament molt curt, doncs al cap de sis mesos des de la celebració d'aquella Assemblea general de l'Orde, el 30 d'octubre del mateix 1611, s'atorga la nova Carta del lloc (276).

Pel que fa a Ascó, existeixen conflictes entre la Senyoria i els antics pobladors del lloc, cristians vells i nous, i la seva Carta es concedeix el 4 de juny de 1615. No coneixem suficientment els conflictes que enfronten al comanador i els antics pobladors del lloc, però bàsicament deuen ser dos:

- L'assumpció dels deutes pendents de satisfer, deixats pels cristians nous expulsats i altres de la Universitat no liquidats i dels que no s'ha amortitzat cap suma des de l'expulsió. Aquesta qüestió deu ser decisiva, doncs obliga a establir una concòrdia entre el batlle com a representant senyorial, els jurats del lloc i els caps de família instal·lats el 23 de març de 1615, per la que tots ells es comprometen a assumir aquells deutes, cosa que faran en les termes i segons es recull en la mateixa Carta de població.

- La voluntat de l'Orde de sotmetre i integrar en el nou procés repoblador a tots dels pobladors antics i nous, de manera que s'estableixi de fet una nova població amb igualtat de drets i deures pels habitants del lloc. El preàmbul del document refereix que la Senyoria havia "dado licencia a los viejos y nuevos pobladores para juntarse muchas veces y tratar de sus cosas" sense haver-se obtingut cap resultat i que finalment després d'"haberse altercado en diferentes juntas", s'aconseguien uns pactes que recull el mateix capitulat.

En els casos de Benissanet i Miravet, en llurs Cartes solament intervenen alguns dels vells pobladors; i aquells que no ho fan suposem que segueixen mantenint llurs possessions i satisfan els drets antics. Tanmateix considerem que talment es troben afectats per la nova Carta, fonamentalment en allò que fa referència a l'organització municipal i a l'aplicació del nou ordenament jurídic que cada Carta conté (després de derogar a cada lloc l'antic codi de Costums de 1319).

En canvi a Ascó, com hem dit, la Senyoria aconsegueix integrar tots els antics pobladors del lloc, vells i nous cristians, fent-los acceptar el nou capitulat i renunciar a totes llurs possessions per a concedir-los-hi altres diferents mitjançant un nou acte d'establiment. En definitiva, es concerta una nova Carta de població que afecta a tots els pobladors del lloc, nous i vells.

Establerta la nova població a cada lloc i acceptat el projecte final, el senyor passa a nomenar els seus nous oficials i càrrecs municipals; en aquest cas es designen jurats que regiran la Universitat fins que es constitueixi la "Vila" i els seus habitants elegeixin llurs representants en la forma que cada Carta estableix. Designats aquells oficials i càrrecs, tots ells han de prestar el jurament d'homenatge i fidelitat a la Senyoria, acatant en atenció a la seva condició tot allò capitulat en cada document en nom propi i de la Universitat respectiva (277).

Aprovada i formalment concedida la Carta concertada per la Senyoria amb els pobladors, es procediria encara a la nova visita d'uns comissaris hospitalers per tal verificar els resultats obtinguts, i procedir després al trasllat del text en qüestió al Capítol provincial de l'Orde per a la seva aprovació definitiva. En els casos de Benissanet i Ascó, llurs Cartes foren aprovades per aquella Assemblea el 16 de setembre de 1615; i pel que fa a la de Miravet, desconeixem la data exacta però sabem que es va sotmetre al Capítol tingut el 13 de juny de 1623, i que no va ser aprovat perquè mancava encara els actes d'acatament i acceptació dels representants senyorials i municipals (278).

Finalment al mateix text de cada Carta figuren els pobladors que s'integren dins el procés de repoblació seguit a cada lloc, acceptant i jurant el seu contingut (279).

Per últim hem de dir que com es reitera en cada document, l'objectiu fonamental de cada Carta és en tot cas millorar l'explotació de cada terme; es recuperen béns dels moriscos expulsats que en molts casos estaven exempts de tributar i ara són novament establerts amb els censos que es disposen (280); i es fixen unes noves normes jurídiques, molt àmplies en els casos de Benissanet i Miravet, que introdueixen nous mecanismes de control senyorial a l'actuació dels representants municipals i endureixen si es pot dir així les relacions senyor-vassalls.

1.3 Els contractes d'establiment individuals:

De manera similar al que hem vist respecte de les Cartes de població, pel que fa als contractes d'establiment individuals, almenys el s. XII els documents apareixen com donacions unilaterals del concedent a favor del beneficiari amb les condicions que s'indiquen (281).

Ja el s. XIII en canvi intervenen ambdues parts: primer el concedent disposant allò que s'estableix, la seva ubicació i límits, i altres condicions dominicals i jurisdiccionals; i després declara el beneficiari, acceptant l'establiment fet i les condicions imposades obligant en garantia tots els seus béns mobles i immobles i formulant les renunciacions corresponents a possibles beneficis que estableixin al seu favor les lleis, el dret comú, els costums i qualsevol altra disposició jurídica (282).

2) L'establiment:

La forma d'establiment que segueix la Senyoria a favor de les noves poblacions en general o individualment a cada poblador, és la de cedir amb caràcter perpetu o per un període de temps determinat (temporal o vitalici) el domini útil d'un terme o d'un immoble, mantenint aquella el seu domini directe i a canvi d'una contraprestació censal anual a càrrec del beneficiat que pot ser en diner, una proporció de fruits o de bestiar, etc.

Això no obstant cal considerar separatament la cessió de tot un terme per a poblar-lo i treballar les seves terres, i l'establiment ja concret d'una finca, casa o altre immoble determinat:

- En el primer cas l'establiment del terme és general per a tots els habitants i pobladors del lloc presents o futurs, es fixen els límits del terme cedit i comporta generalment l'usdefruit d'elements comuns podem dir com són les pastures, aigües, boscos per a la fusta i la llenya, les fonts, les roques, etc.
- I en el segon supòsit la Senyoria estableix a una persona individual o a un grup determinat en una casa o solars per a fer-se cases i viure, o en una heretat o partida del terme per a la seva explotació.

La fórmula que els concedents usen en general tant en Cartes de població com en establiments d'immobles en concret des de la darrerria del s. XII fins a la del XIII es la de "damus et concedimus et in perpetuum tradimus vobis (..) et heredibus et successoribus vestris", "donamus et imperpetuum tradimus donacionem", "donamus et concedimus" o "donamus et in perpetuum concedimus"; la donació inclou totes les millores que en puguin fer i tot perquè "habeatis et teneatis et possideatis", i "expletetis" en cas de terres. I normalment s'afegeix que es donen els béns en qüestió "in vestram corporalem possessionem (..) et transferimus cum omnibus suis pertinentibus hoc modo quod faciatis vel facere possitis ibi cum volueritis".

Ja als Senyoriis templers en documents particulars de 1280 i en les Cartes concedides el 1294 a la Devesa de Massaluca i a Castellblanc (Berrús), s'assenyala que "damus, concedimus et stabilimus in emphiteosim", o "damus et concedimus in emphiteosim"; però realment són casos, amb la documentació que posseïm excepcionals doncs la

pràctica habitual es usar la fórmula de "damus et stabilimus ad certum censum faciendum" sense fer esment a l'emfiteïsi.

Pel que fa a la Carta de població del Coll de Balaguer de 1275, a la Baronia d'Entença, solament es fa una al·lusió molt general a l'establiment dels nous pobladors; i a la del Mas de Flix de 1345 s'usa la fórmula de "in perpetuum valituro damus et stabilimus".

A la mateixa Baronia de Flix de la Ciutat de Barcelona en documentació del s. XVI, quan els veïns declaren llurs béns afirmen posseïrlos "per dictam honorabilem Civitatem et subdominio et alodio suo".

En el cas particular de Gorrapte, a la Comanda d'Ascó, al Capbreu tingut el 1607 el senyor reconeix que en aquell terme hi ha moltes terres "emphiteosi concesse diversis emphiteosis".

Pel que fa al procés repoblador del s. XVII endegat per l'Orde de l'Hospital, solament en l'acord del Capítol General de l'Orde de 1611 autoritzant el repoblament d'Ascó, Benissanet i Miravet, es disposa que es donen plens poders als cavallers que s'indiquen perquè entre altres coses "censeri potuit" als pobladors i talment puguin procedir a pactar allò que sigui necessari "respectu jurisdictionis quam partitionis fructuum que in emphiteossin in pecunia censum solvendo dicitur cum fatica et loysmo".

Malgrat això, les Cartes tan referides del s. XVII no fan esment a l'emfiteïsi; sempre s'al·ludeix en general a l'establiment, o a les "asiendas propias" dels pobladors, o a la "asienda que la Religion les dara" o "los bienes que se les dara", i es remeten en tot cas a l'"aucto de assentamiento" particular que es farà per a fixar el cens a satisfer per cada immoble. Sempre es reconeix que es tracta d'un acensament perpetu, que entre d'altres facultats a favor dels pobladors comporta també la de poder arrendar els béns que es cedeixin (com a cessió temporal a canvi d'una renda).

Encara en documents del s. XVIII, quan s'al·ludeix a l'establiment d'immobles als dominis hospitalers i laics tan aviat es fa servir el terme emfiteïsi com el de feu (283).

En definitiva, ens trobem davant d'uns establiments de naturalesa mixta podem dir amb elements romans, feudals i eclesiàstics o canònics; de fet és una institució introduïda justament per l'Església que acaba identificant-se arreu moltes vegades amb l'emfiteïsi romana. Però almenys a la nostra zona l'ús d'aquella expressió és tardà i poc habitual; subsisteix el terme d'"establiment" per a denominar tota cessió del domini útil sobre immobles a cens perpetu o temporal, i subjecte a una sèrie de deures de caràcter senyorial i d'origen divers.

2.1 Consideracions sobre l'emfitèusi:

BROCA cita com a precedent legal de l'emfitèusi el Codi de Teodosi, concretament 3 títols que es refereixen a la cessió de terres públiques amb l'obligació de pagar una quantitat anual; i concretament són de destacar dos d'aquells títols: el "De locutione fundorum, iuris emphyteutici et rei publicae et templorum" i "Sine censu vel reliquis fundum compareri non posse" (284).

Tanmateix, ja com a tal institució, l'emfitèusi apareix regulada per una Constitució de Zenó, emperador romà d'Orient (474-491), i desenvolupada després per Justinià (482-565) segons altres tres Constitucions, i totes elles es recullen al Títol LXVI del Llibre IV del Codi.

La característica fonamental de l'institució és la cessió d'un immoble a perpetuïtat, a canvi d'un cens o contraprestació econòmica anual i subjecta a uns drets determinats a favor del seu titular. El caràcter de perpetuïtat fa distingir aquella institució d'un arrendament o establiment temporal.

En tot cas aquelles Constitucions romanes disposen sucintament i pel seu ordre de publicació al Codi el següent:

1r.- L'emfitèusi es configura com un contracte independent respecte del d'alienació o compravenda i del d'arrendament o "conductio" o locació: és més que un arrendament però no transmet la propietat; podriem dir que és com una qüasi propietat (285).

2n.- Pel que fa al pagament del cens, si no hi ha pacte al respecte, l'emfiteuta podrà ser expulsat del predi en cas d'impagament durant tres anys. Si el "dominus" el demanda per aquella causa, l'emfiteuta no podrà oposar millores ni obres efectuades a l'immoble; però se li permet de satisfer les "pecunias" adeudades o dipositar-les per a evitar el llençament.

3r.- L'emfiteuta no pot alienar les millores obtingudes ni transferir el seu dret a un tercer sense el consentiment del senyor principal; si ho vol fer abans li ha de demanar autorització, i aquell tindrà un termini de dos mesos per a decidir-se amb l'opció de poder adquirir ell mateix per a sí les millores o recuperar l'immoble cedit en emfitèusi en el seu cas. Si finalment el senyor directe no vol adquirir-ho cobrarà això no obstant l'equivalent a la "quingagesimam partem" del preu de compra o del valor estimat com a condició prèvia per a poder acceptar al nou emfiteuta (286).

4t.- L'última Constitució ve a reiterar la segona en el sentit d'autoritzar l'emfiteuta a dispositar la suma corresponent als censos adeutats dels tres anys impagats, en cas que el senyor no vulgui acceptar-la.

Pel que fa a Catalunya no és fins el 1210 que apareix per primera vegada aquella expressió d'emfiteusi, usada per Pere I en Cort tinguda a Barcelona quan al·ludeix a aquells que tenen "honors, feus o possessions a cens o emphiteosim", i prohibeix coincidint amb una d'aquelles Constitucions de Justinià, que llurs posseïdors no puguin alienar-los ni empenyorar-los "sens special licentia o voluntat dels principals senyors". El mateix rei indica que en altre cas s'estàn vulnerant els Usatges de Barcelona, una Constitució anterior dictada a Girona i talment seria contrari a "comu dret" (287).

Són de destacar dos extrems d'aquella Constitució:

- Que s'equipara la tenença d'honors, feus i qualsevol possessió a cens amb un establiment emfiteutic.
- I que es reconeix la vigència del dret comú (288).

L'aparició d'aquell terme legal romà coincideix de tota manera amb el fenomen de la que podem considerar com a plena recepció del dret comú que s'està produint aleshores al Principat. Però a la nostra zona l'ús de l'expressió "emfiteusi" com a denominació dels contractes d'establiment perpetu a cens en immobles és tardà com hem dit: aproximadament vers el 1280.

Malgrat tot, el mateix tipus de contracte es ve celebrant bé que amb elements nous, tot i que no s'usa aquella denominació, i amb uns precedents a la Catalunya Vella que es remunten a mitjans s. XI. Es tracta del que es defineix com a contracte d'"establiment" que sense aquella expressió d'emfiteutic es ve practicant al Principat des de la seva introducció per l'Església segons les opinions de CARRERAS i BROCA (289).

Així i des de la segona meitat del s. XI i concretament a partir de l'any 1068 l'Església barcelonina, com a pràctica habitual, ve establint a particulars en immobles de la seva propietat a canvi d'un cens com a contraprestació econòmica i d'altres càrregues i drets que es van ampliant en el decurs del temps (290).

Aquesta pràctica permet a l'Església evadir-se de la prohibició canònica de vendre els seus béns i li permet de posar-los en producció; finalment és sancionada pel Concili Laterà de 1180, celebrat sota el pontificat d'Alexandre III, quan autoritza la cessió de terres eclesiàstiques a canvi d'un cens per tal de poder-les cultivar (291).

En qualsevol cas a Catalunya i des de la primera meitat del s. XI segons afirma BROCA els establiments a cens de béns immobles adquireixen caràcter perpetu, amb la facultat d'alienar-los i salvant sempre el dret senyorial de fadiga i lluíisme. I ja quan es generalitza el dret romà segons el mateix autor aleshores aquell contracte rep la denominació d'emfitèusi, però no es tracta pròpiament de l'institució romana del mateix nom, doncs al Principat ha incorporat per la pràctica habitual nous elements de procedència eclesiàstica i feudal (292).

Segons el mateix BROCA:

- Elements eclesiàstics d'acord amb contractes que es remunten a la segona meitat del s. XI concedits pel Bisbat de Barcelona serien: un possible dret d'entrada a l'immoble a satisfer per l'adquirent; llibertat de disposició inclosa la venda, permuta o gravamen sempre que sigui a favor d'una persona de la mateixa condició social que l'adquirent; prohibició de reconèixer com a senyor a altre diferent del concedent; i l'obligació de pagar un cens anual (sota pena que pot ser del "duplo").
- I com a elements feudals assenyala: el dret de fadiga del senyor directe, i en el seu cas el de lluíisme; el deure de l'emfiteuta de firmar dret (garantir) al senyor directe la seva possessió; i la possibilitat de que l'adquirent faci sub-establiments.

Malgrat tot, hem de constatar que justament aquells drets de lliure disposició en general i la seva subjecció als altres drets senyorials de fadiga i lluíisme ja venen recollits en una Constitució de Justinià abans referida (C., 2, 66, 3).

Això no obstant el terme "emfitèusi" no apareix sinó quan s'està produint la recepció del dret comú com hem dit, i quan a Catalunya s'ha desenvolupat i consolidat el feu, com assenyala CARRERAS, convertit en hereditari i amb un gran paral·lelisme amb el que seràn els contractes emfitèutics (293). De fet ens ho confirma aquella Constitució de 1210 que equipara la cessió de feus a cens amb l'emfitèusi.

En definitiva, retornant a BROCA, aquest autor manifesta que l'emfitèusi va néixer a Catalunya "con fuertes elementos feudales y al tomar el nombre de enfiteusis no se desprendió de la hibridez que ha sido y aún en parte es su nota característica en Cataluña" (294).

I tots aquells elements que acaben configurant l'emfitèusi catalana i altres de nous es recullen en els diferents documents d'establiment que s'atorguen a la nostra zona. Diguem també que l'ordenament jurídic del país intenta regular l'institució diferenciant-la de la feudal per bé que no ho aconsegueix plenament (295).

2.2 L'establiment a la nostra zona:

En tot cas, sigui una Carta de població o bé un contracte a favor d'un individu en concret, el senyor directe procedeix a establir els seus vassalls cedint-los el domini útil d'un terme o d'un bé immoble específic i les millores que n'obtinguin a canvi d'una contraprestació censal i d'altres càrregues així com d'uns drets determinats. Generalment és una cessió perpètua a favor dels beneficiaris i de llurs descendents; però de vegades l'establiment individual és temporal o vitalici i en aquests casos amb les mateixes característiques que els contractes d'establiment a excepció del límit temporal hauríem de parlar més pròpiament d'arrendament tot i que no s'usa aquesta expressió (296).

En definitiva, el caràcter perpetu o temporal ens fa distingir entre un contracte emfitèutic del mer establiment en arrendament. Però sempre es parla d'establiment, i sols en aquell que té caràcter perpetu de vegades com hem dit se li afegeix l'expressió d'emfitèutic.

Tenim doncs una doble relació de naturalesa contractual: una amb la comunitat de pobladors que una vegada s'organitza políticament s'articula per mitjà de la Universitat del lloc, i en la que es procedeix a l'establiment de tot el terme amb un cens únic i conjunt (tònica general des de la primèria del s. XIII); i altra individualitzada amb cada poblador dels diferents llocs en una casa, pati o heretat carregada talment amb un cens anual, que com deiem pot ser perpetu, temporal o vitalici.

També hem de dir que en un primer moment en tots els casos generals o individuals es procedeix a l'establiment de manera unilateral per la Senyoria sense l'intervenció almenys en el mateix document dels beneficiaris; no és fins a mitjans del s. XIII que els contractes es concerten a manera de convinences, que ens recorden els antics pactes feudals entre el rei i els senyors: el senyor concedeix la Carta de població o un contracte d'establiment, i al mateix document els beneficiaris declaren acceptar-ho tot tal com ha estat concedit i complir-ho degudament respectant sempre els drets de la Senyoria o "potestat" (297).

De fet les relacions entre la Senyoria i els pobladors dels seus territoris que esdevenen vassalls seus i així es declaren, es regeixen pels Usatges de Barcelona i les Constitucions de Catalunya segons es declara reiteradament i especialment en els actes de presa de possessió senyorial dels llocs que se celebren a cada districte. Aquest fet confirma en sí el paral·lelisme i la confusió existents entre ambdues institucions de l'emfitèusi i el feu, i posa de relleu aquell caràcter híbrid del contracte d'establiment senyorial que manifestava BROCA.

Anem a veure en tot cas com es realitza l'establiment dels vassalls als nostres districtes senyorials, i cal distingir entre l'establiment d'un terme, d'aquell que consisteix en la cessió d'un immoble determinat.

En aquest cas comptem com a fonts documentals amb les Cartes de població concedides, els Capbreus tinguts als diferents llocs i altra documentació diversa. Encara hem de distingir entre la que seria la situació o el règim general dels diferents districtes senyorials a partir de la reconquesta i pràcticament fins l'extinció dels Senyorius a la primeria del s. XIX, i els casos particulars i peculiars de Benissanet, Ascó i Miravet que protagonitzen un nou procés repoblador a la primeria del s. XVII entre 1611 i 1623 arran l'expulsió dels moriscos.

a) El règim general:

Ens referim aquí a tots els districtes senyorials de la nostra zona en general, inclosos els casos de Benissanet, Ascó i Miravet per bé que en referència a llurs comunitats cristianes fins l'expulsió dels moriscos el 1610.

a.1 La concessió de termes i l'establiment de noves poblacions:

En aquests casos les fonts d'informació inicial més importants són òbviament les Cartes de població que es concedeixen en un període comprès entre els s. XII i XIV, de marcat caràcter agrari i que es dediquen bàsicament a allò que afecta a l'establiment de noves poblacions en termes preestablerts o de nova creació.

Termes que inicialment coincideixen amb els dels castells que es posseeixen tal com devien estar delimitats en temps dels sarraïns, o novament creats per la mateixa Senyoria segregant antics termes de castells o de llocs ja constituïts, molt més amplis i dividint-los en tants altres segons deu ser la seva convinença.

Així ocorre a la Batllia de Miravet on a la primeria del s. XIII a partir de la concessió de la Carta de Batea de 1205 es realitzen diferents segregacions territorials de l'antic terme dels castells de Batea i Algars, que venien constituïnt una unitat dominical i jurisdiccional. Els antics termes d'aquells castells de Batea i Algars descrits en conjunt a les Cartes de població de 1181 concedides per Alfons I se segreguen i es creen els nous termes de Batea, Algars, Vilalba, Fatarella, Vall de Batea, Pinyeres, Mudèfer, Pobla de Massaluca i Devesa de Massaluca.

La forma d'organització comunitària és la "villa", expressió que apareix en relació amb nuclis de població ja consolidats, en el sentit d'urbanitzats

(298). Aquella expressió apareix en un acte de mitjans s. XII d'empenyorament de Riba-roja a favor d'un cavaller aragonès, abans de la reconquesta definitiva per les forces cristianes de Ramon Berenguer IV (299); també és objecte de donació en la Carta concedida el 1181 per Alfons I als pobladors de Batea i Algars; i l'any 1191 el comanador d'Ascó fa donació a un particular d'unes cases sities "in villa Açchone" (300).

I en tant que tal vila existeix, veiem que a les Cartes d'Horta de 1192 i de Batea de 1205 que concedeix l'Orde del Temple, la Senyoria es limita a assignar a cada poblador i els seus una parellada de terra equivalent a 24 cafisades per al seu cultiu, sense esmentar aquella i al·ludint en general als termes de cada lloc.

Per contra, si la vila no està constituïda (almenys així ho entenem), el concedent de la Carta en qüestió fa lliurament de tots els termes usant l'expressió d'"honor" com és el cas de les de Gandesa de 1192/94, o bé la de "lloc" com ocorre ja en totes des de la de Pinell de 1198.

A partir doncs d'aquella Carta de 1198 s'identifica "lloc" amb "terme", concepte que a la vegada es distingeix dels de "castrum" i "villam". Vegi's així el cas del mateix Pinell: el 1198 es fa donació del "locum (...) cum terminis suis", mentre que en la segona Carta que es concedeix el 1207 es fa esment a "illum locum qui vocitatur el Pinellum, castrum et villam, cum omni territorio suo". El 1198 no estaria constituïda la vila del lloc, i en canvi ja existiria quan s'atorga la segona Carta arran el presumible fracàs del primer intent poblador.

En el cas de Gorrapte, la Carta de 1237 fa donació de la "villam (...) cum omnibus terminis", i al·ludeix en general al "loco" referint-se a tot el conjunt territorial de vila i termes.

Malgrat tot considerem que el terme de "vila" es refereix a un nucli urbà construït amb els seus habitatges, ja consolidat i que requereix de l'existència d'uns serveis comunitaris com ara poden ser el forn, la ferreria, el molí, etc., necessaris per al desenvolupament de cada comunitat. Justament a la Carta de Coll de Balaguer de 1275 l'atorgant es refereix a quan el lloc sigui una vila de tal manera que ell hi pugui edificar un forn i establir-hi un ferrer.

D'altra banda, l'expressió d'"honor" passa a usar-se en referència a heretats cedides a particulars, tant en establiments feudals com emfitèutics, amb cases o sense. L'"honor" és bàsicament una finca rústica, predial, que pot constituir un terme menor, més reduït segurament que el "mas" al que tot seguit fem referència, i així per exemple veiem que "illum locum quem vocatur Camposines" segons la seva Carta de 1209 limita entre altres "in honore Pontii de Colobor et Thome de Ponte Perefato"; com també s'equipara en general als conceptes d'"hereditates".

(..) possessiones, vineas et terras" com es recull a la Carta concedida al Mas de Berrús o Castellblanc el 1294, en tant que finques o terres considerades en general, com a parcel·les establertes als pagesos veïns del lloc. Això no obstant, en una venda de Berrús l'any 1229 els transmissors es refereixen a tot aquell "nostrum honorem quod habemus nec habere debemus (..) in toto termino de Berruz"; en aquest cas el terme "honor" fa referència més pròpiament als drets que ostenten i no tant als immobles en sí que distingeixen en referir-se al terme i a les seves cases (301).

Talment hem de dir que el qualificatiu de "lloc" encara que es segueixi usant en referència al conjunt de vila i termes, igualment es fa servir per a identificar una partida d'un terme determinat. D'aquesta manera serà habitual l'al·lusió al "batlle del dit lloch" o fer esment de la "Universitatis dicti loci", però també es fa l'establiment a un particular per exemple de "quodam trocium terre (..) in termino Rasquerie apud locum nominatur vulgariter Aquadi" (1302), o "in termino Genestari loco vocato los Orts" (1330), o fer-ho "in dicti loci Pinelli circa locum predictum in loco qui dicitur lo Ffaedor" (1344) (302).

Llocs en qualsevol cas que integren el territori jurisdiccional d'un castell, i encara en aquest cas podríem distingir entre el castell principal centre del districte senyorial de que es tracti, i el castell menor propi del lloc en qüestió. Així les Cartes de Gandesa de 1192/94 situen l'honor que es dóna "infra terminum de Miraved", centre del districte territorial cedit al Temple el 1153, quan el mateix lloc té castell segons aquella donació de Ramon Berenguer IV, però s'al·ludeix al de Miravet en tant que centre jurisdiccional i administratiu del districte i on els vassalls han de dur els drets senyorials com s'estipula en les diferents Cartes de població que es concedeixen en el mateix districte.

En aquest sentit per exemple la Carta de Gandesa de 1194 assenyala als vassalls que sempre "respondeat (..) castro Mirabeti"; com es fa també a la de Pinyeres de 1280, en la que els concedents disposen quines són les retencions que es fan per ells i pel castell de Miravet, i després els beneficiaris prometen ser sempre fidels a l'Orde, els seus membres i al castell de Miravet.

Altra qüestió és quan la donació d'un lloc per al seu poblament inclou també el castell com és el cas per exemple de Pinell el 1207. Entenem que l'expressió de "castell" al·ludeix en aquest i altres casos particulars al terme o territori que d'ell depèn: aquella mateixa Carta de Pinell després de referir-se a la donació del lloc, castell i vila amb tots els seus termes, fa esment a tots els individus que arribin i s'instal·lin "in predicto loco, castro et villa predicta" perquè ho posseeixin tot íntegrament amb les seves pertinences i millores, i tot seguit el concedent declara que "retinemus ibi ad nostrum proprium alodium potestatem katri" (303).

Encara cal tenir en compte l'existència del que podem qualificar com a "termes menors", amb una certa identitat pròpia i en casos integrats dins el terme ampli d'un lloc però que poden acabar adquirint la seva independència esdevenint un lloc nou.

Efectivament, ens trobem davant d'uns districtes especials com ara les "torres", "masos", "valls" o "deveses" existents en un lloc amb un territori prefixat; uns i altres poden constituir reserves senyorials i cedir-se a un grup de pobladors, o a un o més particulars i els seus; tot deurà dependre de la seva capacitat productiva i de les necessitats de la Senyoria (304).

L'origen d'uns i altres pot trobar-se en antigues propietats particulars, o en reserves senyorials en un terme per a la seva explotació privativa com empris de naturalesa ben diversa. Així veiem:

- El 1175 Alfons I feia donació a Espanyol de Prades de la torre i el territori que havien sigut d'Alboçalaz, en termes d'Ascó, i a la primeria del s. XIII aquella torre s'ha convertit en un lloc habitat, sota el domini de l'Orde del Temple: Torre de l'Espanyol.
- El 1182 Ramon de Montcada dóna la vall de Valdesa a l'Orde del Temple, amb el castell d'Horta i el seu honor de Prat.
- El 1215 hom es refereix a la torre de Berrús i els seus termes, mentre que a la darreria del s. XIII es fa referència al "capud mansum (...) in dicto loco et termino de Berruz".
- El 1244 el Temple dóna per al seu poblament la Vall de Batea, fins aleshores reservada als veïns de Nonasp.
- El 1248 es concedeix Carta de població al lloc de Gandesola, constituït segurament en una antiga dominicatura que l'Orde del Temple es reservava en atorgar Carta a Gandesa el 1192.
- Les Cartes de població de Mudèfer i Pinyeres de 1280 es refereixen als llocs com de "masos": el primer depèn inicialment del castell d'Horta i després del de Miravet; i el segon es troba en terme d'Algars.
- El 1294 es concedeix Carta per a poblar la Devesa del lloc de Massaluca o també conegut com de Vilabona, i que pertany al castell de Miravet.
- Els anys 1311 i 1318 tenim notícies de que el cavaller Pere de Sant Martí posseeix dos masos al terme de Móra.
- El 1313 Guillem d'Entença dona a Bungarona de Vergantiz un "hospicium" que considerem equivalent a un mas, amb les seves cases, terres i habitants.
- El 1315 el mateix Guillem d'Entença va fer donació a Pere Ramon de Mataró d'una vall franca i lliure.
- El 1345 es dóna a poblar el Mas de Flix, amb el seu terme, i justament un dels seus límits és altre Mas que posseeix un Pere Joan Laspartell.
- El Capbreu de la Baronia de Flix de 1624 ens dóns una breu i lleugera referència a una Carta de població concedida pel senyor de Flix a un lloc

denominat "Deea" o "Desa", o més pròpiament "Devesa", i que en aquell moment està cedida a la Universitat de Flix.

Tots aquests termes menors poden ser objecte de donacions parcials a particulars com veiem, però també d'establiments agraris col·lectius amb la concessió de la Carta de població corresponent. I almenys en aquest darrer cas, tot i que l'intent repoblador no tingui èxit, a partir d'aleshores el territori en qüestió segueix subsistint com un terme independent i diferenciat dels altres que encara estàn poblats; aquesta situació es produeix també amb tots aquells llocs i termes que un dia van ser poblats i després per diferents motius van deixar d'estar-hi com ara Gorrapte o Camposines. De fet, en molts d'aquells casos els seus terratinents seguiran organitzant-se a manera d'Universitat, amb uns jurats, i comptaran amb un batlle senyorial.

En definitiva, per exemple a la primeria del s. XVII ens trobem en què els termes que depenen del castell de Flix són quatre: el de la vila de Flix que és el centre del Senyoriu, la Palma, el Mas de Flix, i el terme de la "Deea" o "Deesa" (Devesa) (ignorem que ha ocorregut amb aquell del Mas de Laspartell). Podem veure també com la Devesa de Massaluga, on tampoc té èxit l'intent de població de 1294, el s. XVII segueix figurant com un terme més de la Batllia de Miravet, o Berrús on es dona una situació similar a l'anterior; altre cas peculiar és Salvaterra, prop de Benissanet. I ja és entre el s. XVIII i XIX quan majoritàriament aquells termes despoblats acaben incorporant-se a altres d'immediats habitats (305).

Altre cas molt particular és el dels termes del castell de Tivissa, a la Baronia d'Entença. Efectivament, l'any 1667 s'informa que "están comprendidos dentro d'estos terminos muchos y varios lugares, algunos de los quales tienen sus curas, siendo parroquias y otras son sufraganeas; y son los que siguen: Vandellos, Castello, Mas de Riudoms, Remollar, Darmos, la Serra, la Montaña, Mas dels Guiamets, Tartaco, Vall del Moli, Bañoles, Coll de Balaguer, Vilanova, Llaberia, Hospital del Infante, Capsanes" (306). Encara hem d'afegir altres llocs que es relacionen al Capbreu tingut a la Baronia el s. XIV: Fatxes, Vall de Lors, Pradell, Puig, Fontanals, etc.

Alguns d'aquells llocs de Tivissa han estat l'origen de poblacions actuals repartides entre les actuals comarques de la Ribera d'Ebre, Priorat i Baix Camp; mentre altres han desaparegut. En tot cas, i almenys entre els relacionats el 1667 a la nostra comarca de la Ribera a més de Tivissa, entre del seu districte, estàn habitats: Darmòs, Llaberia, la Serra, Montanya, Tartacó, Vall de Molí, Banyoles i Castelló; i ja el Coll de Balaguer és un despoblat. Però tots ells constitueixen llocs i termes independents entre sí, amb identitat pròpia, que en ocasions tenen Parròquia (Llaberia, Darmòs, Tartacó), però sota la jurisdicció del castell de Tivissa i són governats per la mateixa Universitat de Tivissa (307).

Solament en un cas, el de Llaberia, el juliol de 1369 el comte Joan de Prades concedeix als seus veïns el privilegi de constituir-se en "lugar de por si", confirma els seus termes, els eximeix de contribuir "en la quistia ordinaria de dicha villa de Tivissa", els assigna una quista concreta de 140 sous barcelonesos, i els atorga "poder y facultad de formar Universidad, tener Consejo y hazer ordinaciones". Tanmateix arran les queixes de la Universitat de Tivissa, el següent mes de novembre s'anul·la aquell privilegi, i Llaberia torna a dependre de Tivissa (308).

L'exemple de Llaberia el 1369 no constitueix una nova població; en tot cas Tivissa és un exemple de constitució de diferents nuclis de població en els diferents termes que depenen del seu castell, però a manera d'aldees que són governades pel centre del Senyoriu, tant en l'àmbit senyorial com municipal. És probable que l'origen de tots aquells llocs habitats siguin tantes altres Cartes de població, però creiem que en tindriem alguna notícia atès que són tants; el que no dubtem és que sorgiren com a centres col·lectius agraris per alguna autorització senyorial particular i en termes que segurament ja estaven delimitats en temps dels sarraïns (309).

En definitiva, pot afirmar-se que inicialment es respecten els antics termes dels temps dels sarraïns corresponents als castells, forteses o torres ja existents; però en el decurs del temps, per la necessitat d'establir noves poblacions o per a procedir a una reordenació territorial, es produeixen variacions que poden afectar als límits dels llocs que integren el districte senyorial en qüestió.

Això sense oblidar que també es poden produir modificacions en els límits jurisdiccionals del castell, com ara ocorre als dominis templers a la darrera del s. XIII entre els districtes de Miravet i Horta; o ja amb l'Orde de l'Hospital el s. XV quan es crea la Comanda de Vilalba per segregació de la d'Ascó. Aquestes variacions però creiem que no afecten necessàriament als termes dels llocs, sino que aquells s'incorporen íntegrament al nou Senyoriu.

En qualsevol cas és la tradició, la Carta de població de cada lloc o el document de la seva donació particular el que estableix quins són els límits territorials del terme que es cedeix per a poblar i concretar el seu contingut. Quan es concedeix un document col·lectiu o particular la formula que s'usa en un primer moment és molt genèrica fixant els límits en accidents geogràfics determinats, i ja el s. XIII conforme s'han anat delimitant els termes del Senyoriu i creades noves poblacions, aleshores es passa a assenyalar límits en relació amb els llocs veïns.

De fet en el cas d'Horta quan el Temple li concedeix Carta de població no fa al·lusió als límits del seu terme; de fet deuen ser els mateixos que es declaraven a la Carta reial anterior de 1165, amb la inclusió segurament

de Bene que ja ha desaparegut: es fa remissió als termes segons eren en temps dels sarraïns.

I si es tracta de noves poblacions dins d'un districte senyorial veiem com en un principi se sol fixar com a límits accidents geogràfics, i lentament ja el s. XIII es van introduint les referències a altres termes establerts conforme es deuen anar creant i consolidant:

- La Carta atorgada a Pinell l'any 1198 assenyala: "donamus, concedimus e in perpetuum tradimus vobis (..) locum de (..) et populatum cum terminis suis sicut terminatur: ab oriente in serra que est adversus Mirabet, sicut aque descendunt ad Pinel; a meridie ad rivo de Centchodes; ab occiduo in pennis de Pando et de Caval, sicut aque descendunt ad Pinel; a circio in pennis de Pando sicut aque descendunt adversus Pinel. Quantum ab his omnibus afrontationibus includitur et continetur totum nos dicti fratres (..) donamus et in perpetuum concedimus vobis (..) cum ingressibus et egressibus suis, cum herbis et pascuis, pratis et nemoribus, et cum silvis et heremis et populatis et cum venationibus et piscatis et aquis et fontibus et rupibus, et cum arboribus fructiferis et infructiferis cum omnibus que ad usum hominis videntur expedire et proficere".

- I la de Batea de 1205 estableix un nou terme diferent de l'anterior de 1181 que estava sotmès als castells del mateix lloc i d'Algars, i assenyala que els seus límits territorials ara són Vilalba, el riu Algars, Bot i el terme de Cuber (desconegut); i segueix una relació més o menys igual a la de Pinell pel que fa als drets i béns comuns que es cedeixen.

D'altra banda, pel que fa al Coll de Balaguer el 1275, veiem que els seus límits es fixen entre els torrents de Caladoques i de la Batalla, i des de les roques de les Aliomes fins al mar, i encara s'amplia aquell amb una devesa pel bestiar dels pobladors. La devesa constitueix però un terme separat, cedit per a l'ús i gaudi dels seus prats per a la pastura del bestiar dels veïns del nou lloc.

Altres cas és el de la Torre de l'Espanyol, a la Comanda d'Ascó i fou donat per Alfons I l'any 1175 a Espanyol de Prades. Els límits del lloc són els mateixos que els que delimiten les terres de l'antiga torre d'Alboçalaz objecte d'aquella donació particular: "Sicut terminatur ab oriente ad collum quod vocatur de Mischideles; a meridie et a circio de serra ad serram sicuti aquae discurrent; a ponenti in illo torrente qui est inter flumen Iberi et ipsam turrem".

La descripció no fa referència encara ni a Vinebre ni Gorrapte, que són llocs immediats; i això que el primer és una comunitat sarraïna que ja existeix, però el segon no rep Carta de població fins el 1237 (310).

a.2 El repartiment de la terra:

En l'apartat anterior ens hem referit al procés repoblador general, establert segons les Cartes de població atorgades i d'acord amb allò que coneixem per altres documents de naturalesa diversa.

Fet l'establiment comunitari dels nous pobladors d'un lloc procedeix després el repartiment entre ells de les terres del terme. En ocasions és la mateixa Carta de població la que indica la porció de terra que s'assigna al poblador, com són els casos de les d'Horta de 1192, de Gandesa de 1192 i 1194, de Pinell de 1198, de Batea de 1205, de Pinyeres de 1280 i Algars de 1281. I la porció que dóna és una superfície de 24 cafissades que es denomina "parellada" i equival a la terra necessària per a sembrar 24 cafisos de gra; òbviament tot seguit cada Carta disposa el cens anual a satisfer per la terra cedida i que és d'un cafís de gra, mig de blat i mig d'ordi.

Les altres Cartes en canvi no estableixen cap porció de terra; fan la cessió general del terme als pobladors (que de vegades se citen), als seus i aquells altres que s'instal·lin al lloc en el futur. Ja per la donació del terme en general sol establir-se un cens únic per a tota la comunitat; i en el cas de l'Orde del Temple s'acostuma retenir els delmes i primícies de tot allò que es cultivi i del bestiar que es crii, conceptes aquells tributaris que en ocasions acaben sent els únics que se satisfan per la cessió de les terres del terme. A aquells censos i als delmes i primícies però ens referim més endavant.

Encara en alguns casos la Carta limita el número de pobladors: la de Batea de 1205 indica que els pobladors als que s'adreça són 60, i estableix que si "ibi remanet terram amplius" els dóna llicència perquè segons llurs voluntats puguin ampliar la població; la Carta de Rasquera s'adreça a 4 pobladors i disposa que com a molt en siguin 15 i llurs descendents; la de Pinell de 1207 s'adreça als 7 pobladors que se citen, i disposa que puguin arribar a ser fins a 30 o més "si ibi collocari poterint"; i la Carta de la Devesa de Massaluga de 1294 cita als 3 pobladors beneficiats i els imposa el deure de que en un termini no superior a 2 anys duguin al lloc i estableixin a nous pobladors en un número que ha d'oscil·lar entre 18 i 20.

Hi ha en definitiva tot un procés de repoblació inicial conseqüència de la concessió d'una Carta de població, que comporta en uns casos la creació de nous nuclis urbans, mentre que en altres es fa respecte de viles existents, amb l'establiment d'aquells primers pobladors que arriben a cada lloc i ocupen terres i cases per a viure. Desconeixem realment com es duu a terme aquell procés individualitzat d'assignació de béns immobles; i al llarg dels segles tenim poca documentació sobre establiments particulars.

Això no obstant, si tenim en compte aquells precedents de Batea, Rasquera, Pinell o la Devesa de Massaluca, és probable que almenys en els casos en que es concedeix una Carta de població siguin els primers pobladors els que s'encarreguin del repartiment territorial i de l'assignació dels solars per a edificar-hi les cases, per bé que no dubtem que en el procés deuriem intervenir-hi els oficials senyorials adscrits al lloc .

Talment cal considerar dues circumstàncies: en la major part dels districtes senyorials de la nostra zona, quan el rei en fa donació ja han transcorregut uns anys des de la seva reconquesta, i en aquell període el mateix monarca o els seus oficials han degut iniciar la població i el repartiment de terres (recordem les Cartes d'Horta -1165- i Batea i Algars -1181); i d'altra banda coneixem que el rei malgrat les donacions que fa es reserva uns drets determinats d'extensió exacta desconeguda, però que li permet disposar d'immobles i de drets econòmics a favor de tercers diferents dels nous senyors jurisdiccionals.

Els territoris de les que seràn Batllia de Miravet i Baronia de Flix han estat donats de manera quasi immediata després de la seva reconquesta a l'Orde del Temple i a Bonifaci de Volta respectivament. Però aquell no és el cas de la Baronia de Castellvell, i dels dominis d'Horta i Ascó.

Els nous senyors també es troben amb altres terratinents aloers en virtut d'alguna donació reial o de la mateixa Senyoria, i de fet tenim casos a cada Baronia. I aquells propietaris terratinents a la vegada poden tenir distribuïda la seva terra entre altres pagesos que fins i tot hi poden residir i ser els seus vassalls. Aquesta circumstància mourà la Senyoria a intentar recuperar aquelles terres o altres immobles alodials per al seu ple domini, i alliberar-se així de terratinents que són immunes a la seva jurisdicció; terres que després podrà reservar-se per al seu ús privatiu o tal vegada per a establir-hi vassalls seus.

Si acudim als Capbreus que coneixem des dels s. XIV-XV de les Baronies d'Entença i de Flix trobem les declaracions individuals sobre establiments en terres, horts, vinyes i camps en general, cases, molins, forns, etc., i en cada cas s'indica el cens que se satisfà o el gaudi d'alguna exempció, i els deures establerts a càrrec del vassall. Però en molt poques ocasions es fa referència al títol d'establiment, excepte en el cas del Capbreu tingut a la Baronia d'Entença a mitjans s. XIV on s'acostuma a fer-hi esment i citar la data de l'establiment.

Pel que fa als dominis del Temple i de l'Hospital posseïm documentació molt limitada i reduïda d'establiments individuals; i la major part es refereix als límits de l'heretat que s'estableix indicant els noms dels terratinents veïns (311). Quan als Capbreus, el primer conegut és de 1495 i sols d'un sector de la Batllia de Miravet, però en general declaren pocs particulars, o cap en bastants casos; de fet veiem que existeixen i predominen uns

censos de caràcter general comuns a tota la població consistents en delmes i primícies i/o en proporcions de fruits i bestiar que es cria, per la qual cosa es fa innecessària l'intervenció individualitzada dels terratinents.

A això hem d'afegir que els pobladors gaudeixen en tots els llocs de la facultat de lliure disposició de llurs heretats i altres immobles, sens perjudici dels drets senyorials de fadiga i lluïsmes. Però tal dret comporta el lliure comerç sobre aquells immobles entre els particulars, i tot i que la Senyoria exerceixi els seus drets, es mantenen els conceptes tributaris als que el bé en qüestió està subjecte.

En definitiva posseïm algun document d'establiment de la darrerria del s. XII, i un relatiu major volum dels segles següents. Però tots els contractes que coneixem es refereixen a terres, cases, solars i altres edificacions que o bé s'estableixen per primera vegada, o bé els ha recuperat la Senyoria i els estableix de bell nou a particulars.

En qualsevol cas, el conjunt de petits terratinents establerts com a vassalls per la seva Senyoria s'estableixen segons els documents al nostre abast en: "parellades" que també s'anomenen "domenges" (312); en ferreginals (313); en heretats (314); i en general en horts, vinyes, olivars, camps de sembrat, mitjanes o llexius que deixa el riu, i habitualment es fa al.lusió a "troços" de terra campa o herma. No s'acostuma a especificar la seva superfície, i com a molt s'indiquen els cultius que hi ha; l'únic medi que tenim per avaluar la seva importància seria el cens establert: com més elevat és, major deu ser la qualitat i extensió de terra cedida.

b) El procés repoblador del s. XVII:

Efectivament, com venim dient, arran l'expulsió decretada dels moriscos catalans el 1610, hi ha tres llocs hospitalers que resten pràcticament despoblats: Benissanet, Ascó i Miravet. I tots tres per aquell ordre són objecte d'un nou poblament amb Cartes que concedeix l'Orde de l'Hospital els anys 1611, 1615 i 1623 respectivament.

Tenim doncs tres noves Cartes de població, elaborades i d'alguna manera consensuades amb les nous pobladors i en part amb els antics. Són molt més completes i detallades que aquelles del primer període de la reconquesta, i amb elles s'observa la voluntat de l'Orde d'endurir si cap l'expressió el règim senyorial, establint un major control dominical i jurisdiccional i més límits a l'actuació dels vassalls dels llocs.

En l'àmbit dominical que aquí ens afecta veiem com cada Carta especifica amb detall els tributs o censos que s'han de satisfer per determinats productes que es cultiven, altre general pel terme, i en canvi pel que fa a

cases i terres a establir es remet a allò que s'estipuli en la carta corresponent.

El tipus d'establiment segueix sent el que qualifiquem d'emfitèutic, perpetu i subjecte a cens (per bé que no s'usa aquella expressió), i amb la càrrega d'altres drets senyorials que es recullen.

b.1 L'establiment dels termes:

Les Cartes que ens ocupen parteixen d'un terme establert; apareixen a conseqüència del despoblament de cada lloc i no es tracta de crear nous nuclis de població. Per això no es fa referència als seus límits, ni s'usen aquelles formules extenses que recollien les Cartes primitives sobre els elements objecte de donació; els nous documents són molt més precisos en detallar els censos i drets tributaris que s'han de satisfer.

De fet els termes ja estàn parcel.lats, amb finques clarament delimitades que han abandonat els moriscos expulsats amb llurs justos títols. A més, encara romàn a cada lloc un reduït col.lectiu de cristians vells i alguns cristians nous que inicialment no s'han de veure afectats pel procés repoblador en base a les condicions de llurs respectius establiments, per bé que l'Orde de l'Hospital els obliga a incorporar-se al procés o almenys disposa alguna norma coactiva en tal sentit; els textos van més enllà del simple establiment d'un terme, doncs incorporen una sèrie de preceptes de naturalesa jurídica diversa que ha d'afectar a tots els vassalls del lloc, els antics i els nouvinguts.

En definitiva, aquelles Cartes solen referir-se als "terminos" i "villas" de cada lloc; de manera molt general al.ludeixen a "las yerbas, lenyas, aguas y cazas" dels mateixos quan fixen el cens o "treudo" anual que han de satisfer per llur gaudi; i òbviament recullen el deure de tot poblador de treballar degudament les terres, mantenir-les i conservar-les, a l'igual que les cases, "a uso de buen pages" o "de buen labrador".

En qualsevol cas una de les notes característiques d'aquests nous documents és la voluntat senyorial de detallar els drets i deures recíprocs, deixant sempre a salv els seus domini i jurisdicció. Ho veiem en algunes disposicions:

- Benissanet:

- El cap. 15 reconeix implícitament que la Senyoria ostenta el domini dels termes de Benissanet i del despoblat de Salvaterra, quan disposa que per l'ús i gaudi de determinats elements comuns que es concedeixen als pobladors (i per altres serveis cedits), l'Universitat haurà de pagar un cens determinat.

- El cap. 50 reserva per a la Senyoria "todas las cosas públicas como sean calles, plazas y otras cosas semejantes, en las cuales ternan .. libera y absoluta disposicion".

- Ascó:

- El cap. 64 atribueix a la Senyoria tots els llexius que deixa el riu, "los cuales da a quien quiere y con los derechos a (el) bien vistos".

- El cap. 66 assenyala que la Senyoria "es señora" de tot el terme, herbes, llenyes, aigües "dulces y amargas encima y baxo tierra".

- El cap. 73 disposa que els murs, carrers "y todos los demas emprios, vagos y cualquier cosa que se hallare no poseherse con titulo en el termino y villa de Ascon" és de la Senyoria.

- Miravet:

- El cap. 13 ve a reconèixer el domini de l'Orde quan disposa que els nous pobladors han de pagar un cens anual per la caça, llenya, herbes, aigües, gés "y tierra de hazer cantaros", pels emprius del terme i altres serveis.

- El cap. 144 coincideix amb el 50 referit de Benissanet.

b.2 L'establiment dels immobles:

Pel que fa a l'establiment individualitzat en terres, cases i altres immobles s'observen processos paral·lels o similars en tots tres casos, amb una excepcionalitat podem dir d'Ascó respecte dels altres dos llocs: allí els antics pobladors s'incorporen plenament al procés repoblador, concertant uns pactes previs amb la Senyoria.

Efectivament, a Ascó el seu comanador abans de l'aprovació i concessió definitiva de la Carta de població, s'ha de reunir i establir per separat uns concerts amb els cristians vells del lloc d'una banda, i amb els cristians nous que hi resten i no són expulsats:

1r.- Amb els cristians vells:

- Primer els fa jurar "todo lo capitulado y tratado con los nuevos pobladors".

- Reconeix que se'ls donaran moltes heretats dels moriscos expulsats, i a canvi els cristians vells del lloc cedeixen a la Senyoria el forn de pa que posseïen.

- Els obliga a renunciar a qualsevol pleit que contra la Senyoria estès pendent (davant la Reial Audiència de Barcelona).

- Que com "las tierras se les da (..) son muchas", aquells que en posseeixin algunes franques han de renunciar a tal benefici o exempció i

passar a tributar pel "octavo" sense cap altre cens, mantenint talment els censos que venien satisfent per cases, corrals, patis i sequers.

- Que per a mesurar els tributs sobre fruits han de seguir des d'aquell moment el mateix sistema fixat per als nous pobladors.

- Complementant tot l'anterior, han de renunciar a qualsevol possible dret o benefici, per antic que sigui.

- I en tant que han renunciat al seu forn a favor de la Senyoria, aquesta en compensació fa seu i assumeix un censal que aquells veïns adeutaven al Capítol de la Seu de Tortosa, de pensió anual de 30 rals.

2n.- Als cristians nous que romanen al lloc:

- Se'ls fa renunciar a totes "las haciendas" que tenien, i ja una vegada fet l'acte de població se'ls hi tornaran augmentades "con alguna mas que han dejado los expulsos".

- Se'ls prohibeix a ells i llurs descendents vendre, gravar "ni enagenar por cualquier causa y ocasion cosa alguna de las que teneis, (..) ni tomar a censal ni vidario (violari) sobre ellas"; de no respectar-se aquesta disposició, perdrien "ipso facto todas vuestras haciendas y aquellas sean confiscadas".

- Que en llurs hisendes solament podran succeir llurs fills o filles de legítim i carnal matrimoni, sempre i quan però es casin amb fills o filles de cristians vells; de no ser així, tots llurs béns serien talment confiscats per la Senyoria.

- En relació amb l'anterior i per tal de controlar l'efectivitat d'aquella disposició s'assenyala que "cuando casadeis vuestros hijos o hijas sea con decreto de la Señoria".

- I ja en cas de morir sense fills ni filles de legítim matrimoni, la Senyoria succeirà a aquells cristians nous en tots llurs béns.

- Pel que fa a les dues últimes disposicions, s'estableix que aquells immobles que la Senyoria pugui recuperar en qualsevol d'aquells casos seràn novament donats i establerts a nous pobladors, però mai venuts.

En canvi a Benissanet i Miravet no ocorre el mateix; llurs documents apareixen com Cartes adreçades exclusivament als nous pobladors i resten al marge els antics naturals de cada lloc, siguin cristians vells o nous i solament se'ls fa alguna al.lusió a efectes tributaris, deixant ben clar però que es podran acollir a la nova capitulació si la Senyoria els admet "de special gracia y favor":

- Benissanet:

- El cap. 4 beneficia als nous pobladors amb la reducció del dret senyorial de lluïme a la desena part quan sempre havia estat d'una quarta part, i n'exclou expressament als vells pobladors tot i que s'acullin a "la firma del presente auto".

- El cap. 7 disposa que els nous pobladors pagaran els mateixos censos que venen satisfent els antics.

- El cap. 10 assenyala que els nous pobladors pagaran per les moreres els mateixos drets que els antics.

- Miravet: El seu cap. 23 relatiu al lluïisme senyorial per la venda de terres, disposa que sigui el vigent aquell que fins aleshores satisfieien els antics inclosos els que "no firmaren en la presente concordia".

Els documents de Benissanet i Miravet al·ludeixen permanentment als nous pobladors, signe evident de distinció respecte dels naturals dels llocs; a més sols a ells se'ls fa renunciar de manera expressa al codi de Costums vigent a la Batllia des de 1319. Sembla doncs que es mantindrà una certa divisió entre els nous i els vells pobladors de cada lloc, almenys pel que fa a càrregues tributàries i prestacions personals en el sentit de que els antics naturals del lloc en qüestió deuràn regir-se per aquells vigents amb anterioritat, i els nouvinguts es subjectaran plenament a la Carta concedida.

Solament a Ascó els antics pobladors han renunciat a tots llurs béns i drets i s'han incorporat a la Carta de població juntament amb els nous pobladors. Tanmateix als Capbreus posteriors tinguts a la Batllia no s'aprecia cap diferència, i en general i encara el s. XVIII els representants municipals de cada lloc que hi declaren solen remetre's justament a aquelles Cartes de població.

En qualsevol cas, ha de ser difícil o impossible pels naturals de Benissanet i Miravet que romanen al seu lloc evadir-se de l'aplicació de la nova Carta, almenys pel que fa a aquells capítols que organitzen i regulen el funcionament de la Universitat de la que formen part, així com de l'ordenament jurídic que aquella conté.

B.4 Els senyors i els vassalls

La població que arriba i s'instal·la a la zona es declara com lliure i franca, i prové d'altres territoris del Principat sobre tot de les zones de Lleida i Tortosa però també de Girona, talment d'Aragó i del sud de França. Els cognoms d'aquests pobladors, que solen coincidir amb els noms de llurs llocs d'origen són prou orientatius de llur procedència; i en molts casos molts seràn els propis milicians que acompanyen les forces cristianes els que s'acaben quedant als nous territoris (315).

Però també s'adopten mesures per afavorir l'arribada de nova població, amb la concessió d'exempcions tributàries i personals, i fins i tot d'amnistia per a delinqüents menors, com ocorre a la Carta reial d'Horta i Bene (1165) (316).

1) Les Cartes reials d'Horta i Bene (1165), i Batea i Algars (1181):

En examinar les Cartes reials citades observem que s'estableix una població franca, lliure i ingènua, amb unes relacions de caràcter purament feudal amb la cessió de terres per a treballar, amb una sèrie de càrregues, serveis i beneficis de diferent naturalesa.

A elles i a llur contingut ens hi hem referit més amunt de manera particular, i tal vegada no cal reproduir allò que s'ha exposat. Però hem de fer especial incís en la configuració de les relacions que s'estableixen amb una població de dependència inicialment sobirana.

1.1 Carta d'Horta i Bene:

D'acord amb aquella Carta de 1165, els pobladors d'Horta i Bene esdevenen vassalls feudataris del rei, als que únicament s'exigeixen uns serveis determinats; i així es disposa:

- Que tot ho posseeixin i tinguin de manera "sincera et integra et custodita".
- Que s'hi instal·lin i facin llurs cases i que ho poblin.
- Que de tot en disposin "salva mea fidelitate et de omni mea posteritate per secula cuncta".

Per últim el rei disposa que "donetis mihi et successoribus meis, irati et paccati, potestatem fideliter de ipsis castris quandocumque eam vobis requisierimus ego vel mei successores per nos vel per nuntios nostros." Però hem de dir que quan el rei es refereix aquí als castells, en realitat fa al·lusió als termes i possessions que confereix als pobladors, doncs els castells en sí els posseeix un cavaller, Ramon de Montcada amb certs drets (317); segurament el rei està ordenant un poblament que de fet ja s'ha efectuat.

D'altra banda, se'ls concedeixen dues importants exempcions:

- De la càrrega personal de fer obres al castell d'Horta.
- I de tota lleuda i peatge en una zona determinada.

Encara hem de referir-nos a l'amnistia que concedeix a aquells malfactors que s'instal·lin als llocs, però per fets comesos abans de la concessió de la Carta que és del 20 de juliol de 1165 (318).

I per últim el rei es reserva la jurisdicció sobre els llocs i llurs pobladors quan disposa que per tota qüestió judicial acudeixin "ante meam iustitiam".

Res més es disposa pel que fa a les relacions entre el rei i els seus vassalls dels llocs d'Horta i Bene, ni tan sols una càrrega econòmica.

1.2 Carta de Batea i Algars.

En els casos de Batea i Algars el rei segueix la mateixa línia que l'anterior, per bé que l'última Carta no recull tot allò exposat en l'anterior. Alfons I declara fer donació dels termes d'aquells castells de Batea i Algars als pobladors de cada lloc perquè ho posseeixin ells i llurs descendents sota la fórmula de "dono atque imperpetuum concedo vobis et omni generationi et posteritati vestre", i disposa que tot sigui "franchum et liberum et ingenuum, ad vestram propriam hereditatem per facer inde omnes vestras voluntates".

El document acaba exigint als pobladors que respectin la fidelitat que deuen al rei i als seus successors; i per últim solament afegeix l'exempció de lleuda i peatge en tots els dominis reials.

Considerem que aquest poblament de Batea i Algars, i amb el precedent d'Horta, estableix als llocs una comunitat humana també de dependència sobirana, fet que es veu confirmat quan disposa que tinguin "fueros et iudicios Cesarauguste".

Tampoc en aquests casos s'estableix cap renda o cens amb el que tributin per les terres i cases que es cedeixen als pobladors. Sorgia el conflicte quan els mateixos termes i castells eren cedits en la mateixa data a Bernat Granell i els seus, qüestió que hem tractat llargament en aquest treball.

Per la nostra part, malgrat la certa confusió existent amb els dos documents apareguts de Batea i Algars de 1181, considerem que la població a la que el rei s'adreça ja es troba al lloc i esdevé feudatària directa del monarca, sens perjudici d'aquells "honors" que després es cedeixen i encomanen a Granell per a poblar-los i millorar-los.

Bernat Granell sí que podrà establir les càrregues econòmiques que corresponguin per aquelles terres que ell estableixi, i de fet dues tercers parts correspondran al rei. Però els antics pobladors, beneficiats directament pel rei amb una Carta pròpia deuen restar com a vassalls i feudataris del mateix rei, tot i que Granell pugui exercir determinades atribucions de caràcter econòmic i d'administració sobre tots els termes, encara que el seu document no s'hi refereix (319).

2) Els pobladors de Senyoriis:

Tanmateix, quan el rei reparteix tota la nostra zona entre altres senyors eclesiàstics i laics els lliura o traspassa també la població de cada

districte, i això comporta un canvi en les relacions dominicals i jurisdiccionals dels pobladors amb llurs senyors: uns, els tinents d'immobles establerts esdevenen vassalls, i altres els aloers que hom qualifica de súbdits dels nous senyors. Ja segons aquesta distinció: vassalls són aquells que han de prestar homenatge i jurament de fidelitat al senyor, i els súbdits solament estàn obligats a jurar fidelitat (320).

Malgrat tot per la nostra part hem de dir que en documents del s. XIII, com ara el de concessió dels Costums d'Horta de 1296 l'Orde del Temple es refereix als vassalls justament com a "subditos", i no al.ludeix als possibles aloers dels seus termes. I encara el s. XVIII se segueix usant l'expressió de súbdits en al.lusió als vassalls (321).

En definitiva, el traspàs del domini i la jurisdicció conduirà evidentment a l'establiment de noves relacions i a una nova configuració jurídica dels pobladors. I pel que fa als aloers ja hem vist més amunt els deures als que estàn obligats segons els costums generals del Principat.

Altre cas és el dels vassalls, com a tinents d'immobles del senyor, que en tots els Senyories reben un tractament similar. I talment cal tenir en compte l'introducció de diferents institucions que van configurant l'estatus d'aquells pobladors, de naturalesa feudal, romana i d'origen canònic; tot dins un procés paral.lel a l'evolució dels contractes d'establiment agrari fins la que podem denominar "emfitèusi catalana".

Efectivament, hem de parlar d'uns inicials establiments d'homes lliures vinguts d'arreu, perquè poblin i treballin unes terres, sense més vinculs que els merament feudals amb la fixació d'uns serveis i potser d'alguna contraprestació econòmica (bé que en aquest darrer cas ho ignorem). Així es pot desprendre d'aquelles Cartes reials d'Horta i Bene i de Batea i Algars.

Tanmateix si acudim al document de donació reial a l'Orde del Temple dels castells i termes d'Ascó el 1182 (322), veiem el següent:

- El rei cedeix els termes del castell d'Ascó "cum universis habitatoribus suis presentibus et futuris, et cum omnibus suis rebus mobilibus et immobilibus".
- També transfereix "iuris et rationis ibi abeo vel habere debeo, (..) in eorum dominium et potestatem absque omni retentu".
- Després el rei renuncia per ell i els seus successors i en tots els termes i habitants d'Ascó a fer-hi "quistiam neque toltam, neque forzam nec ost nec cavalgadam".
- El document es refereix encara als drets que el rei percep sobre la caça i pesca, així com a la lleuda i tot altre "usatici" que percebeix al lloc. Sols dels primers es reserven la meitat sempre que ell o la reina estiguin a Ascó.

- I per últim es fa esment als molins, forns, sínies, horts i vinyes que deuen estar reservades o annexes al castell, tot el què també es cedeix per meitats.

Observem que el rei cedeix el castell, termes i habitants d'Ascó amb tots els seus drets, transferint tot el domini i potestat que ostenta sobre ells. I després relaciona ja alguns d'aquells drets:

- Econòmics: Les questes i les toltes; els drets de pesca i caça; la lleuda i altres usatges relacionats amb el pas i transport pels termes d'Ascó de persones i mercaderies ("per aquam et per terram").

- Personals: Es fa esment als serveis d'host i cavalcada (militars), i al dret del senyor de forçar els habitants del lloc a complir amb llurs deures.

- Monopolis: Els molins i forns, i sembla que també les sínies, els horts i les vinyes del terme (i és probable que per aquells monopolis estessin establertes algunes càrregues personals dels vassalls).

La situació dels habitants d'Ascó és ben diferent de la dels d'Horta, Bene, Batea i Algars: en aquests darrers casos es cedien els termes corresponents de manera lliure, franca i ingènua, perquè fossin poblats i treballats, amb l'exigència de fidelitat i custòdia; desconeixem si existien càrregues econòmiques i personals; el rei tampoc es reservava cap monopoli; i encara els eximia de lleuda i peatge.

Veiem doncs un tractament diferenciat entre unes comunitats i altres; privilegiades en aquells casos, potser per la situació i l'importància militar dels castells d'Horta, Bene, Batea i Algars al límit amb Aragó.

El cas és que l'Orde del Temple i els altres senyors de la nostra zona estableixen un règim més o menys uniforme amb unes càrregues tributàries i personals determinades i ostenten la plena jurisdicció sobre llurs vassalls. Tanmateix, hem de parlar sempre d'una població inicialment lliure, sense subjecció personal, sinó en tot cas vinculada a un senyor en funció dels béns que els cedeix i en tant que aquell ostenta el domini directe.

A partir d'aquí, d'aquest especial lligam amb el senyor pels béns que es donen, s'articula tot el règim de drets i deures i serveis, i de dependència dominical i jurisdiccional en general. En definitiva, si bé el vassall és lliure d'estar i abandonar si vol el territori del seu senyor, si ho fa sense la llicència senyorial perdrà els seus béns; i mentre hi romàn s'ha de subjectar d'una manera quasi bé plena a allò que el senyor disposi.

També hem de dir que els documents dels s. XII i XIII solen referir-se als pobladors dels Senyories com a "homes (i) "dones" habitants de present i en el futur dels mateixos, i que el terme o expressió de "vassalls" triga en aparèixer (pràcticament a la darrera del s. XIII). Mai es fa esment als

aloers almenys de manera expressa, a excepció del document de venda de la Baronia de Flix de 1262 en la que s'inclouen els alous existents al Senyoriu; i en tot cas es fa esment general a barons, cavallers i feudataris com ocorre en l'acte de constitució del Comtat de Prades el 1323 distingint-los dels homes i dones habitants del domini que serien els vassalls pròpiament dits del nou senyor.

D'altra banda, hem de destacar la simpleza dels documents poblacionals i d'establiments, a excepció de les Cartes del s. XVII, pel que fa a la fixació dels drets i deures que regeixen les relacions senyors-vassalls. I no és sinò amb els Capbreus i altra documentació ben diversa com hem pogut acreditar el règim senyorial amb una perspectiva global o qüasi.

En definitiva, diferents són els deures que s'imposen als habitants dels llocs, de naturalesa dominical i jurisdiccional, i difícil és de vegades situar uns i altres dins qualsevol d'aquells dos grans i amplis conceptes. Encara hem de distingir de tot l'anterior altre aspecte concret dins l'ampli de la jurisdicció com és el de l'administració de justícia.

En definitiva, anem a veure com s'estructura aquell complexe règim senyorial respecte dels homes i dones que s'instal·len a la nostra zona, amb l'introducció de distintes institucions com dèiem de naturalesa feudal unes i altres romano-canòniques, íntimament lligades i vinculades en la configuració de les especials relacions que s'estableixen entre els senyors dels districtes, titulars del domini directe, i els seus pobladors, tinents dels immobles que aquells els cedeixen.

Distingirem així els deures de caràcter dominical centrats en la satisfacció de determinats tributs i d'altres càrregues de naturalesa econòmica, i altres de personals dels pobladors establerts, que podem considerar de naturalesa jurisdiccional.

2.1 El domini:

Les noves relacions que s'estableixen entre els senyors titulars del domini directe i els pobladors de llurs districtes comporten una amplíssima relació de drets i deures de naturalesa dominical:

- Uns de caràcter tributari com ara els censos generals pels termes, els particulars pels immobles cedits, els delmes i primícies (compartits amb l'Església), i altres que ara podem qualificar d'especials per llur naturalesa.
- I un segon grup inherents a la mateixa titularitat dominical derivats de la reserva en monopoli d'uns serveis determinats, del dret a autoritzar l'instal·lació privada o comunal d'aquells o altres serveis, i les reserves de béns privatis i d'emprius i llur possible cessió a particulars o a la Universitat local.

Drets dominicals en definitiva que van més enllà dels establerts per l'emfitèusi romana, i que tenen un origen fonamentalment feudal i canònic.

2.1.1 Els censos:

Element fonamental de les relacions dominicals que s'estableixen i també de l'institució emfitèutica és el cens que s'estipula com a contraprestació econòmica a favor de la Senyoria per la cessió del domini útil d'uns termes, terres, cases i altres immobles, mantenint aquella el domini directe sobre els mateixos.

Òbviament ens referim a aquells censos que se satisfàn en raó del terme establert o dels immobles que es cedeixen, fixats per les Cartes de població o en contractes individuals. També cal tenir present que a més d'aquells censos específics es perceben en molts llocs els delmes i primícies que en bona part es comparteixen amb el Bisbat de Tortosa i el clergat local.

És difícil deslligar censos i delmes i primícies perquè en ocasions aquests darrers equivalen a aquells; en qualsevol cas per a establir una primera diferenciació general hem de dir que els censos graven els immobles cedits com a tribut per la cessió del domini útil, mentre que els delmes i primícies afecten a la producció agrícola i de bestiar i tenen un objectiu específic com és subvenir a les càrregues de l'Església i del seu clergat. Talment moltes vegades els censos com els delmes i primícies solen constituir parts proporcionals de collites o ramats que es crien, però el cens també pot ser fixo, en espècie o en diners.

Insistim en què hi ha llocs on una part dels delmes i primícies constitueixen l'única prestació tributària que percep la Senyoria, per bé que són pocs i corresponen als antics dominis del Temple; altra cosa és que la Senyoria en tots els districtes de la nostra zona participi també en aquelles aportacions. Per això i d'altra banda, quan es recapten tots dos conceptes com ocorre alguna vegada, qüasi bé podríem parlar d'una duplictat impositiva.

En qualsevol cas les expressions de "cens", "censum", "tributo", "treudo", "pecho" o "cargo", i de vegades "agrer" (quan consisteix en una part proporcional de fruits) són les que s'usen per a definir la prestació tributària particular per la cessió dels termes i llurs elements integrants en general i dels immobles en concret; aportació econòmica dels pobladors dels llocs per la tinença dels immobles cedits, d'aquelles terres fiscals o públiques que se'ls reparteix (323). Prestació que es diferencia dels delmes i primícies de caràcter canònic i que tenen una finalitat inicialment religiosa o eclesiàstica.

Més endavant tractem per separat els delmes i primícies, tenint en compte les diferències conceptuals indicades i llur evolució al llarg dels segles.

a) Els censos pels termes:

El criteri que se segueix en les Cartes de població que coneixem del primer període és ben diferent en uns i altres casos; de fet el tractament no és el mateix a cada districte senyorial, i a més als dominis templers si bé existeixen unes condicions generals iguals, els censos que es disposen difereixen a cada lloc. A l'examinar aquelles Cartes de la nostra zona com dèiem observem un tractament tributari diferent a cada lloc, sense oblidar que a cada Senyoriu se segueix un criteri distint tot i que puguin pertànyer al mateix Orde del Temple. A tot això cal afegir que els drets establerts inicialment en Cartes de població acaben variant en moltes ocasions com s'observa en els Capbreus tinguts.

Vegem resumidament allò que es produeix en els diferents llocs de la nostra zona pel que fa als censos que es satisfan en raó del terme:

<u>Lloc</u>	<u>Carta</u>	<u>Cens segons Carta</u>	<u>Capbreus (s. XIV a XVIII)</u>
Horta	1192	1	cafís/finca 12 fanegues/terme
Gandesa	1192	1	cafís/finca 500 fanegues/terme
Gandesa	1194	1	cafís/finca 500 fanegues/terme
Pinell	1198	1	cafís/finca Delmes-primícies/terme
Batea	1205	1	cafís/finca 188 quarteres/terme
Rasquera/On	1206		Delmes-primícies/fruit idem
On	1206		idem (despoblat)
Pinell	1207	15	cafissos/terme Delmes-primícies/terme
Camposines	1209	10	cafissos/terme No es declara res
Vilalba	1224	20	cafissos/terme 11 cafissos/terme
Fatarella	1228	-?-	9 cafissos/terme
Gorrapte	1237	3	cafissos/terme (despoblat)
Vall de Batea	1244	7	cafissos/terme (despoblat)
Gandesola	1248	12	fanegues/terme (despoblat)
Coll de			
Balaguer	1275	No s'estableix res	150 sous
Mudèfer	1280	-?-	3 lliures/terme(diner)
Pinyeres	1280	1	cafís/finca ---
Algars	1281	1	cafís/finca 64 fanegues/terme
Devesa de			
Massaluca	1294	10	cafissos/terme (despoblat)
Berrús	1294	2	cafissos/terme 100 sous/terme
Mas de Flix	1345	Onzena part/fruits	(despoblat)
Caseres	-?-	---	40 fanegues/terme
Prat de Comte	-?-	---	36 fanegues/terme

Bot	-?-	---	100 fanegues/terme
Arnes	-?-	---	134 fanegues/terme
Ascó	Fins 1615	---	17 lliures/terme (diner)
Ascó	1615	---	18 lliures/terme (diner)
Vinebre	---	---	No es declara re
Torre de l'Espanyol	-?-	---	100 sous i 1 unça
pebre/terme			
Riba-roja	---	---	No es declara res
Benissanet	1611	---	100 lliures/terme i serveis
Miravet	1623	---	40 lliures/terme i serveis
Corbera	---	---	22 cafissos 3
fanegues/terme			
Ginestar	-?-	---	Delmes i primícies/fruits
Pobla de Massaluca	-?-	---	9 cafissos/terme
Salvaterra	-?-	---	(despoblat)
Flix	---	---	No es declara res
La Palma	---	---	7 cafissos de blat/terme
Tivissa	---	---	-?-
Móra	---	---	2.000 sous
Garcia	---	---	-?-

En els casos dels dominis templers/hospitalers tots els censos en fruit que es fixen són en gra, la meitat de blat i l'altra d'ordi. També hem de dir que a Móra i a Tivissa se satisfan unes questes (en el segon cas ignorem el seu import), i sols podem suposar que són per l'usdefruit dels termes. La situació és doncs ben diferent en cada districte senyorial, i dins d'aquell també difereix d'un lloc a altre.

a.1 Als dominis templers/hospitalers:

El s. XII s'estableixen censos en raó de la superfície de terra cedida a cada poblador, i a partir de la Carta de Pinell de 1207 la norma habitual és que els vassalls satisfan un cens general pel terme, fins el punt que finalment tots els llocs ho acaben fent malgrat allò disposat en la seva Carta de població.

També cal tenir present que aquell cens general comprèn l'ús i gaudi general del terme i dels seus elements comuns, com bé es disposa en les Cartes i a més la possessió dels habitatges del nucli urbà com es recull als diferents Capbreus (324).

Segons les Cartes no hi ha dubte, doncs el concedent especifica que cedeix el terme amb tots els seus elements comuns: "cum omnibus terminis suis heremis et populatis, pascuis, pratis, lignis et nemoribus, silvis garricis, venatibus, planis ac montanis, viis, aquis atque ductibus et

reductibus, terris cultis et incultis, cum ingressibus et regressibus, cum melioramentis cunctisque suis pertinentiis et cum omnibus usui hominibus pertinentibus in loco .. aliquo iure ibidem spectantibus".

Després els Capbreus recullen aquell cens amb expressions més genèriques:

- A Gandesa el cens del terme comprèn "hierbas, casas (caça), leñas y aguas y el ejercicio que tienen de propio uso".
- A Corbera es parla de "treudo y censo hierbas".
- A Pinell s'al.ludeix a "drecho del termino".
- A Horta la Universitat també paga un cens per "los comunes y fabrica de toda la Baylia" (inclou la ferreria).
- A la Pobla de Massaluca es declara que tenen "totes les heretats hermes, cultius, cases y sitis (..) sots directa senyoria" del castellà d'Amposta i per tot paguen el cens anual referit.

A Algars en canvi es declara que les "cases, aigues, herbes, llenya, pedres y comuns" són del castellà i en disposa "a son arbitre", per bé que paguen un cens per tot el terme; i els veïns paguen els censos per llurs heretats, a més segurament d'aquells que s'hagin establert per les cases que habiten.

D'altra banda, hem de fer encara les observacions següents:

- Hi ha casos en que la Carta de població disposa un cens per finca o per la porció de terra assignada.
- En altres llocs la Carta assenyala un cens únic per tot el terme que satisfarà la comunitat o la Universitat una vegada constituïda.
- Tenim encara comunitats de les que no sabem si se'ls-hi va concedir Carta de població, però que paguen un cens pel terme.
- En casos en que s'ha passat d'un cens establert per finca assignada a un cens en gra en raó del terme (Horta, Gandesa, Batea i Algars), o als delmes (Pinell).
- O bé la Carta disposa un cens en gra i per terme que després ha canviat minorant (Vilalba), o bé que s'ha convertit en altre de diners (Berrús).
- En altres llocs on no coneixem que es concedís Carta de població o que no ha arribat a nosaltres, d'acord amb llurs Capbreus paguen un cens pel terme en una mesura de fruit (Fatarella, Caseres, Prat de Comte, Bot, Arnes, Corbera, i la Pobla de Massaluca).
- De vegades no se satisfà cap cens general específic, i la Carta solament disposa que es paguin com a tributs els delmes i primícies (Rasquera i On, com també ocorre amb Ginestar).
- En altres llocs no existeix un cens general ni tampoc n'existeix cap de fixe per finca, i veurem com la Senyoria rep els tributs establerts segons la producció (Vinebre, Benissanet, Camposines, Riba-roja, Miravet, Salvaterra -avui a Benissanet-).

- I tenim els exemples de: la Torre on se satisfà el mateix cens establert per Alfons I el 1175 a càrrec d'Espanyol de Prades, de 100 sous, més una unça de pebre; i d'Ascó on es passa de 17 a 18 lliures pel terme.

Encara, de vegades s'estableixen uns drets especials: a Rasquera i On segons la Carta de població comuna de 1206 paguen "duas decimas et unam primiciam" del pa, i un pa de cada 25 que es coquin i siguin de "compania", i 1 de cada 30 si són de farina de blat. O també s'eximeix de pagar cap cens en un temps determinat, com a Vilalba el 1224 i durant dos anys.

Talment hem de citar el cas peculiar de Batea:

- La Carta de 1205 disposa que se satisfaci un cens d'1 cafís de gra per parellada de terra assignada.

- El Capbreu de 1659 recull que se satisfà pel terme un cens de 188 quarteres de gra, mig de blat i mig d'ordi.

- I al Capbreu de 1732 es declara que en aquell moment es paga un cens pel terme de 35 cafisos i 5 fanegues de gra, una meitat de blat i l'altra d'ordi; s'afegeix que tal mesura equival en total a 180 quarteres i 6 quartans, i és important destacar que s'indica que segons la Carta de població havien de ser 34 cafisos declaració aquesta que ens fa suposar que es va concedir una altra Carta de població després d'aquella de 1205.

I pel que fa als canvis tributaris que es produeixen en alguns casos creiem que es deuen a algun pacte posterior a la Carta concedida. El passí d'una a altra forma d'establiment, és a dir de preveure un cens particular a altre general es produeix entre les Cartes de Batea de 1205 i la de Pinell de 1207, exceptuant la conjunta de Rasquera i On de 1206 en la que sols s'estableixen els delmes i primícies i altres drets especials sobre el pa que no es preveuen en els altres poblaments. Però en els casos de Pinyeres de 1280 i d'Algars de 1281 es torna al sistema primitiu d'establiment en una parellada de 24 cafisades, amb la imposició d'un cafís de gra mig de blat i mig d'ordi per cada parellada.

Després si acudim a les Cartes de Benissanet de 1611, d'Ascó de 1615 i de Miravet de 1623 veiem el següent:

- Benissanet: El cap. 15 disposa que els nous pobladors pagaran un "treudo" anual per "las yerbas, lenyas, aguas y cazas de los terminos de Salvatierra y Benissanete", que serà conjunt per la possessió per l'Universitat dels serveis de carnisseria, tavernes de vi i oli i fleca, i que ascendeix a 100 lliures barceloneses.

- Ascó: El cap. 89 disposa que concedeix als pobladors del lloc "el imprio o usufruto" de tot el terme "asi de leñas, hierbas, aguas y cazas", pagant la Vila o Universitat 18 lliures.

- Miravet: El cap. 13 estableix que els nous pobladors pagaran cada any a la Senyoria "por las cassas, lenyas, hiervas, aguas, quix y tierra de hazer cantaros, (...) y amprios de todo el termino", i talment pels serveis de carnisseria, fleca i tavernes de vi i oli, un cens de 40 lliures barceloneses (325).

A Benissanet i Miravet aquells censos generals en part també són pels serveis que s'esmenten. En canvi les Cartes dels s. XII i XIII, com la d'Ascó de 1615 es limiten al terme i els seus elements.

Encara hem de dir que com es manifesta expressament en Capbreus de la Pobla de Massaluca, el cens general del terme comprèn a més dels elements comuns tan referits, la possessió i gaudi general de les cases de la vila. Aquesta circumstància, malgrat la manca de referències concretes en altres llocs, serà general amb algunes excepcions com veurem.

En definitiva, el concepte de "terme" comprèn l'ús dels seus elements com són la caça, la pesca, les aigües, les herbes o pastures, les vies o camins, i fins i tot de les cases o habitatges del lloc en molts casos.

a.2 A la Baronia d'Entença:

Ens trobem amb que a Móra es paga una quessa de 2.000 sous, i suposem que deu ser pel terme; desconeixem que ocorre a Garcia; i pel que fa a Tivissa sabem que se satisfan altres questes de les que hi participen la Senyoria i el castlà (326). D'altra banda, quan l'any 1369 el comte de Prades concedeix la segregació de Llaberia de la Universitat de Tivissa, li assigna una quessa de 140 sous barcelonesos (327).

Pel que fa a la Carta del Coll de Balaguer de 1275 no estableix cap cens particular ni general; però al Capbreu conegut de la Baronia del s. XIV es declara que l'infant comte de Prades percep altra "quessa" anual de 150 sous.

a.3 A la Baronia de Flix:

Tant a Flix com al Mas de Flix se satisfà un cens establert en funció de la producció obtinguda, i no tenim constància de cap cens general.

Cas a part és la Palma, on segons el Capbreu tingut vers el 1400 el senyor "no pren singularment dret algun sobre los singulars del dit loch, mas tota la Universitat fa cascun anys forment VII caffices" i 5 més d'ordi; però l'any 1511 ja no es paga cap cens pel terme degut a que la Ciutat de Barcelona i els vassalls del lloc havien acordat una "commutacio" de manera que es deixaven de pagar aquells "set cafisos e nou fanegues forment e (...) civada" (sic) i a canvi s'imposava a tots els vassalls del lloc

un cens per llurs terres del "XIII dels fruits que's culliran" (328). En tot cas en altre Capbreu de 1624 no se'n declara cap.

b) Els censos per terres, habitatges i altres immobles:

Al marge d'allò disposat amb caràcter general i en el seu cas per les Cartes de població sobre els termes, la Senyoria segueix repartint i adjudicant les terres dels seus dominis entre llurs pobladors o altres terratinents així com els habitatges on han de viure o dels solars per a construir-los; cal tenir en compte però que inicialment s'exigeix als terratinents que siguin residents al lloc, però ja el s. XIV podem acreditar que en hi ha que no ho són i que moltes vegades són d'altres Senyories (329).

Les Cartes d'Horta, Gandesa, Pinell, Batea, Pinyeres i Algars concedides entre 1192 i 1205 les quatre primeres i els anys 1280 i 1281 les dues últimes, estableixen que es concedeix a cada poblador una parellada de terra, la qual cosa es deu formalitzar després per separat i de manera individual.

Les altres Cartes però no especifiquen tal extrem, per bé que la Senyoria es reserva expressament la facultat i dret d'establir individualment els nous pobladors als termes del lloc en qüestió: a Horta la seva Carta de 1192 conté la reserva senyorial dels "firmamenta" (que després en el seus trasllat castellà que coneixem es tradueix per "estabilidad"), i el mateix ocorre en la majoria de les altres Cartes.

Encara en el cas de Batea, la seva Carta de 1205 s'adreça a 60 pobladors, se'ls assigna una parellada de terra a cadascun i a més els autoritza a ells mateixos a admetre nous pobladors si hi ha terra suficient. De manera similar s'expressen les Cartes de Rasquera de 1206 posant el límit màxim de 15 pobladors, i la de Pinell de 1207 que es refereix a un total de 30 pobladors pel seu terme, sens perjudici de que en puguin establir altres si s'hi poden instal·lar.

En qualsevol cas no posseïm documents d'establiment de terres i cases dels moments immediats posteriors a la concessió de les Cartes de població, però relativament abunden en uns períodes com són els s. XIII i XVI. També del mateix període ens arriben altres documents segons els quals els Ordes del Temple i de l'Hospital adquireixen terres, en un intent de recuperar terres alodials o també en exercici del seu dret de fadiga, les quals es destinaràn sens dubte a nous establiments (aquest procés de recuperació als dominis d'aquells Ordes s'observa especialment els s. XIII, XIV i XVI) (330).

Pel que fa a la Baronia de Flix coneixem que el s. XVIII es produeix un fenomen d'ampliació de terres cultivables i la realització de nombrosos

establiments. Creiem però que deu ser un fet general que afecta també als altres Senyoriis (331).

En definitiva, la regla general serà establir els terratinents amb un cens en diners o en espècie (fixo o en proporció a la producció obtinguda) pel que fa a les terres cultivables, i altre per les cases i edificacions que és en diners o en gallines o altres aus.

Hem d'afegir que la norma general de cada Senyoriu és establir censos proporcionals. Una conseqüència d'aquesta circumstància és per exemple que als dominis dels Ordes militars almenys fins el s. XVII, atesa la uniformitat tributària general, als Capbreus es recullen les declaracions genèriques que formulen els jurats, mentre que hi figuren pocs o cap terratinent; i en tot cas aquells que figuren són terratinents d'un nou o d'un relativament recent establiment i que satisfan censos diferents dels generals als que està subjecta la majoria de pobladors i terratinents. El s. XVIII en canvi, degut segurament a la nova situació política i amb l'ànim de conèixer amb detall quins són els drets de l'Orde, veiem com apareixen llargues i extenses declaracions de contribuents de cada lloc.

Quant a les Baronies laiques en canvi els Capbreus que coneixem dels s. XIV al XVII recullen llistes extenses de terratinents i de posseïdors d'habitatges i altres edificacions, incloent-hi també aquells que són exempts.

Finalment hem de destacar que les proporcions censals de fruits varien entre els Senyoriis eclesiàstics i els laics, i resulten més gravoses els dels primers. També cal recordar que als dominis dels Ordes militars a la majoria dels llocs se satisfà per separat, conjuntament o encara únicament segons el cas els delmes i primícies.

b.1 Els censos segons les Cartes de població:

Són molt poques les Cartes de població concedides entre els s. XII i XIV que es refereixen a censos per immobles; per contra les del s. XVII ja contenen unes extenses relacions de censos en funció del cultiu.

b.1.1 En Cartes dels s. XII a XIV:

De fet ja hem fet referència en altres apartats anteriors a aquelles Cartes que estableixen censos particulars per la possessió de terres. Consideràvem que constituïen l'excepció respecte la norma general que era la de fixar un cens general en raó del terme i dels seus elements.

Hem citat els casos de les Cartes d'Horta (1192), Gandesa (1192/94), Pinell (1998), Batea (1205), Pinyeres (1280) i Algars (1281); en totes elles s'assigna una parellada de terra a cada poblador amb un cens d'un cafís

de gra "mitadench" de blat i ordi. Es concedeix terra suficient per a cultivar 24 cafisades de gra, i el cens és d'un cafís que equival pel que sembla a una vint-i-quatrena part del fruit a obtenir. Això no obstant el cens s'estableix com a fixo, doncs s'hauria de satisfer amb independència del resultat de la cullita.

Malgrat tot, aquella situació varia a tots els llocs del Temple: els mateixos llocs acaben satisfent com la resta un cens general pel terme, i els censos particulars a l'igual que en els altres llocs de la zona es converteixen en proporcionals a les collites i del bestiar o en diners.

D'altra part, pel que fa als dominis laics: la Carta del Coll de Balaguer de 1275 no estableix cap cens particular; i en canvi la del Mas de Flix disposa que se satisfaci l'onzena part de tots els fruits que es cullin.

b.1.2 Les Cartes del s. XVII:

Pel que fa a les Cartes del s. XVII concedides a Benissanet (1611), Ascó (1615) i Miravet (1623), la situació és ben diferent.

Es tracta de documents molt més complets, on sembla que es pretèn regular tot allò que afecta al règim senyorial que s'estableix amb els nous pobladors de cada lloc, i entre altres coses es disposen els censos particulars que aquells satisfaran, així com altre de general pel terme.

Censos que es refereixen o es disposen en funció dels productes de cultiu que s'indiquen extensament; aquest fet d'altra banda ens acredita la varietat de cultius que es practiquen (quan les antigues Cartes solien referir-se qüasi amb exclusiva al sembrat).

Cal recordar també que a Benissanet i Miravet els antics pobladors restaven inicialment exclosos dels nous processos de població; en canvi a Ascó tots els pobladors vells i nous s'integren en el mateix procés. Això no obstant, si a Ascó poden haver variacions respecte dels censos anteriors, en aquells altres dos casos solen mantenir-se els mateixos i així es declara:

- A Benissanet:

- El cap. 3 assenyala que els nous pobladors pagaran els mateixos drets, "pechos, cargos y censos" que els antics pobladors del lloc segons es descriuen en l'últim Capbreu fet.

- En canvi el cap. 4 estableix com a excepció que els nous pobladors passen a satisfer un lluïisme equivalent a la desena part del preu de venda dels béns afectats, mentre que els antics seguiran pagant la quarta part com feien abans, tot i que finalment s'incorporin a la nova població.

- I a Miravet en general la seva Carta es remet a allò que pagaven els "moriscos expellidos".

D'altra banda, totes tres Cartes ens donen certa informació sobre com estaven ordenats els termes en funció dels tributs que se satisfien: cadascun d'ells es dividien en tres sectors que rebien el nom de "quarto", "seyseno" i "ocheno", i tal denominació obeïa a la tributació establerta: una quarta part, la sisena o la vuitena dels fruits obtinguts. Així es desprèn dels caps. 3 de Benissanet, 3 d'Ascó, i 6 i 7 de Miravet.

Si consultem altra documentació anterior i posterior d'aquells llocs: el "quarto" són les Mitjanes ("llexius" o "gleres", terres sities entre braços del riu o entre rieres i de bona qualitat que avui es denominen "illes" a la nostra zona); el "seyseno" es correspon amb l'horta, i el "ocheno" al secà. Veurem però que a Ascó, segons la Carta de 1615, que a partir d'aquell moment tot el terme es redueix al "vuitè".

També hem de dir que almenys els documents de Benissanet i Ascó presten atenció a la possible nova parcel·lació del terme o de sector del mateix i a la tasca de fitar noves finques:

- Benissanet:

- El cap. 17 disposa que els pobladors s'han de fer càrrec de les despeses que es causin per "soguear y medir la tierra para repartilla", la qual cosa faràn efectiva per la festa de la Mare de Déu d'agost del 1612.

- I el cap. 123 insisteix i estableix que correspon al senyor al seu "arbitrio, mera, libera y absoluta voluntad (..) el soguear las tierras; esto (..) sogueando o deyxandolo de hazer repartira las tiertras a su gusto, mera, libera y absoluta voluntad, dando a cada uno mas o menos conforme su voluntad fuere".

- Ascó: Aquí el cap. 55 es limita a indicar que el fitar sigui "como ellos ordenaren (la Vila -?-) (y) solo sea con decreto del señor".

Finalment cal destacar que també aquelles Cartes disposen els censos per cases, altres edificacions i instal·lacions auxiliars.

Passant a cada cas:

- Benissanet:

1) Per terres:

- El seu cap. 3 ja citat també indica que en general els nous pobladors s'obliguen per les terres que se'ls donaràn a un cens que fixarà la

Senyoria, "mas o menos su gusto fuere"; i després assenyala que els drets seràn els del quart, el sisè i el vuitè.

- El cap. 5 reitera l'anterior pel que fa a l'oli; però el cap. 8 disposa que a més per cada "sinquenta pies de olivos" (per cada 50 oliveres) donaràn un ral per la festa de sant Joan de juny.

- El cap. 9 es refereix a les figueres i als garrofers, pels que han de pagar la desena part, és a dir, una rova de cada 10, "despues de secas".

- El cap. 10 pel que fa a les moreres assenyala que es pagui allò que els antics pobladors satisfien.

- El cap. 13 es refereix al raïm i panses, i el dret senyorial és d'una rova de cada 10.

2) Per cases: El cap. 7 disposa que els nous pobladors "de qualquiera de las casas se les assignaran han de pagar de treudo y censo cada un any" 6 rals per casa, "y de ahi abayxo conforme la casa fuere".

- Ascó:

1) Per terres:

- El cap. 3 estableix que l'Orde de l'Hospital "hace y reduce" tot el terme al vuitè, de manera que es pagarà la vuitena part de "qualquiere fructo que en el termino se cogiere".

- Els caps. 5 i 6 es refereixen al raïm i a les figues, i reiteren l'anterior, de manera que el dret a pagar és el vuitè.

- El cap. 7 al·ludeix a les moreres i assenyala que es pagaràn 18 diners per morera de "quento" la festa de sant Jaume, amb indicació de cada 8 anys es comprovarà si al terme hi ha més o menys moreres, de manera que es pugui també revisar aquell dret.

- Els caps. 8, 9, 12, 14 i 15 es refereixen a les "legumbres, ajos, cebollas, azafran", a les olives "en especie", als ametllers i avellaners, al ferratge i al lli canem respectivament, per tot el qual s'ha de satisfer la vuitena part.

- El cap. 72 es refereix ja a "algunas semillas las cuales no estan especificadas en estos capitulos de cualquier especie", i disposa que per elles han de pagar la vuitena part.

2) Per cases i altres instal·lacions auxiliars:

- El cap. 10 disposa que s'ha de pagar per cada casa segons com sigui: la de "mano mayor" 3 sous; la "mediana" 2, i la "menuda" 1. I ja pel que fa a "las estrabagantes" allò que al senyor li sembli oportú.

- El cap. 11 es refereix als "sequeros y corrales", i indica que per ells es pagarà conforme "se concertaren".

- El cap. 68 disposa en tot cas que es donarà terra per a fer sequers, concretament a l'antic "fosar delos moros".

- I el 69 es refereix ja a "las casas que faltaren y no estan señaladas en esta poblacion", per les quals es manté el cens indicat en l'últim Capbreu tingut a la vila.

- Miravet:

1) Per terres.

- El cap. 6 disposa que els nous pobladors han de pagar "de todos los granos menudos y gruesos" segons abans estava establert, és a dir: la quarta part, la sisena i la vuitena.

- El cap. 7 es refereix a les moreres, i reitera els drets del capítol anterior; es pagaran aquelles proporcions segons la zona on estiguin plantades.

- El cap. 8 disposa en canvi que de tot l'oli del terme, tant de l'horta com del secà es pagui la sisena part; més altre dret consistent en una barsella d'olives de cada 24, o en tot cas la vint-i-quatrena part.

- El cap. 9 introdueix una excepció a la norma general, pel que fa a les garrofes, figues d'agost, panses, raïm, ametlles i altres fruits secs per quant assenyala que en aquests casos es pagarà la desena part.

2) Per cases i altres instal·lacions auxiliars: El cap. 14 disposa que per les cases, corrals, patis, sequers i eres es pagarà segons que "se consertare y se metiere en el auto de assentamiento, (...) a quien mas a quien menos, conforme la casa, corral y sequero fuere, y en las demas cosas que hubiere que asensar como mas pareciere convenir."

b.2 Els censos segons contractes individuals:

En general els censos que es fixen en contractes individuals solen seguir els mateixos criteris anteriors, sens perjudici de que es produeixin algunes variacions.

Destaquem en tot cas que mentre per l'establiment de terres la norma a tots els dominis es fixar censos proporcionals, en el cas dels habitatges i altres edificacions es comú que l'objecte del cens siguin gallines (332).

b.2.1 Als dominis templers/hospitalers:

En aquest cas observem una relativa varietat de censos:

- Podem citar un contracte de 1190 d'establiment d'uns camps, una sínia, cases i un casal (potser un mas) a Ascó, amb censos ben diferents: pels camps i la sínia és la quarta part dels fruits; per les cases és un meravedí d'or; i pel casal una lliura de cera.

- Ja i en general en cessions de terres al llarg dels segles posteriors es disposen censos consistents en una part dels fruits que s'obtinguin: la tercera, la quarta o la setena, o també una suma de diners; i per les

cases, corrals o patis i albercs al camp es disposen gallines o una suma de diners.

b.2.2 A la Baronia d'Entença:

A la Baronia d'Entença també depen de cada cas; però en els contractes que coneixem del s. XIII en general els tributs que es fixen per la terra és la "tascha" (equivalent a l'onzena part dels fruits que s'obtenen), i per les cases i altres edificacions el cens és en diners o gallines (333).

b.3 Segons els Capbreus:

Els Capbreus constitueixen la font més important per a conèixer entre altres el règim tributari establert a cada districte. En aquest apartat anem a veure quins tributs se satisfan per la tinença de terres, cases i altres edificacions.

Més endavant tractem sobre els delmes i primícies que se satisfan, moltes vegades establerts com una càrrega tributària més; però no podem oblidar com venim dient que en ocasions constitueixen els únics drets que se satisfan per les finques cedides, amb caràcter proporcional i segons el tipus de cultiu. En qualsevol cas hem de distingir aquelles càrregues dels tributs exclusius de la Senyoria a títol de cens o renda anual per l'immoble cedit, com a ingressos de caràcter fiscal propis dels senyors temporals (334).

En general observem que es disposa un cens per les terres equivalent una proporció determinada dels fruits segons que el terreny sigui de secatiu o de regadiu; sembla doncs que ja prima un cert principi de capacitat productiva i econòmica en funció d'allò que es presumeix obtenir. En tot cas on hi ha més varietat tributària és als dominis hospitalers.

Cal destacar una altra circumstància: les Cartes de població dels s. XII i XIII en disposar llurs censos els estableixen sempre en gra de blat i d'ordi (a mitjes i per terra assignada o pel terme); aquest seria o constituïria l'objecte fonamental de la producció i de la riquesa agrària del moment.

Solament algunes Cartes distingien altres tipus de cultius: la de Vilalba de 1224 fa esment exprès a cultius com les vinyes i els horts; i les que es concedeixen el 1198 a Pinell, el 1280 a Pinyeres, el 1281 a Algars, i el 1294 a la Devesa de Massaluca i a Castellblanc es fa esment als arbres fruiters. Sembla evident que es van introduint nous productes de cultiu, que al llarg del s. XIII desplacen el sembrat com a primera font econòmica de producció agrícola.

Els segles següents i en particular el XV, segons es desprén especialment dels Capbreus, veiem que a més dels cereals s'està cultivant tota una sèrie de productes diferents i ben diversos: fulla de morera, figues, panses, raïm, oli, olives, llegums, hortalisses, cebes, alls, vi, lli, canem, safrà, etc.; i es cria bestiar com el cavallar, mular, boví, oví, avícola, porquí, etc.

Val a dir que hi ha cultius que adquireixen una categoria especial, fins el punt que identifiquen un tipus de finca determinat i pels que es fixa un tribut específic en raó de la seva collita. És a dir, els Capbreus, com de fet alguns documents particulars i també les Cartes vistes del s. XVII, es refereixen d'una manera especial a vinyes i olivars distingint-les d'altres finques amb denominacions més genèriques (troços, terra campa, etc.); i també recullen o disposen segons el cas un cens determinat i específic per aquelles finques.

De semblant manera hi ha altres cultius com llegums, lli, canem, safrà, cebes, alls, fulla de morera, etc. que tenen assignada una tributació específica; aquests casos constitueixen l'excepció a les normes que en general solen establir-se de fixar proporcions generals segons la zona o sector del terme. El cas és que acaba havent-hi tal especificació i tan extensa que sembla com si aquelles proporcions genèriques dels quarts, cinquenes, sisenes, etc. s'estipulin o regeixin quasi solament per cereals i els escassos productes que no se citen en particular.

Ja pel que fa a habitatges i altres edificacions com ara patis, corrals i sequers a la majoria dels llocs hospitalers no es paga cap cens específic, i la tributació corresponent es troba inclosa en el cens general que se satisfà en raó del terme; almenys deu ser així si ens referim a les construccions existents dins la vila. D'aquesta manera els Capbreus d'aquells dominis no solen recollir declaracions per habitatges i construccions almenys del nucli urbà.

Hi ha evidentment algunes excepcions a aquella norma general com veurem; i de fet el nou procés repoblador del s. XVII ja la modifica en els casos de Benissanet, Ascó i Miravet: l'Orde de l'Hospital havia de millorar les seves rendes, com disposava el Capítol General de l'Orde el 1611, i una forma de conseguir-ho és establint un cens per a tota casa i edificació, i fins i tot se'n fan distincions segons llurs característiques.

Per la seva part als dominis d'Entença i de Flix, els seus Capbreus contenen declaracions dels particulars per llurs cases i altres edificacions, i suposem que hi figuren ben bé tots els que en posseeixen, dins o fora del nucli urbà respectiu. A les Baronies laiques les edificacions estan subjectes a cens com a norma general, sens perjudici de possibles exempcions, per bé que tindràn un caràcter excepcional (335).

En qualsevol cas, a més dels habitatges hi ha altres tipus de construccions (algunes les hem citat), dins i fora la vila, i que també estarien subjectes a tributació:

- Albergs: Com masies, considerem que de dimensions reduïdes, encara que de vegades també s'usa tal expressió per a designar cases (336).
- Aixoplucs o "impluvium": Que es correspondrien amb aquelles construccions que avui es denominen "cabanes", al camp (337).
- Patis: Com a solars adjacents a una edificació.
- Corrals i sequers: Recintes tancats equivalents, destinats els primers a la cria de bestiar, i els segons a "secar" fruits determinats (figues, panses).

Talment apareix amb relativa freqüència arreu el "casal", diferenciat de les "casas" o "domus"; almenys en un document de 1190, de la Comanda d'Ascó, el casal apareix com una casa dins el nucli de població. El significat de "casal" creiem que pot referir-se a un edifici important destinat a habitatge i a altres necessitats, però també pot tractar-se de petites construccions del camp com aixoplucs o cabanes, com sembla deduir-se d'un document de venda de 1215 al terme de Berrús en el que s'inclouen unes "chasas et chasals" amb uns horts i heretats (338).

A Flix sovint es fa esment a l'"alberch" i a l'"hospicium" com a equivalents a cases habitades (339).

En el cas concret dels dominis templers/hospitalers, al marge dels edificis que constituïrien el nucli inicial de població i que com dèiem generalment resten fora de tributació particular, res impediria a la Senyoria que els pogués novament establir una vegada recuperats (en virtut del dret de fadiga per exemple) o que autoritzés la construcció de nous edificis i instal·lacions per ampliació d'aquell nucli inicial o fora del mateix, i fixés aleshores un cens particular (340).

En qualsevol cas, són els Capbreus els que ens permeten conèixer més exactament els drets que satisfan els veïns de cada lloc com a cens en raó dels immobles que posseeixen, i anem a veure quins es declaren a cada lloc.

b.3.1 Als dominis hospitalers (s. XVI a XVIII):

Abans de passar a veure allò que es declara en els diferents Capbreus, cal fer esment particular als llocs amb població morisca. Efectivament les antigues comunitats sarraïnes estaven subjectes a un règim tributari especial que després s'aplica als moriscos amb comptades excepcions; però amb aquelles comunitats hi conviuen cristians vells i únicament a Ascó podem dir que als efectes que ens ocupen també estaven diferenciades. En la resta de llocs mixtes feta alguna salvetat molt

concreta, sembla que tots els pobladors estàn subjectes al mateix sistema tributari (341).

b.3.1.1 Censos o tributs per les terres:

En tot cas hem d'indicar que aquí no incloem els llocs que sols satisfan delmes i primícies, als que ens referim en el seu moment.

- Gandesa:

- Per terres i cases uns particulars donen una mitjana de 36 fanegues i mitja de blat i altres 39 fanegues i mitja (342).

- També tots els terratinents i segons la superfície de l'heretat satisfan una càrrega o mitja de blat (343).

- Corbera: Es donen dues situacions diferents:

1) Als Capbreus del s. XVII es declara en general el següent:

- S'assenyala que els particulars paguen 43 sous i 4 diners (344).

- I que la meitat del terme està subjecte a la vuitena part de tot el que s'hi produeix.

2) Però al Capbreu de 1732 es reconeixen els drets següents:

- Del gra, de cada 12 fanegues una se la queda l'"amo" (per a llavor) i de la resta es fa la vuitena part per la Senyoria.

- De la verema es dóna 1 càrrega de cada 8.

- De les olives, 1 fanega de cada 13.

- Del canem, llegums, alls i cebes es fa la novena part.

- I després es reconeix en general que hi ha diferents censos per les partides dels termes segons estigui convingut.

- Miravet: Hem de distingir entre abans de la concessió de la Carta de 1623 i després:

1) Fins a 1623:

- Es paguen uns drets que en general oscil·len entre la quarta, la sisena o la vuitena part dels fruits obtinguts.

- Per figues i raïm donen una rova de cada 8.

- De les olives paguen 1 fanega de cada 36; i de l'oli 1 de cada 6.

2) A partir de 1623 ens hem de remetre a la Carta de població i solament a efectes comparatius amb l'anterior diguem que:

- Es mantenen aquelles proporcions del quart, sisè i vuitè.

- Per figues i raïms es passa a pagar la desena part.
- I de l'oli es disposa la sisena part per tot el terme; més la vint-i-quatre part de les olives.

- Benissanet: Ens trobem com a Miravet, i hem de distingir entre allò que se satisfia abans de la Carta de 1611 i allò que es paga a partir d'aquell moment:

1) Fins 1611:

- Per les finques es paga com a Miravet abans de la concessió de la seva Carta, i segons les mateixes proporcions allí establertes.
- Per les figues també és com a Miravet

2) Per a després de 1611 ens remetem igualment a la seva Carta, i en tot cas respecte al que hem indicat, diguem que:

- Es mantenen aquelles proporcions del quart, el sisè i el vuitè.
- I de les figues es passa a pagar la desena part.

- Salvaterra: Es paga la vuitena part de tot el que es cull.

- Horta: Es reconeix en general que per les finques cedides es paguen censos diversos fixats en determinades mesures.

- Ascó: També aquí hem de distingir allò que satisfàn els cristians vells abans de 1615 i els drets que s'estableixen en la Carta de població:

1) Fins 1615:

- Del blat, ordi, avena i tot altre gra i fruit a la partida de les "Mitjanes" (excepte dels llegums) es paga la quarta part de la producció; d'altres partides del terme i de l'horta es paga la sisena part, i al secà es satisfà la vuitena part del fruit.

- Dels llegums que es cullen a la Mitjana Gran, la quarta part.
- De les olives es fa un cens de la sisena part.
- Del lli, cànem, sebes i alls paguen: la cinquena part si són de l'horta; i la setena a la muntanya.

- Per les moreres (la fulla) donen la quarta part si són de les Mitjanes i la sisena per les de l'horta.

- Del raïm i de la verema satisfan la quarta part de cada rova si són de les Mitjanes; la sisena si són de l'horta, i la vuitena quan es cullen al secatiu o a les muntanyes.

- De les figues donen 8 diners per rova.
- Del safrà satisfan la novena part.

2) A partir de 1615 se satisfan els drets fixats a la Carta de població, a ells ens remetem i a efectes comparatius recordem que:

- Tot el terme es redueix a la vuitena part.
- El document insisteix especialment en que del raïm, figues, llegums, safrà, alls, cebes i olives també es pagarà la vuitena part en tot el terme.
- I pel que fa a les moreres, a més d'aquell cens s'exigeix la suma de 18 diners per morera de "quento".

- Vinebre:

- Dels grans, excepte de les "menuderies" i dels llegums, es paga la sisena part si són de l'horta, i la vuitena si són del secà.
- De les olives, la sisena part
- De les cebes, lli, cànem i alls donen una cinquena part si són de l'horta i una setena si es cultiven al secà.
- De les moreres i llur fruit fan com a Ascó (abans de 1615).

- Riba-roja:

- Es declara que per les terres que es posseeixen paguen diferents proporcions: la quarta, la sisena o la vuitena part.
- També paguen uns drets per les figues i raïms que no concreten.

En els casos d'Algars, Pinell, Ginestar, Rasquera, Pobla de Massaluca, Mudèfer, Caseres, Prat de Comte, Bot, Arnes, Torre de l'Espanyol, Camposines, Vilalba, Fatarella i Berrús no es refereixen drets particulars sobre els fruits que es produeixen:

- En uns casos els drets senyorials sobre els cultius es limiten a la proporció que correspon dels delmes i primícies, i que es comparteixen amb l'Església com ocorre a Ginestar, Rasquera, Pinell, Vilalba, Fatarella i Pobla de Massaluca.
- En altres llocs com Algars, Caseres, Prat de Comte, Bot, Arnes, Torre de l'Espanyol, Camposines i Berrús hauriem d'estar als diferents documents particulars d'establiment.

Encara cal dir com més amunt hem apuntat que als Capbreus sovint no es declaren drets particulars; i quan apareixen terratinents no creiem que siguin tots els que són. Podem indicar alguns casos com ara:

- A la Torre de l'Espanyol on qüasi bé no es declaren terres, i quan es fa moltes corresponen a partides dels termes d'Ascó i Gorrapte (límitrof) (345).

- A la Pobla de Massaluca trobem una mitjana de 3 particulars en cada Capbreu conegut declarant per un "perche" a la plaça i per alguna casa, però ningú per terres (346).

- A Rasquera, Miravet i Pinell (amb alguna rara excepció) no declaren terratinents (347).

Als altres llocs solen aparèixer terratinents i alguna vegada per cases i masos o simples aixoplucs al camp; però no sempre són veïns del lloc sinò que resideixen en altres viles. També el número de declarants varia per cada lloc i en cada Capbreu.

En definitiva, la regla general és que els terratinents tributen en funció dels censos establerts genèricament en proporció als fruits obtinguts. En canvi als Capbreus del s. XVIII apareixen més declarants, degut probablement al simple interès de la Senyoria de conèixer amb major exactitud quins són els seus drets, atesos els canvis polítics produïts. Però es tracta de censos generals i comuns a un mateix terme o a una partida o sector del terme.

b.3.1.2 Censos per habitatges i altres edificacions particulars:

Sobre els habitatges i altres edificacions ja hem indicat que la norma general d'acord amb la documentació que posseïm és que no tributen almenys els que pertanyen al nucli de població. En definitiva, si anem veient que ocorre als districtes templers/ hospitalers a partir de les Cartes de població en el seu cas i segons els successius Capbreus tinguts en relació amb els habitatges i construccions de manera general veiem el següent:

<u>Lloc</u>	<u>Carta</u>	<u>Cens</u>	<u>Cens Capbreu (s. XV-XVIII)</u>
Horta	1192	Cap	Cap
Gandesa	1192/94	Cap	Cap
Pinell	1198/07	Cap	Cap
Batea	1205	Cap	Cap
Rasquera i On	1206	Cap	Cap
Camposines	1209	Cap	Cap
Vilalba	1224	Cap	Cap
Fatarella	1228	-?-	Cap
Gorrapte	1237	Cap	(despoblat)
Vall de Batea	1244	Cap	(despoblat)
Gandesola	1248	Cap	(despoblat)
Mudèfer	1280	1 gallina/casa	Cap
Pinyeres	1280	1 gallina/casa	-?-
Algars	1281	1 gallina/casa	Cap

Devesa			
de Massaluca	1294	Cap	(despoblat)
Berrús	1294	Cap	Cap
Caseres	----	---	Cap
Prat de Comte	----	---	Cap
Bot	----	---	Cap
Arnes	----	---	Cap
Vinebre	----	---	Cap
Torre de l'Espanyol	----	---	Cap
Riba-roja	----	---	Cap
Corbera	----	---	Cap
Ginestar	----	---	Cap
Pobla de			
Massaluca	----	---	Cap

I pel que fa a Benissanet, Ascó i Miravet almenys abans de la concessió de les Cartes del s. XVII tampoc se satisfan censos per cases, edificacions i instal.lacions. Podem parlar d'una espècie de benefici, per bé que el cens general ja inclou l'ús i gaudi dels habitatges; tanmateix, com tal situació ha de resultar perjudicial a l'Orde almenys en aquells tres casos de nova població es corregeix i s'estableixen censos particulars també pels habitatges i altres instal.lacions (348).

En definitiva, suposem que quan s'atorguen les Cartes de població dels s. XII i XIII, amb la donació general del terme s'inclou la vila o el sector on finalment aquella s'edificarà amb els solars per a construir les cases necessàries dels pobladors. I per aquella vila ja delimitada i distribuïda se satisfà quelcom dins el cens general fixat pel terme i els seus elements; després en tant que algú vulgui fer-se una casa nova fora del nucli o dins del nucli però diferent a les del tipus mitjà assignades, aleshores el senyor establirà un cens específic. En tot cas les úniques excepcions quan a aquella espècie d'exempció general respecte dels habitatges eren Pinyeres (1280) i Algars (1281) on llurs Cartes fixen un cens d'una gallina per solar a edificar.

La causa d'aquesta espècie d'exempció com ho qualifiquem deu trobar-se en el fet que les antigues Cartes de població establien un cens general (amb alguna excepció) per tot el terme amb el deure inherent de poblar-lo. D'aquesta manera aquell cens general preveia el deure implícit i en ocasions exprès de poblar i residir al lloc. També podem creure que es tracta d'un benefici per a atreure nous pobladors.

En tot cas tots l'exigència de població i residència es recull en pràcticament tots els documents:

- Les Cartes de Gandesa (1992/94) refereixen expressament el deure de poblar el terme donat, indicant als pobladors que els donen una porció de terra perquè s'hi posin i instal·lin.
 - A Pinell l'any 1198 es fa donació del "locum (..) et populatum"; i la segona Carta de 1207 ja es referix a la vila establerta fixant fins i tot el límit de pobladors en 30, per afegir que allò no obstant en poden ser més si "ibi collocari poterint".
 - A Batea la Carta de 1205 s'adreça a 60 pobladors que ja es troben instal·lats en una vila, probablement la que existia quan es va concedir l'altra Carta anterior de 1181.
 - A Vilalba el 1224 es concedeixen els termes "suis heremis et populatis", amb la llibertat de fer-se llurs cases "cum volueritis".
 - A Gorrapte el 1237 també es fa esment a la vila del lloc amb llibertat de fer-se cases.
 - A Gandesola el 1248 s'indica clarament que el lloc s'ha de poblar.
 - A Pinyeres el 1280 i a Algars el 1281 es donen expressament les cases i casals, i es disposa un cens d'una gallina per cada solar cedit per a construir una casa.
 - A la Devesa de Massaluca el 1294 s'exigeix que estiguin construïts els habitatges en un termini màxim de 2 anys a comptar des de la concessió de la Carta.
 - A Berrús o Castellblanc també el 1294 s'imposa el deure de que en un any a comptar des d'aquell moment tots els beneficiaris hi tinguin residència al lloc.
- Malgrat tot, tenim exemples d'establiments i de transmissions particulars d'edificis i solars:
- El 1190, a la Comanda d'Ascó, es cedeixen a Esteve de Berniç entre altres immobles unes cases i un casal dins la vila que havien estat d'uns sarraïns amb un cens determinat: 1 morabatí "bonum in auro" per les cases, i una lliura de cera pel casal (349).
 - El 1259 a la Comanda d'Horta s'estableix a un matrimoni en la heretat de l'Olivar, amb les seves cases i torres, i també en altres cases en terme d'Horta; es fixa un dret d'entrada de 200 sous jaquesos, un cens de la tercera part dels fruits pel que fa a l'Olivar, i de dos gallines per les altres cases de la vila (350).
 - El 1280 el comanador de Miravet estableix a Ponç Galcerà en una casa de Gandesa per 4 sous jaquesos de la moneda corrent a Lleida, més un tribut indeterminat de "panii et vino" (351).
 - El 1288 també el comanador de Miravet estableix a Pere Ferrer en un corral a Ginestar, amb un cens d'un parell de gallines (352).
 - El 1300 el comanador de Miravet estableix a Esteve Romeu i la seva esposa de Pinell, en un "pati sive solare terre" adjacent al seu habitatge i per a edificar-hi cases; el cens és de 6 diners jaquesos (353).
 - El 1611, poc després de concedir-se Carta de població al lloc de Benissanet, es procedeix a l'establiment dels nous pobladors en cases i "sequeros eo corrals"; concretament es formalitzen 68 establiments en

cases i 58 en sequers, amb uns censos diversos en diners: entre 4 i 12 sous les cases, i de 2 a 6 els corrals o sequers (354).

En tot cas com ja es pot apreciar amb aquells exemples els censos per cases, patis, aixoplucs i altres construccions que en concret es declaren als Capbreus consisteixen en general: en gallines enteres o parts (mitja gallina, un quart o un terç); en diners; i en alguna ocasió són de tres taxes d'aigua, una o mitja. Però insistim en el seu caràcter excepcional (355).

b.3.2 A la Baronia d'Entença:

Pel que fa als dominis d'Entença careixem de dades sobre Garcia, i les que posseïm de Móra i Tivissa es limiten a mitjans s. XIV en raó del Capbreu que se celebra a la Baronia.

En qualsevol cas hem de dir, malgrat la limitació indicada, que el Capbreu de la Baronia conté les declaracions generals de la Universitat de cada lloc i drets generals sobre el terme de cada ún, com també una relació individualitzada i completa (almenys en aparença) dels seus terratinents i de les cases i altres edificacions establertes. Aquesta és una circumstància que com hem dit més amunt no es dona als dominis de l'Orde de l'Hospital (356).

b.3.2.1 Censos per les terres:

D'acord amb el Capbreu del s. XIV es distingeix habitualment entre el "troc" de terra o d'hort, la "sort", la vinya, l'olivar, i els camps; menys habitual és l'expressió d'"heretat" que sembla referir-se a finques més extenses.

Quant als censos que els pobladors cristians satisfan el s. XIV als llocs i termes de Móra i Tivissa, cal distingir els casos de terres adquirides a "moros" i aquelles que sempre han estat de cristians:

1r.- Per finques adquirides a sarraïns:

En aquest cas es paga la mateixa renda que satisfieia l'antic titular sarraí, i es dona una proporció dels fruits equivalent a la quarta part d'allò que es produeix, com era "costum de moro"; així és tant si es tracta de vinyes, olivars, horts, sínies o sembrats.

Concretament a Móra el s. XIV es declara que: "Item, tots christians de Mora e cascun per si que tingue o age possessions que sien estades de moros e que sie stada venuda a christià o li sie venguda per qual rahos vulle, pague lo christia per aquelles possessions que'l moro pagave a senyor de mentre que les tenie e eren sues, ço es saber lo quart dels ruys e del preu com se unen."

2n.- Sobre immobles originàriament cristians:

En altres casos el tribut general que se satisfà és la "tascha", equivalent a l'onzena part dels productes obtinguts (357). Hi ha algun que altre cas particular en què es paga una proporció diferent com la sisena, la setena, la vuitena o la dotzena part del fruits o a mitjes; un parell de perdius; una suma de diners; fins i tot una lliura de cera; i excepcionalment a Móra una gallina en dos casos per un "troç de terra" i una "sort" (tribut propi de cases i solars per a habitatges).

A la Vall de Lors, en terme de Tivissa un terratinent declara per una heretat el "quart de pa, de vi e de logum" (358).

b.3.2.2 Censos pels habitatges i altres edificacions particulars:

Pel que a fa als censos que se satisfan per cases, solars per a cases, "alberchs", patis i corrals en general consisteixen en gallines: mitja, una, dues o dues i mitja. En algun cas excepcional es declara una suma de diners.

Precisament quan l'any 1313 Guillem d'Entença dóna a Bungarona de Vergantiz un "hospicium" en terme de Móra, entre altres drets li cedeix el de les gallines, que suposem es refereix als drets que satisfan els pobladors d'aquell lloc per llurs cases (359).

En definitiva, a la Baronia d'Entená és general el cens de gallines per cases i altres construccions. D'altra banda hem de dir que és difícil distingir "casa" d'"alberch"; semblen sinònims.

b.3.3 A la Baronia de Flix i la Palma:

En el cas de la Baronia de Flix i pel que fa als seus llocs de Flix, la Palma i Mas de Flix comptem amb Capbreus dels s. XV, XVI i XVII. Diguem que no s'observen grans variacions censals entre aquells llocs. També en aquest cas com a la Baronia d'Entença, podem dir que els Capbreus són complets en tant que solen incloure amb detall tots els terratinents del termes, veïns o no del lloc, i els posseïdors d'habitatges i qualsevol altra edificació a cada vila i terme.

b.3.3.1 Censos per les terres:

El document de venda de la Baronia de 1262 refereix com a drets tributaris que considerem de naturalesa agrària (bé que no es distingix) les questes, toltes, terços, quarts i cinques (360).

Per la seva part el codi de Costums de 1308 es refereix en els seus caps. 3 i 19 als censos que se satisfan per les terres del terme de Flix, i

indiquen que en general es paguen com a drets la sisena, l'onzena, la quinzena i la vintena part (salvant excepcions que hi són):

- El cap. 3: Es disposa que tot cristià que fa cens per la seva terra de la "VI, ni XI, ni XV ni XX" està obligat a lliurar el dret senyorial a l'era, salvat que la "carta" d'establiment disposi altra cosa.
- I el cap. 19: Assenyala que els censalistes gravats a la sisena, a l'onzena, a la quinzena o a la vintena part no han de donar res al senyor del delmes que han de satisfer al prior de Flix.

D'altra banda, el cap. 1 assenyala que el senyor percep la quarta part de les collites de vinyes i horts. I després el 27 estableix que tot aquell vassall, home o dona, que fa cens de gallines al senyor pot substituir-lo per 6 diners per gallina, sense distingir que aquell cens sigui per terres o cases (el més habitual).

Després al Capbreu tingut vers el 1400 recull:

- Que a Flix i entre altres drets la Senyoria rep la desena part de les olives, del lli, del canem, de les hortalisses i dels llegums.
- Però a la Palma el senyor "no pren (...) dret algun sobre los singulars del dit loch", en tant que la Universitat fa un dret general pel terme.

Si passem a veure les declaracions del terratinents dels llocs de la Baronia als diferents Capbreus coneguts des de 1511 veiem els censos que se satisfan:

- Flix: La norma general es pagar una proporció de la producció, i habitualment oscil·la entre l'onzena, la quinzena i la vintena part amb independència del tipus de cultiu (hortal, sembrat, vinya u olivar); en comptades ocasions aquella proporció equival a la sisena, la catorzena o a la trentena part; en altres casos se satisfà una mesura com ara una fanega o tres almuts de gra en sembrats; fins i tot una suma de diners, i rarament una o mitja gallina.

- Mas de Flix: Sempre és l'onzena part dels fruits.

- La Palma: Segons dades de 1511 resulta que "los particulars del lloch .. fan de totes les propietats tenen en lo terme" la catorzena part de tota la seva producció (361). Aquest canvi es deu a una "commutacio" feta entre la Ciutat de Barcelona i els vassalls del lloc, de manera que es deixa de pagar un dret general pel terme i a canvi cada particular passa a tributar en aquella proporció de fruits.

b.3.3.2 Censos per habitatges i altres edificacions particulars:

En el cas de la Palma sembla que els seus veïns estan exempts de tot tribut per raó de cases i edificis particulars, i fins el s. XVI o almenys l'any 1511 solament satisfan un cens general (quan substitueixen aquell per una prestació general de la catorzena part de totes les collites).

En canvi a Flix sí que es tributa per cases, corrals i albercs de manera similar al que ocorre a la Baronia d'Entença: el tribut consisteix com a norma general en una gallina, mitja o un quart; de vegades és una suma de diners i en alguna ocasió és un cens mixte de diners i gallina o mitja. Ja el s. XVI en alguna ocasió es declara una perdiu, mitja o un quart.

Els drets de gallines també els recollia l'acte de venda de la Baronia de 1262; i recordem que el cap. 27 dels Costums disposa que els vassalls que paguen un cens en gallines poden substituir-lo per una suma de 6 diners per gallina. I en la pràctica és així doncs bona part dels pobladors que declaren cases donen 6 diners per casa en substitució sens dubte de la gallina que inicialment els corresponia.

En qualsevol cas, d'acord amb els Capbreus que coneixem es tributa per cases sempre i quan hi hagi "foch", és a dir s'hi visqui. Així algun vassall declara posseir una casa i el cens establert en gallines o 6 diners que li correspondria pagar, per a després afegir que no el satisfà perquè "no abita en la dita casa".

D'altra banda, complementant aquestes dades, coneixem per un document de 1556 d'"instructio e memorial" sobre l'estat de la vila de Flix adreçat a la Ciutat de Barcelona, que fins aleshores la producció de panses no estava subjecta a tributació perquè els guanys que els vassalls obtenien es destinaven íntegrament a les obres de reparació de llurs habitatges (362).

Aquell mateix any el procurador de la Ciutat de Barcelona denuncia que la producció de panses ha augmentat considerablement en perjudici de la verema, que sí tributa; afegeix que els veïns del lloc venen les panses lliurement sense control, fins i tot a "Barberia", i que "no es planta altra planta en les vinyes si no per a fer pansa, en gran dany y frau de dites rendes". Tot seguit en el mateix escrit el representant senyorial demana que es busqui una solució perquè els vassalls del lloc tributin per les panses.

2.1.2 Els delmes i primícies:

Als antics dominis senyorials de la nostra zona, i en particular als del Temple que després passen a l'Orde de l'Hospital de Sant Joan, altra font d'ingressos molt important de la Senyoria la constitueixen els delmes i

primícies, antiga prestació que podem qualificar de tributària i vinculada inicialment a l'Església. Nova càrrega a la que els vassalls estàn subjectes i que finalment comparteixen els senyors amb el bisbe, altres dignitats eclesiàstiques i en ocasions els rectors de les Parròquies.

a) Sobre el seu origen, regulació canònica i caràcter secular:

El dret canònic es refereix especialment als delmes i primícies com una aportació de tot laic catòlic al manteniment i sosteniment del clergat responsable de la cura d'ànimes. Podem dir que els delmes i primícies es configuren com la necessària i deguda aportació dels fidels, diferenciada de la contribució tributària censal (fiscal) que correspon a l'Autoritat temporal (o pública, usant símls actuals).

La seva aportació és obligatòria, i es castiga amb greus penes canòniques a aquells que no la compleixen íntegrament, o que s'apropien indègudament dels fruits afectats, o que defrauden de qualsevol manera.

a.1 La regulació canònica:

El "Corpus Iuris Canonici" dedica diferents dels seus apartats als delmes i primícies.

1r.- Les Decretals, que els regulen a Extra., 3, 30 sota la rúbrica "De decimis, primitiis et oblationibus":

El cap. 1 d'aquell títol declara que els delmes i les primícies són un antic tribut que el poble israelià satisfieia "ex lege" als seus sacerdots. Les "decimas" o delmes equivalien a la desena part de tot fruit que es cullís; i pel que fa a les "primitiae" o primícies també es donaven pels fruits, però no estaven especialment definides de manera que restava a l'arbitri dels sacerdots fixar el seu contingut.

L'Església catòlica manté aquelles figures contributives, i es reconeix que es tracta d'una tradició adquirida dels hebreus; però inicialment es nega que constitueixin una obligació legal, doncs "sed arbitrio magistrorum inolitam", i la xifraven entre un "plurimum quadragensimam partem (..) qui minimum sexagesimam". Això no obstant, el cap. 14 del mateix text assenyala que els delmes van ser instituïts per Déu i no pels homes, i que per aquella raó constitueixen un dret exigible i s'estableix després la pena d'excomunicació per aquell que no ho respecti.

Per la seva part, el cap. 25 es refereix a una concessió imperial per la que ningú pot ser eximit de satisfer els delmes. I el 33 estableix que el delme s'ha de separar de les collites abans que el cens o tribut que correspon al senyor (temporal).

El cap. 32 insisteix en el deure de satisfer els delmes segons i tal com fou aprovada "ex lege divina vel loci consuetudine". S'està reconeixent en definitiva que la proporció delmària pot variar segons el lloc i els seus costums respecte d'aquella inicialment fixada.

Segons altres capítols:

- Els delmes s'han de satisfer per les terres treballades allí on existeixi una comunitat i s'hi construeixi església.
- L'objecte dels delmes és el de servir al manteniment i manutenció dels clergues que exerceixen llur ministeri espiritual.
- Tots els terratinents han de satisfer els delmes dels fruits obtinguts a la Parròquia del terme al que les terres pertanyen.
- Està prohibit als laics vendre els delmes que han de satisfer; en altre cas "christiana sepultura privetur".
- Els delmes s'han de satisfer íntegrament dels fruits obtinguts, deixant de banda i sense descomptar res per les despeses que l'obligat hagi tingut.
- En diferents capítols veiem com es va concretant l'objecte dels delmes i primícies: del bestiar, del vi, del blat, d'"universis" llegums, dels molins, de la pesca, de la llana, etc.
- És el bisbe de cada Diòcesis el que ha d'establir quina part dels delmes es reserva per a sí, i quina proporció s'ha de distribuir entre el clergat del Bisbat.
- S'insisteix en que els delmes i primícies s'han de satisfer íntegrament pels terratinents i els colons, sense que puguin fer cap deducció per raó de la llavor (que es destinaria a la collita següent).

2n.- D'altra banda les Constitucions de Climent V també s'ocupen d'aquelles prestacions en dos capítols a Clem., 3, 8: es condemna a aquells clergues que se'ls apropien indegudament o els venen fraudulentament, amb penes de suspensió de funcions (pel clergat) i d'excomunicació; es permet que els delmes siguin taxats i pagats en moneda corrent si així es concedeix per privilegi o està establert per costum, i en tal cas es prohibeix als recaptadors dels delmes que han de donar garanties de la recaptació que usin per a tal fi ornaments, calces, llibres i altres objectes destinats al culte diví.

3r.- I el Decret de Gracià també s'hi refereix especialment a 2, C. 16:

- A Q. 1:

- Els caps. 42, 44, 46 i 47 estableixen: el deure de tot laic, clergue "seu utrisque sexus persona" que estableix algu en les seves terres a donar els delmes corresponents; que tota persona batejada està obligada a donar delmes per allò que produeix; que els bisbes i abats no han de donar delmes de "propriis prediis", afectes a la seva manutenció; que la

jerarquia eclesiàstica pot fer-se dur els delmes allí on vulgui; i que part dels delmes han de destinar-se a almoïna pels pobres.

- El cap. 66 transcriu un text de Sant Agustí, del que podem destacar aquests paràfrs: "Quod si decimam dederis non solum habundantiam fructuum recipies, sed etiam sanitatem corporis consequeris"; i "et quanti pauperes in locis suis ubi ipse habitat, illo decimas non dante fame mortui fuerint, tantorum homicidiorum reus ante tribunal eterni iudicis apparebit quia rem a domino pauperibus delegatam suis usibus reservavit".

- I Q. 7:

- Els caps. 1, 5, 7 i 39 estableixen: que els laics no poden retenir els delmes que han de donar a l'autoritat canònica, doncs en altre cas es comet un sacrilegi castigat amb la condemna eterna; aquells que estant-hi obligats no els satisfan poden ser excomunicats; es prohibeix als bisbes que s'apropriïn indegudament dels delmes; i es disposa que els bisbes són els que han de fixar els delmes i que solament es poden recollir amb el seu consentiment.

- El cap. 4 cita a sant Ambrosi, per qui els delmes han de ser de tot gra, vi, fruit d'arbres, dels ramats, dels fruits dels horts, "aut de negocio" i de la caça.

- El cap. 6 ens diu que els delmes "Abraham factis, Iacob promissis insinuat, et omnes sancti sacerdotes commemorant".

- I el cap. 8 recull una cita de sant Agustí: "maiores nostri (...) quia Deo decimas dabant, et Cesari census reddebant".

a.2 Caràcter espiritual i temporal:

Malgrat tot i pel que fa a Catalunya autors com FERRER, CANCER, FONTANELLA, BOSCH i altres insisteixen en el caràcter secular d'aquelles càrregues de naturalesa tributària per costum immemorial reconegut pels papes (363).

A la nostra zona si bé és cert que els senyors tots ells hi participen siguin laics o Ordes militars, una part dels delmes van destinats a l'Església i íntegrament les primícies. Ho veurem molt particularment als dominis templers/hospitalers, on s'estableixen uns pactes entre l'Orde i el Bisbat, i acaben beneficiant-se també el Capítol de la Seu, el seu cambrer i el clergat local.

Els delmes no perden el seu caràcter eclesiàstic, com a sinònim d'espiritual en expressió de l'època; i menys les primícies que s'estableixen sempre a favor de les Parròquies dels llocs.

Podem veure allò que ocorre als Senyoriis de la nostra zona:

1r.- Les Baronies laiques:

Tenim unes molt breus i escasses referències als delmes que es perceben als dominis laics.

- Baronia de Flix:

Almenys pel que fa al lloc de Flix, coneixem que el prior (o rector) percep delmes, i a ells s'hi refereix el cap. 19 dels Costums del lloc de 1308 quan indica que el senyor no hi participa.

Després ens arriben notícies molt generals i escasses. Una per exemple és de 1520, i es tracta d'un informe fet a petició dels consellers de Barcelona segons el qual fins a la conversió de la població sarraïna del lloc "les terres moreques de la vila e Baronia (..) pertanyie lo prior de la iglesia de Flix". És a dir, totes les terres dels sarraïns segons sembla satisfieien delmes al prior; però s'indica que des que "los olim moros son stats fets crestians" ja no es paguen aquelles prestacions (364).

I ja en un document de 1674 incomplet es recull un apartat segons el qual dels drets senyorials sobre fruits (dels grans -?-), se'n fa munt i es reparteixen en parts entre el prior i el senyor:

- De les terres que tributen per l'onzè se'n fan dotze parts: una es dona al terratinent (potser per a llavor), altra al prior i "altra" part al senyor (deu ser la resta).

- De les terres que paguen el quinzè el document solament indica "de cada tres delmades que cobre la iglesia", i segueix en blanc (365).

- Baronia d'Entença:

En aquest cas de la Baronia d'Entença encara tenim menys notícies.

Sabem que el 5 de febrer de 1236 Alamanda de Sobirats crea una capellania i disposa que aquella gaudeixi dels delmes de la barca del riu i dels molins (potser els fariners instal.lats al riu) (366).

Segons altra informació que ens arriba de 1667, el senyor participa en una quarta part dels delmes que es paguen als llocs de la Serra i de Llaberia del terme de Tivissa, i també dels de Móra (367).

D'altra banda, l'any 1775, una Sentència de la Reial Audiència de Barcelona declara que el duc de Cardona i Medinaceli senyor del lloc, per a cobrar el delme dels grans a Tivissa pot optar per fer-ho "de los montones o pilas que se hagan en nombre de baleix o rebaleix, o en

haver de pagar a dicho muy illustre duque la decima de dichos granos en manojo"; i l'Ajuntament, en representació del Comú i Universitat de Tivissa, en sessió tinguda el 5 de maig de 1776 decideix fer-li efectiu aquell dret "en faxa" i així comunicar-ho a la "superioridad". Això no obstant, el sistema pel que s'opti afectarà també a la participació que en els delmes té el rector i el Bisbat de Tortosa, i aquell s'oposa a l'acord municipal determinat per escrit de 7 de maig del mateix any adduint que la pràctica immemorial havia estat justament l'altra (368).

2n.- Als dominis templers/hospitalers:

Pel que fa als dominis templers i després hospitalers la situació és ben diferent; a més cal tenir present la doble condició dels Ordes militars com a senyors "temporals y espirituals" dels seus dominis tal com se'ls reconeix normalment.

Els delmes i primícies són objecte de discussió entre el Bisbat de Tortosa i l'Orde del Temple ja d'immediat, recent acabada la reconquesta de Tortosa i la seva zona, establint-se diferents convenis o pactes:

1) Un primer conveni és de 1156 (369), i s'estableix entre el bisbe Guillem i fra Eberard de Barris mestre del Temple, amb els canonges de la Seu tortosina i altres frares de l'Orde, per a tractar de les "ecclesiis et decimis, ipsius episcopatus et de constructione novi castrum in urbe et de pontificali dignitate cum parrochia".

El document es refereix a Tortosa "capta et conbusta misserabiliter remansit deserta et destructa", i a que l'Orde del Temple "pro amore Dei sancte quo Cristianitatis" varen fer "novum castrum ad in habitandum ut predictus episcopus sui quis successores et homines in eadem urbe comorantes essent securiones Ecclesia sancte". I per això disposen:

- El bisbe i els canonges donen al Temple una terra que els va donar el comte Ramon Berenguer, "quam ibi episcopus habebat in qua habitabant burgences, ab intraitu parte usque ad domum Willermus de Tibe, et undique pervenium ad portam sancte Elene".

- El Bisbat també cedeix a l'Orde les esglésies que s'edifiquin "in castris ubi fratres Templi habitabunt", francament i sense cap càrrega "libere et absolute cum omne parrochiali iure".

- Pel que fa als delmes, són del l'Orde allí on també posseeixin esglésies, excepte "decima propii laboris episcopi et canonicorum que sua propria erit, et excepta decima propii labores fratrum Templi que similiter propria erit ipsorum fratrum, et exceptis illis lucris que in expeditionibus faciunt ubique ea facere contigerit, et exceptis minutis decimis animalium suorum et ortorum que itidem (sic) ipsorum fratrum proprie remanebunt".

- Encara es fa esment en el document a fra Ramon mestre de l'Hospital i als frares del seu Orde, a qui es cedeixen els delmes "labores eorum" i la meitat dels que han de satisfer "suis villanis et millitibus".

2) Un altre conveni és del 7 d'abril de 1182, primera concòrdia especial entre l'Orde i el Bisbat pel que fa als dominis del castell d'Ascó. D'acord amb aquests nous pactes:

- El Temple cedeix al bisbe l'església d'Ascó "cum quibuscumque suis clericis voluerit".

- El Temple rep íntegres i de manera perpètua els delmes de les terres de Pere de Vals i de Guillem de Sadaó, així com el dret a tenir capella al castell d'Ascó amb els seus propis clergues "et suis omnibus expensis".

- I el bisbe rebrà tots els delmes "et alia omnia iura ecclesiastica et omnibus terminus ipsius castris de Azco" (370).

3) I pocs anys després, el 1185, es concerta una nova concòrdia entre el Temple i el Bisbat sobre els delmes i primícies en relació amb tots els dominis d'Horta, Miravet i Ascó i per les poblacions de nova creació que s'estableixin amb església parroquial (371). Efectivament, segons aquest últim document el bisbe Ponç de Tortosa, amb el consentiment del prior (degà) i de tot el Capítol de la Seu, cedeix al'Orde part dels delmes i de les primícies que li corresponen per tota nova població que es faci als dominis del Temple.

Hem de dir en tot cas que sembla que es marginen les poblacions existents; això no obstant creiem que sobre aquelles poblacions anteriors a 1185 ja s'haurien establert altres convenis semblants als referits de 1182 sobre Ascó, on segurament l'Orde cedia al Bisbat l'església local.

I ja d'acord amb els pactes de 1185 s'estableix el repartiment següent:

- A la Comanda d'Horta:

- El Bisbat es reserva: dues terceres parts dels delmes i la primícia sobre "omnium fructum et animalium" que equival a la trentena part de tot el que es produeixi; una cafiçada de terra i el solar necessari per a construir l'església parroquial i cases per als clergues; i totes les esglésies construïdes i llur clergat, amb les "oblaciones et defunciones et omnia alia que ad iure episcopale pertinere noscantur" (372).

- L'Orde del Temple de les 30 parellades de terra que s'ha reservat ("ad nostram dominicaturam") a la Comanda, en cedeix cinc al bisbe i canonges de Tortosa, "insimul et continuas in uno loco liberas et francas sine omni censu et usatico"; així mateix, l'Orde renuncia als delmes que li correspondrien sobre aquella heretat, de la mateixa manera que el Bisbat renuncia als seus; i ja pel cas que el rei retingués en els termes d'Horta el tribut de lleuda o altres censos u usatges, l'Orde fa donació al Bisbat de la

seva cinquena part de participació segons costum de Tortosa, i el Temple es reserva sobre aquella porció els delmes íntegres de quatre cinques parts (373).

- A la Batllia de Miravet:

- El Bisbat es reserva la quarta part dels delmes i altres drets episcopals, i es disposa també que els clergues han d'estar sota l'obediència de la Seu tortosina.

- I l'Orde del Temple rebrà les altres tres quartes parts dels delmes i les primícies; i talment, si s'estableix alguna nova població als termes de Miravet amb església parroquial serà com s'ha acordat per a la Comanda d'Horta.

- A la Comanda d'Ascó:

- El Bisbat es reserva dues terceres parts dels delmes i les primícies sobre tota nova població amb església parroquial que es faci en termes d'Ascó i Riba-roja.

- I el Temple percebrà una tercera part dels delmes, i haurà de cedir els terrenys necessaris per a edificar-hi l'església i les cases dels clergues tal com està fixat per a Horta.

Talment hem de dir que el s. XIII encara s'establiràn nous pactes sobre aquelles prestacions, però ja referides a llocs determinats com Gandesa i Algars; a ells ens referim en el seu moment.

Amb tot el que acabem d'exposar sembla evident el caràcter eclesiàstic dels delmes i primícies; no podem dir que tenen naturalesa secular, sinó en tot cas que els senyors temporals tenen reconeguda una participació en els mateixos.

Justament un rector de Vilalba en data imprecisa però a la primeria del s. XVIII es queixa dels terratinents del lloc que defrauden a l'hora de satisfer els delmes i primícies especialment pel que fa a la verema i les olives i manifesta: "A mi no'm toca aviriguar estes cosas, basta ser precepte de la Yglesia pagar delmes y premissies sens fer ningun frau, y aver excomunicascio maygor y pso facto yncurrenda; diu estar obligats a dir als qui governen lo delme de les olives que's deyxen" (374).

Creiem que és indubtable el caràcter espiritual dels delmes i primícies; altra cosa és que la seva recaptació i el seu control necessari correspon a l'autoritat temporal. Justament potser perquè la Senyoria ha de vetllar pel compliment d'aquelles obligacions econòmiques envers l'Església i en definitiva en cas d'incompliment té la potestat d'executar-les, sigui la causa de que hi participi en els seus resultats, com el seu mateix batlle com veurem.

D'altra banda i en particular pel que fa als dominis templers (precisament per ser institut religiós) hem d'advertir que no se satisfan a tots els llocs i que en alguns justament s'acaben convertint en els únics ingressos tributaris que percep la Senyoria.

Altra qüestió a destacar és que en molts llocs l'expressió de "delme" identifica el cens o tribut senyorial, i en tant que referit a la desena part dels fruits o bestiar pels que es tributa, però tampoc sempre:

- A Ascó, en una sentència de 4 d'agost de 1561 relativa a determinats drets dominicals, s'empra l'expressió de "delme" com a tribut proporcional (375).

- Podem afegir que també a la Baronia de Flix, en un contracte d'arrendament de la mateixa de 1593 s'hi inclouen les "rendes y emoluments .. e delmes de Flix e de la Palma" que la Senyoria "ha e reb y acostuma de rebre", i segueix després la relació dels drets i censos que percep sense fer al·lusió als drets particulars del rector (376).

- Si ens fixem en les Cartes de població del s. XVII de Benissanet i Miravet també moltes vegades es fa referència als delmes quan en realitat es tracta d'ingressos tributaris propis de la Senyoria:

- Benissanet:

- El cap. 9 fixa el dret senyorial sobre les figues i garrofes i indica que és de la desena part; després afegeix que els nous pobladors no podran vendre la seva collita "antes de pagar el dicho diesmo".

- El cap. 13 que es refereix als drets a pagar per la producció del raïm, assenyalava que els nous pobladors pagaran "el diesmo de todas las uvas, .. ahora sean passas o uvas, ques es de dies arrovas una".

- Miravet:

- El cap. 7 després d'indicar que per les moreres es pagaran els drets generals del termes (el quart, el sisè o el vuitè segons el lloc), assenyalava que tals drets s'han "de diesmar" per sort cada any (no pagarien totes).

- El cap. 9 disposa que les garrofes, figues d'agost, panses, raïm, ametlles i altres fruits secs han de tributar pel "diesmo" o sigui la desena part.

- El cap. 11 prohibeix als nous pobladors que venguin el fruit que abans "no este desmado".

- El cap. 12 refereix que del bestiar llanar i cabrí que es criï al terme es pagarà "la decima parte, (..) y esto se aja de desmar por Pasqua Granada"; s'afegeix després que cap bèstia es vengui abans que el dret senyorial no estigui "desmado", i al·ludeix al "valor de los delmissos".

Veiem doncs com en documents i en les mateixes Cartes del s. XVII s'equiparen l'expressió de "delme" a cens o tribut per la producció de fruits i de bestiar, i no sempre es refereix a la desena part; i assimilen "diesmar" amb el fet del repartiment i distribució dels drets senyorials. En qualsevol cas, aquelles disposicions sempre es refereixen a la Senyoria, i mai s'esmenten els possibles drets del Bisbat que d'altra banda no ens consta que en percebeixi cap als dos llocs referits de Benissanet i Miravet.

En canvi la Carta d'Ascó en el seu cap. 13 es refereix en general a la primícia de tot fruit i bestiar que correspon al rector; i després el mateix document incorpora al final del seu text original una concòrdia entre el comanador d'Ascó, el rector i els jurats i Consell del lloc, per la què es fixen delmes, primícies, i altres drets del rector. Hem dir també que segons aquells pactes els delmes i primícies es reparteixen en proporcions diverses entre el senyor i el rector, de tal manera que aquell percep un altre dret a més d'aquells generals del terme que hem vist més amunt.

Quelcom deu tenir a veure amb aquesta evolució del caràcter espiritual a temporal o qüasi dels delmes el fet que solen ser els mateixos vassalls, per ells o per mitjà de les Universitats, els que acaben fent-se càrrec del sosteniment, manteniment i conservació de les esglésies parroquials; com també ho fan en part del clergat fundant capellanies i fent donacions pel bé de llurs ànimes; i en tant que també creen i tenen cura d'obres pietoses, hospitals i asils.

Les esglésies constitueixen altra font d'ingressos important per mitjà de les oblacions que es paguen pels nombrosos oficis religiosos i festivitats que se celebren al llarg de l'any. Als dominis del Temple hi ha llocs on és la Senyoria la que es fa càrrec de la Parròquia i el clergat és de l'Orde, i els assigna les rendes de finques o fins i tot de serveis comunitaris senyorials (377).

En qualsevol cas volem indicar que mentre es pot veure una certa ambivalència en l'expressió de "delmes", no ocorre així amb la de "primícia" que sempre apareix vinculada al rector i a la Parròquia.

b) Els delmes i primícies que se satisfan:

Com dèiem els delmes i primícies a la nostra zona es recapten efectivament a tots els dominis senyorials; però d'on posseïm major informació i més concreta és dels templers/hospitalers, i pel que fa a les Baronies de Flix i Entença tenim les lleugeres referències que hem donat més amunt.

Tot i així dins un mateix districte no es perceben a tots els llocs, i encara si comparem els que se satisfan a cada un d'ells fins i tot dins un mateix districte veiem que solen establir-se de manera diferent.

Si acudim a les Cartes de població concedides veiem que es fa referència a delmes i primícies en les que concedeix l'Orde del Temple: de Pinell (1198/1207), Batea (1205), Rasquera i On (1206), Camposines (1209), Vilalba (1224), Gorrapte (1237), Gandesola (1248), Pinyeres (1280), Algars (1281), i Devesa de Massaluca (1294). I s'estableix tal càrrega diferenciada de la censal que també es disposa en funció del Senyoriu dominical, amb excepció dels llocs de Rasquera i On:

- A Pinell l'Orde del Temple en la Carta de 1198 fa simplement la retenció "in tot termino decimas omnes et primitias"; però la de 1207 disposa que els pobladors del lloc han de satisfer delmes i primícies "de omnibus laboracionibus et omnibus aliis rebus ex quibus Domino Deo et sancte Ecclesie exire debet".

- A Batea senzillament es declara que corresponen a l'Orde els delmes i primícies.

- A Camposines la seva Carta de població recull la clàusula següent: "Et donetis nobis fratribus decimam bene et fideliter de omnibus rebus de quibus Ecclesia catholica debet decima suscipere predicta".

- Pel que fa a Vilalba, la Carta estableix que els delmes i primícies s'han de satisfer a l'església d'Ascó, a la que "semper fideliter tribuatis intus honores".

- A Gorrapte l'Orde disposa de manera general que se li satisfacin els delmes i les primícies.

- A Gandesola s'assenyala: "detis nobis et nostris de expletis quod Deus vobis ibi dederit decimum et primitiam fideliter".

- A Pinyeres s'estableix que els delmes i primícies s'han de satisfer al castell de Miravet, i es fa al·lusió a uns pactes establerts entre l'Orde i el Bisbat sobre el terme d'Algars.

- A Algars es disposa que "detis nobis et successoribus nostris et castro Miraveti decimam et primitiam, secundum consuetudines in quibus sunt homines de Bathea populati"; i s'afegeix com ocorria a Pinyeres: "quequidem decima et primitia dividatur inter nos et episcopum prout de instrumento compositionis facta super decima et primitia de Algaris inter nos et eundem episcopum continetur".

- A la Devesa de Massaluca també es disposa que s'han de satisfer delmes i primícies de tot fruit.

- I a Rasquera i On els delmes i primícies constitueixen pràcticament i justament l'única càrrega econòmica que la seva Carta estableix per a llurs pobladors. És fa difícil aquí distingir entre la naturalesa canònica d'aquella contribució i el pressumible caràcter fiscal que té d'acord amb el document poblacional.

D'altra banda, solament a Algars i Pinyeres es fa esment exprès a uns pactes entre l'Orde i el Bisbat sobre els delmes i primícies, que no creiem que siguin els de 1185, sinó que semblen ser específics i exclusius pel terme d'Algars:

- El document de Pinyeres de 1280 estableix que els pobladors han de donar delmes i primícies segons és acostumat a Batea, i que aquells s'han de repartir entre l'Orde i el bisbe de Tortosa, tal com es recull en "instrumento compositionis factae super decima et primitia de Algas inter Templum et eundem Episcopum continetur".

- I la Carta d'Algars posterior de 1281 també disposa que s'han de donar delmes i primícies a repartir entre l'Orde i el bisbe, tal com es disposa "in instrumento compositionis facta super decima et primitia de Algaris inter nos et eundem episcopum".

Efectivament, creiem que ens trobem davant uns nous pactes si tenim en compte que uns anys abans de la concessió de dites Cartes i pel que fa a Horta i Gadesa, concretament el 3 de setembre de 1260 i el 9 de juliol de 1268 respectivament, s'havien establert noves concòrdies sobre els delmes i llurs proporcions (378). És probable doncs que el mateix s'hagués fet respecte del terme d'Algars, i amb efectes també a Pinyeres que fins aleshores s'integrava dins el mateix terme.

En definitiva, sempre i a excepció dels casos de Rasquera i On, segons les diferents Cartes de població templeres dels s. XII i XIII, els delmes i primícies constitueixen una càrrega diferenciada de la censal establerta en raó del terme o de les terres que cedeix la Senyoria.

Delmes i primícies que al nostre entendre es configuren inicialment com una prestació de naturalesa canònica, per al sosteniment de l'Església i les seves càrregues; i diferents en tot cas a les altres prestacions pròpiament tributàries corresponents al titular del Senyoriu (al Fisc), amb independència de que la Senyoria també hi participi.

Això no obstant, l'Orde del Temple i després el de l'Hospital ostenta de fet un doble caràcter eclesiàstic i senyorial. I totes dues condicions es deuen confondre en els pactes que es concerten amb el Bisbat, més si tenim en compte que hi ha llocs on el mateix Orde es reserva la titularitat de l'església i el seu clergat (379).

D'altra banda, veiem com no se'n fa esment a la Carta de la Vall de Batea (1244) a la Batllia de Miravet, ni a la de Berrús (1294) a la Comanda de Ribarroja (llocs tots ells on potser no està previst edificar-hi església). A Gadesola també s'imposen aquells drets i a més s'exigeix als seus pobladors que "veniatis nostre ecclesie".

En altres llocs dels que no coneixem si se'ls va atorgar Carta de població per bé que es pot pressuposar, també se satisfan delmes i primícies d'acord amb els Capbreus i altra documentació que coneixem: Ginestar, Corbera, Pobla de Massaluca i la Fatarella.

I tal vegada no en deuen satisfer per quant no es declaren ni tan sols en llurs Capbreus: Vinebre i Riba-roja a les Comandes d'Ascó i Vilalba; i Benissanet i Miravet a la Batllia de Miravet.

La causa almenys als dominis d'Ascó i Miravet es pot deure al fet que els llocs citats compten amb població sarraïna exclusiva en un primer moment i majoritària encara a la darrera del s. XV; i recordem que a Benissanet i Miravet llurs Cartes de població usen el terme "delme" en referència a tribut de la Senyoria.

En el cas concret d'Ascó no en tenim notícia directa fins la seva Carta de 1615; però hem vist com en els primers pactes de 1182 entre l'Orde del Temple i el Bisbat de Tortosa, aquell cedia al segon l'església d'Ascó amb el seu delme; així mateix la Carta de Vilalba de 1224 ordena als pobladors del lloc que facin efectius els delmes i primícies a l'església d'Ascó; i encara veurem més endavant com el rector d'Ascó participa dels delmes de Camposines i de la Fatarella, tot i que aquest segon lloc té Parròquia i clergat propis.

A la Torre de l'Espanyol els veïns donen les primícies a l'església d'Ascó on havien d'anar sempre; però quan aconseguen l'autorització del bisbe de Tortosa per a edificar-ne una al lloc l'any 1331, els representants de la seva Universitat es comprometen a satisfer-les a la seva Parròquia (380).

D'altra banda, com ja hem dit i exposem tot seguit, aquells drets són els únics que se satisfan segons la seva Carta de població a Rasquera i On (a més d'alguns i pocs altres tributs molt especials i inhabituals).

Per últim hem d'assenyalar que en ocasions ambdós termes de delmes i primícies es fixen en conjunt quasi com a equivalents, i indistintament es fa referència a un i a l'altre de manera general; així per exemple en el Capbreu de 1495 tingut als llocs de Ginestar i Rasquera es relacionen els drets corresponents "inter decimum et primiciam", xifrant-los en conjunt. Això no obstant de vegades es distingeix expressament la primícia respecte dels delmes:

- Als mateixos llocs de Ginestar i Rasquera es recull una única "primícia" diferenciada del delme, referent als grans i que és d'una barcella de cada 30; i cal destacar que abans ja s'ha relacionat també el delme dels grans, equivalent a una sisena part. En qualsevol cas tots els delmes i

primícies es reparteixen entre el castellà i el cambrer de la Seu de Tortosa.

- A Corbera com veurem es declara que un sector de la població fa una única primícia diferenciada consistent en un corder i un cabrit de cada 30.

- A Batea també es fa primícia dels grans i del safrà que es recullen: equivalen a la vintena part en el primer cas i a la seixantena part en el segon; i almenys la primícia dels grans va destinada al prior (rector) de la Parròquia.

- I a la Torre de l'Espanyol solament s'al.ludeix a primícia i s'estableix que sigui administrada pels jurats de la Universitat per a l'adquisició i manteniment de les campanes i dels ornaments de l'església parroquial.

Tampoc es tracta d'uns drets uniformes, de manera que les proporcions en què consisteixen varien en cada lloc, i no se satisfan de tot ni pels mateixos conceptes en cada lloc. Podem veure així la informació que ens donen documents diversos:

- A Ginestar i Rasquera:

1) Capbreu de 1495:

- Dels corders i cabrits (dels "nadissos") el delme o primícia equival a la vuitena part (1 cap de cada 8).

- Pels grans, la primícia equival a 1 barcella de cada 30.

- Per l'oli, safrà, verema, lli, cànem i hortalisses la primícia és la vuitena part.

- Del bestiar per cada "mulato, potro, vitulo sive venerro, et pollino" que neixi cada any donen una gallina "bonam, pulcram et receptibilem".

- En el cas dels pollastres és la setzena part.

- Pel que fa als porcs, es paga la meitat com a delme o primícia.

- I en el cas dels llegums, a Ginestar és la sisena part i a Rasquera és la vuitena.

2) Als Capbreus dels s. XVII i XVIII es reconeixen en general els delmes.

- Gandesa:

1) A mitjans del s. XIII es produeix un conflicte entre el bisbe i el Capítol de la Seu de Tortosa i l'Orde del Temple d'una banda i els habitants de la vila i terme de Gandesa; fins que el juliol de 1268 s'arriba a una avinença per la que (381):

- "De tot blat" pagaran la desena part en garba, "dins el camp levada la tascha tant solament"; en tot cas es delmarà quan hauràn segat i ho faran pel seu compte, sense necessitat d'avisar abans ni de que hi sigui present cap "dels batlles".

- De la verema es pagarà la desena part.
- De "cois, de porros, d'ayls e de li, de canem, de naps" també la desena part, delmant-se a l'hort on es produeixin.
- Dels llegums i del ferratge també es satisfarà la desena part "batuda en la era".
- Dels "porçels" han de donar-ne per delme i primícia un per cada truja l'any si en cria "a cap de III setmanes" d'haver nascut.
- Cada "alberch" amb pollastres n'ha de donar un l'any.
- I de "la flor de safra" es donarà la dotzena part de la collita.
- Però els habitants del lloc resten exempts de donar tot delme ni primícia de la llana ni del formatge.

2) Segons els Capbreus en canvi:

- Pel pa, llí, olives, blat i ordi els delmes equivalen a l'onzena part.
- De la verema, llegums, canem i alls és la desena part.
- Del vi i de l'oli és una càrrega de cada 10.
- De les olives és la tretzena part.
- Dels porcells se'n dóna 1 per truja.
- Dels corders i els cabrits es dóna la desena part.
- Per cada casa amb gallines o llocades donen 3 ous o 2 diners per any.

- Corbera: Declaren que els delmes dels grans són tots del castellà d'Amposta; i per la resta que sí es reparteix amb el Bisbat, almenys en el Capbreu de 1732 declaren que:

1) Una part del lloc fins "al portal de la Font" fan els delmes i primícies següents:

- Dels corders i tot bestiar menut donen la novena part.
- Dels "porcells" fan un de cada "lletigada" i sols de la primera.
- Dels "pollins" de "mules, machos, rosins e egues", fan 6 diners de tots els que neixin.
- Dels vedells i també dels "ruchs o ruques" fan com els anteriors, i paguen 3 diners.
- Pels pollastres en donen un per cada casa que "posara o criara una o moltes" gallines.

2) Pel que fa a l'altra zona del terme que va "enves lo portal de Miravet" s'assenyala que sols paguen delmes si també ho fan els veïns del sector anterior; i si és així donen:

- Dels corders i cabrits en donen un de cada 10, i afegixen que de primícia en lliuren 1 de cada 30.
- Pel que fa a altres tipus de bestiar s'indica que solament satisfan delmes si també ho fan els veïns de l'altra zona.

3) I hi ha una tercera zona que es la compresa entre el portal de Canelles fins la bassa del Peiró ja en terme de Vilalba. En aquest cas els delmes dels grans equivalen a la vuitena part de tot el que es produeix, i es calcula aquella part una vegada s'ha tret la dotzena part (1 de cada 12 fanegues) que va destinada a llavor per a l'"amo" de la finca.

- Pinell:

1) El s. XVII es fa al·lusió als delmes i primícies com a "drecho del termino" tal com hem vist més amunt, i es reconeix que se satisfà del blat, de l'oli i dels corders.

2) Ja en els Capbreus del s. XVIII hi trobem una major explicitació:

- Dels grans una vegada recollits se'n treu una part per a llavor que es queda en el terrinent (la "tacha" o onzena part), i de la resta una desena part es per a delme.

- Pel safrà, lli, canem, cebes, alls i del vi el delme equival a la vintena part (ignorem la mesura).

- Dels llegums és la desena part.

- Pels corders en donen un de cada 8.

- Per les llocades, donen un poll l'any.

- Pobla de Massaluca:

- Els delmes equivalen a la desena part dels grans, verema, olives, cabrits i corders.

- En el cas del safrà és la setzena part.

- Pinyeres: Aquí la seva Carta de 1280 disposa que se satisfacin segons els pactes vigents pel que fa al terme d'Algars.

- Algars: Es fan delmes, i segons la seva Carta de 1281 s'ha d'estar a uns pactes anteriors (creiem que recents) concertats amb el Bisbat de Tortosa i específics pel terme d'aquell lloc.

- Batea:

- Dels grans es dona: el delme que és la tretzena part i també es fa primícia al rector de la Parròquia que es la desena part (potser del sobrant, fet el delme).

- Dels corders el delme és un de cada 10.

- Del safrà és la vintena part; i també fan primícia que és de "sexanta, un".

- També hi ha delmes de la verema i de les olives, desconeixent exactament la seva proporció.

- Horta: Als Capbreus es fa un reconeixement general dels delmes; però segons els pactes citats de 1260 el habitants del lloc han de "solvere decimam ex tritico, vino, oletibus, porris, sepis, lino, canapi, napis, luguminibus, agnis, pullis et olivis".

- Arnes, Bot, Caseres i Prat de Comte: D'acord amb aquell mateix conveni d'Horta de 1260, hi estàn subjectes per igual.

- Fatarella: Els delmes són la desena part de tot fruit, verema, oli i bestiar.

- Vilalba:

1) En els Capbreus es reconeixen en general els delmes de tot fruit, oli, grans i bestiar; però també es declara que els s'està exempt de pagar-los de les ametlles, figues, pressècs, prunes, alberginyes, albercocs i altres "donselles").

2) I segons un document de data imprecisa però que podem situar entre la darrerria del s. XVII i la primeria del XVIII, els delmes i primícies que se satisfan són (382):

- La desena part dels "blats, ordi, mestures bladoses, sentenos".

- De la verema és 1 de cada 10 càrregues, fins que l'any 1648 o 1649 s'acorda entre la Universitat, la Senyoria i el Bisbat que sigui la tretzena part.

- De les olives, és 1 cabàs de cada 10 fins a 1685; aquell s'estableix un conveni entre els beneficiaris dels delmes i la Universitat del lloc pel que el transport del delme de les olives anirà a càrrec dels contribuents i a canvi el delme passa a ser la dotzena part de la collita.

- Del safrà és la setzena part de la collita, i "lo delmen en bri".

- Dels corders és 1 de cada 10 caps.

- Del cànem és 1 de cada 10 "menades".

- Dels llegums és 1 quarterola de cada 10.

- De les sebes és una de cada 10; i dels alls és 1 de cada 10 "brasos".

- Dels porcs és dóna un porquet de cada "ventrada".

3) I segons altre document de 1755 els delmes que eren de la desena part han passat a la dotzena (383).

- Berrús: El Priorat rep la desena part "del terme" (entenem que de tots els fruits i bestiar) (ignorem si com a delme i primícia) (384).

- Ascó: El seu moment hem vist com a la darrerria del s. XIII el Bisbat de Tortosa reclama al Temple els delmes que li corresponen sobre els ramats dels jueus del lloc (385). Però en tot cas i per a més informació hem d'acudir a la Carta de 1615:

1) El cap. 13 de la seva Carta disposa que la primícia es pagui al rector de la Parròquia:

- De tots els grans, llegums, oli, safrà, figues, panses, ametlles, avellanes, "y de todo genero de fructos", excepte de les moreres, de tal manera que se li doni "de quarenta y dos uno, por salir d'esta manera la cuenta en la reduccion de los drechos" (a la vuitena de tot el terme). No sabem però amb quina mesura es farà tal proporció (quarteres, roves).

- I del bestiar.

El capítol afegeix però que tal acord haurà de "concertarse luego con el rector y pasado por Roma a costas de la villa".

2) Finalment es formalitza una "concordia y capitulacion" de 10 capítols entre el rector de la Parròquia, el comanador d'Ascó i els jurats i Consell de la seva Universitat, en data de 4 de juny de 1615. De dits capítols 4 expressen quins són els delmes i primícies, i la resta afecten a la recaptació dels drets, llur repartiment i altres extrems que veurem en el seu moment; pel que fa a delmes i primícies:

- Es pagarà primícia de tot allò que es culli al terme del lloc, excepte dels béns "mensales" de la Senyoria, de manera que aquella primícia equival a 7 mesures de 48 mesures.

- Es reconeixen delmes sobre el terme de Gorrapte.

- Els delmes dels ramats de cabres i d'ovelles són:

- De cada 4 bèsties i fins a 6 se li'n donarà la meitat d'un.

- Aquell que en té menys de 4, donarà 2 diners per cap.

- Qui en tingui 7 o 8, a més d'aquell mig pagarà dos diners

per cap.

- Fins a 12, un restarà franc.

- Pel que als delmes anteriors sobre cabres i ovelles la mateixa concòrdia disposa que si els obligats han venut el bestiar abans del dia en que s'havia de delmar (la festa de la Santa Creu de maig), s'hauràn d'elegir dos homes (un pel rector i altre pel venedor) de manera que judicaran allò que els animals podien valdre i en funció del seu resultat fixaràn el dret en qüestió. En aquest cas els delmes es pagaran en diners.

- Si es crien "gorrinos" el delme és un cap per "crianza" (que tingui ja 5 setmanes), i sols de la primera de l'any.

- I de tota casa que crii pollastres, es donarà un pollastre per casa, siguin molts o pocs.

- Torre de l'Espanyol: Segons un document citat de 1331, com a "primícia" se satisfà:

- Del blat, ordi i civada de "cada vuit y mija, una"; desconeixem la mesura a la que s'està referint

- Del bestiar, 1 cap de cada 8 i mig.

- De la verema també com els anteriors (potser que en relació amb les càrregues).

- De les olives "de onse una" (càrregues -?-).

- Del "canem, lli, panis, mill, daxa, ametlla, safra y llegums", i de les "sebes, alls sechs y figues", paguen "a la dotzena una".

- Camposines: Els delmes consisteixen en una desena part del blat, ordi, civada, olives i llegums, i estàn exemptes les collites de figues i ametlles.

Més endavant en referir-nos a la recaptació d'aquells drets, veurem com es reparteixen entre la Senyoria, el Bisbat i el rector. Però cal observar que no es compleixen estrictament les disposicions canòniques a les que hem fet referència:

- En primer lloc veiem que no se satisfan delmes ni primícies a tots els llocs; i en alguns solament es donen primícies.

- Moltes vegades no se satisfan delmes de tots els productes ni de tot el bestiar.

- Les proporcions a les que equivalen els delmes són diferents.

- Els delmes i primícies es confonen en alguns llocs amb els tributs que se satisfan a la Senyoria, fins el punt de constituir els únics tributs que li satisfan per la possessió de les terres i cases del Senyoriu (els censos).

- Les variacions que trobem es deuen sens dubte a algun pacte concertat entre la Senyoria, el Bisbat i els pobladors de cada lloc (386).

c) La distribució dels delmes i primícies:

En aquest cas seguim comptant de manera ben bé exclusiva amb documentació corresponent als dominis templers/hospitalers. I insistim que en general es parla de delmes i primícies com fent referència a un mateix concepte, com una contribució dels veïns proporcional a la producció agrícola i del bestiar que crien.

Solament hem vist cinc llocs on se satisfà una primícia diferenciada del delme respecte de grans, safrà i bestiar. Però únicament a Batea i la Torre de l'Espanyol sabem que va destinada exclusivament a la Parròquia, mentre que els delmes solen repartir-se entre el senyor, el Bisbat, el Capítol i el cambrer de la Seu, i en alguns casos hi participa el rector.

En definitiva, delmes i primícies entesos com un conjunt de tributs en espècie, imposats pel dret canònic i que en virtut dels pactes existents entre l'Orde del Temple i el Bisbat de Tortosa se'ls reparteixen la Senyoria i l'Església. Pel que fa a l'Església hem de dir que hi ha diferents beneficiaris: el bisbe, generalment ho és el cambrer de la Seu, habitualment també el Capítol de la catedral, i en ocasions com hem dit el rector del lloc.

En ordre a la recaptació d'aquells tributs, els pactes de 1185 entre l'Orde del Temple i el Bisbat de Tortosa estipulen "quod baiulus noster (episcopal) insimul cum baiulo vestro (del Temple) fideliter decimas istas congregent in locis competentibus". Cada part tindrà així un representant encarregat de la recaptació, i ambdòs reculliran tots els productes als llocs adequats; entenem que la referència als batlles s'ha d'entendre com a representants o procuradors en sentit estricte encarregats de l'administració dels béns i rendes d'un i altre (387).

Finalment, però, sol correspondre al batlle del lloc representant de la Senyoria recaptar els delmes i primícies sens perjudici del repartiment posterior entre els altres beneficiaris; i ja per aquell servei el batlle percep una onzena part. Recollits els delmes i primícies se separa la part del batlle, i la resta és el que es reparteix entre els beneficiaris dels mateixos. Aquella és almenys la pràctica general de la Batllia de Miravet i de la Comanda de Vilalba, però no coneixem la dels altres dominis d'Horta i Ascó on es parla d'un "colector" sense major explicitació. En aquells dos primers casos ho acreditem encara el s. XVIII (388).

Hem d'afegir encara que almenys a Gandesa, Pinell i Vilalba abans de delmar els fruits es retira una part equivalent a l'onzena part de tot per a guardar com a llavor per a la temporada següent ("tacha"), pràctica que d'altra banda era prohibida pels preceptes canònics (389). Feta aquella part es procedeix a delmar sobre la resta; i és d'allò que es fixa com a delme i primícia total d'on es treu encara una onzena part que correspon al batlle, per a repartir després el "residuo" entre els beneficiaris dels drets (390).

D'altra part observem com en algun cas es produeixen variacions en la distribució d'aquells drets al llarg del temps, particularment ens referim a Ginestar i Rasquera; però també ocorre a Horta i Gandesa segons uns nous pactes de 1260 i 1268 (391). També cal dir que de la mateixa manera que les proporcions dels delmes varien, igualment la distribució entre els beneficiaris és distinta segons el lloc. Anem a veure cada cas prenent com a referència bàsica els Capbreus sens perjudici d'altra documentació particular:

- Ginestar i Rasquera:

1) Segons el Capbreu de 1495, de tots els delmes i primícies es fan setze parts a repartir: 13 per al castellà i 3 pel cambrer de la Seu.

2) En altres Capbreus posteriors no es distingeix cap primícia especial, i:

- A Ginestar es fan sis parts de les que una és pel cambrer.

- A Rasquera es distingeixen els delmes dels grans dels d'altres productes i corders: en el primer cas el delme és la vuitena part a repartir per igual entre el castellà i el Bisbat; i de la resta de delmes es fan altres dues parts iguals però una és íntegra pel castellà, i l'altra meitat es divideix a la vegada en 16 porcions de les que 13 són també pel castellà i 3 pel cambrer.

- Gandesa: Els delmes es divideixen en tres parts que es reparteixen per igual entre el castellà d'Amposta, el "Cabildo" de Tortosa i el cambrer de la Seu.

- Corbera: Ens trobem aquí amb una situació peculiar, com hem anat veient, doncs el s. XVIII els terratinents es divideixen en tres zones; a més no és fins aquell mateix segle que el rector de la Parròquia s'incorpora al repartiment:

1) El s. XVII els delmes es reparteixen a parts iguals entre el castellà d'Amposta, el bisbe, i l'"ardiaca" del lloc.

2) El s. XVIII el terme està dividit en tres sectors (392):

- Els delmes del sector del terme que va fins el portal de la Font es reparteixen en quatre parts: una pel castellà, altra pel bisbe de Tortosa, una tercera per l'ardiaca de Corbera, i la quarta part pel rector de la Parròquia.

- A un altre sector de la vila, el que arriba al portal de Miravet es fan tres parts iguals: pel castellà, el bisbe de Tortosa i el rector de la Parròquia.

- I pel que fa a una tercera zona des del portal de Canelles fins la bassa del Peiró no s'explicita res, i suposem que se seguirà el mateix criteri que en el primer grup.

- Pinell: Aquí els delmes es reparteixen en proporcions diferents segons el producte:

- Els grans, les olives i els del llí, canem, cebes i alls per meitats entre el castellà d'Amposta i el cambrer de la Seu de Tortosa.

- Els delmes del safrà, vi i llegums es divideixen en tres parts, i una és pel castellà i les altres dues pel cambrer.

- Dels delmes corresponents als corders es fan quatre parts: una és pel castellà, dues pel cambrer i la quarta i última pel rector de la Parròquia.

- Podem afegir doncs està relacionat amb aquests drets, que el cambrer de Tortosa pot moldre les seves olives al molí del senyor, i que serà franca una molinada de cada tres (per les altres dues deurà pagar el mateix que els vassalls, 19 diners per cada una).

- Pobla de Massaluca: Els delmes es reparteixen en quatre parts iguals que són per al castellà, pel Capítol de la Catedral, pels "pabordes" de la Seu i pel rector de la Parròquia. I tenim referències a que encara se satisfan el 1832 (393).
- Algars: Els delmes es reparteixen per meitats entre el castellà i el cambrer.
- Batea: En aquest cas el repartiment depèn de les partides del terme de les que els delmes provenen:
 - Si són de la Vall (de Batea -?-) (394), el castellà rep la meitat, i l'altra meitat es reparteix per igual entre el cambrer i l'hospital de la vila.
 - I els delmes de la resta del terme es divideixen en tres parts iguals que es donen al castellà, al cambrer i també a l'hospital.
- Horta, Arnes, Bot, Caseres i Prat de Comte: Els delmes es divideixen en tres parts: una pel bisbe de Tortosa, altra per a les "dignidades de la Seo" (deu referir-se al Capítol), i la tercera pel comanador.
- Vilalba: La Carta de població de 1224 establí que els delmes i primícies devien satisfer-se a l'església d'Ascó; però segons la documentació referida dels s. XVII/XVIII almenys els delmes es reparteixen en quatre parts que són: una pel bisbe, altra pel Capítol de la Seu, una tercera pel rector, i la quarta pel comanador de Vilalba (la nova distribució es deurà segurament a uns nous pactes entre la Senyoria i el Bisbat) (395).
- Fatarella: També es fan quatre parts, de les que: dues són pel rector del lloc, una tercera pel rector d'Ascó i la quarta pel comanador de Vilalba.
- Ascó:
 - Pel que fa a la primícia de tots els fruits que es recullen al terme, de cada 48 mesures el delme són 7 de les que 6 es donen al senyor i 1 al rector.
 - Els delmes sobre els ramats de cabres i ovelles es reparteixen en 4 parts, de les que 2 són pel rector i les altres dos pel Capítol de Tortosa.
 - Els delmes dels corders i cabres de Gorrapte es reparteixen per meitats entre el comanador i el rector.
 - Els delmes pels porcs i els pollastres són exclusius del rector (396).
- Torre de l'Espanyol: En aquest lloc com hem vist solament se satisfan primícies i es reserven per a l'adquisició i manteniment de les campanes i dels ornaments de l'església parroquial.

- Camposines: Al Capbreu de 1787 encara es reconeix que dels delmes se'n fan dues parts de les que una és pel rector (d'Ascó -?-), i l'altra meitat es reparteix entre el comanador d'Ascó i el cambrer de la catedral de Tortosa.

d) La recaptació dels delmes i primícies:

Finalment ens hem de referir a altres aspectes de la recaptació com ara on es delma i on es fa el repartiment d'aquells drets, així com allò que està establert per al seu trasllat als dipòsits que posseeixen els beneficiaris. Però ens centrem també als dominis templers/hospitalers.

Ja hem dit que almenys als dominis de la Batllia de Miravet i a la Comanda de Vilalba el batlle senyorial és el recaptador dels delmes i primícies i també el repartidor entre llurs beneficiaris encara que compti amb la concorrencia dels col·lectors representants d'aquells. Per aquesta tasca rep precisament l'onzena part dels delmes i primícies, procedint a repartir la resta conforme abans s'ha exposat en cada lloc.

Veiem quines notícies tenim de cada lloc, per bé que és de Vilalba on més abunden; segurament allò que indiquem d'aquell lloc és aplicable a la resta:

- Ginestar i Rasquera: No consta res.

- Gandesa:

- Els delmes del gra (ja trillat) i de la verema es recullen al camp (a l'era), a càrrec de la Senyoria.

- L'oli es reparteix al molí senyorial.

- Corbera: No s'especifica on es fa el repartiment; és probable que se segueixi el mateix criteri que a Gandesa. Coneixem també que el senyor té una "botiga" al lloc per a guardar el gra.

- Pinell: Hem de dir el mateix que sobre Corbera.

- Pobla de Massaluça: No s'especifica on es recullen, però suposem que es recullen als graners i a les eres segons el producte i conforme es desprèn d'uns documents de l'any 1749 relatius a un conflicte entre el batlle senyorial i el rector de la Parròquia sobre la recaptació dels delmes. Efectivament, el rector vol recollir pel seu compte la seva part dels delmes "sin que cobrase por ella por el dicho bayle la onsená"; tanmateix finalment el 23 de març de 1749 s'arriba a un acord i es concerta un conveni de tal manera que:

- El rector accepta recollir els seus drets sobre els grans als graners una vegada s'han fet les parts corresponents.

- Es reconeix al batlle el dret de l'onzena part de tot allò que es recapti.

- Que el batlle i el rector aniran tots junts a recaptar els delmes, i pel que fa als productes afectats que es reapteixen a les eres, el rector podrà optar entre fer-se la seva quarta part o quedar-se amb una de cada quatre eres, podent talment endur-se a casa seva i al seu càrrec la seva part (397).

- Algars: Dels delmes es "fa munt" i es reparteixen a les eres. I el senyor hi té un graner (que el 1732 es diu que és nou).

- Batea: Segons els Capbreus:

- Els grans es delmen a les eres, on es fan les parts i cada beneficiari en retira la seva.

- La verema es delma "al trull dels delmes", i a càrrec de cada part.

- Les olives al mateix trull, i cada part també a fer-ho al seu càrrec excepte el cstellà que n'es franc (serà a càrrec del contribuents).

D'altra banda, el 25 de maig de 1762, a requeriment dels arrendataris dels drets delmaris del Capítol de canonges de la Seu de Tortosa, Francesc Suñer, veí de Batea i col·lector d'aquells drets, declara que ha recaptat i liquidat als termes de Batea, Algars i Pinyeres en acta notarial i a presència del prior de l'església parroquial de Batea. Els delmes comprenien cereals ("trigo, centeno, cebada, avena"), vi, oli i corders i ja s'han liquidat amb un valor total de 120 lliures, 14 sous i 5 diners moneda de plata valenciana; i s'assenyala que una meitat correspon als canonges i l'altra al "senyor ospitaler" (per últim el declarant indica a qui ha venut els productes (398).

- Horta: No sabem on es delma exactament; però el senyor posseeix "granero y bodega con dos trujales para aceyte y una para vino".

- Vilalba: En aquest cas tenim més informació per mitjà d'aquell document parroquial que hem citat més amunt. Així es distingeix entre els terratinents veïns del lloc i els que no ho són, i ens indica com es delma en cada cas i producte (399):

1) Pel que fa a terratinents veïns del lloc:

- Els grans es delmen a les eres, per 4 homes que el baten i 6 dones que s'ocupen de transportar-lo. Aquestes persones cobren un jornal de 3 rals cada home i 1 cada dona, a més de donar-los "un garrafo de vi y altre de aygua ab neu", i també se'ls fa "de refresch unes coques ab oli, comprant dos reals de pasta y se'ls dona vi". Fetes les parts es

traslladen a unes sitges que té la Universitat, i cada beneficiari paga un lloguer equivalent a una quarterola del gra dispositat. Pel que fa a les despeses de tot el procés són a càrrec dels beneficiats en parts iguals.

- La verema es delma directament al camp, i es transporta fins al lloc on es troben els trulls que el senyor, el Bisbat i el rector posseeixen a la vila. Allí els raïms "se bisen y se rompen en unes barres", i després es reparteix el vi obtingut. Les despeses del transport també són a càrrec dels beneficiaris, així com els jornals dels homes llogats un per a pisar el raïm i altres per a mesurar el vi (cada ún rep 2 canters de vi de cada trull).

- Les olives s'han de dur al molí o a un graner, segons convingui; quan es té tot el delme junt, les olives es molen i es repartirà l'oli. Aquella tasca s'encomana a un home que cobrarà el seu jornal; a aquesta despesa cal afegir la de la llenya i l'aigua a consumir, així com allò que s'acostuma a donar als moliners ("algunes estrenes (d'oli) (i) un parell de conills per cada molta"), i tot és també a càrrec dels beneficiaris.

- El safrà es delma "en bri" a la Casa de la Vila per què allí hi ha "pes". El corredor del lloc s'encarrega d'avisar als veïns per què hi vagin amb el seu producte, i cobra dels beneficiaris un diner.

- Els corders s'han de dur a uns corrals existents al lloc "la darrera festa de la Pasqua de l'Esperit Sant". S'encomana a un home que separi el delme (un cap de cada 10), cobrant 4 sous; i ja el repartiment es fa "a sorts".

- El cànem es delma "de deu menades una", i així es fa "en los trossos (finques) de ahont se fa"; el van a recollir els beneficiaris a llur càrrec, i una vegada repartit el posen "per tolls de aygua davall la orta de la Pobla".

- Pel que fa als porcs, a les sebes, alls, llegums i altres grans menuts, no s'indica on es delmen.

2) Els terratinents que són veïns de la Fatarella delmen de la mateixa manera que ho fan els veïns del lloc. En tot cas i pel que fa al gra, se'ls pot autoritzar si ho demanen a endur-se'l en garba (no batut) a la seva vila i allí delmar-lo.

3) Quant als de la Pobla de Massaluca s'ho enduen tot al seu lloc i allí ho delmen; fins i tot les olives delmades es molen a la Pobla. I allí han d'anar els recaptadors dels delmes, a llur càrrec.

- Fatarella: No consta res, però és probable que es fés com a Vilalba atesa l'estreta relació existent entre ambdues viles.

- Berrús: El "Priorado" percebia la desena part dels fruits, i almenys un quart era pel cambrer de la Seu (treta la part del batlle).

- Ascó: En aquest cas tampoc tenim gaires notícies. La documentació tan referida de 1615 tan solament fa referència a que els habitants del lloc

han d'avisar al rector quan el "colector" del senyor anès a "partir los drechos"; i sols pels delmes dels ramats s'assenyala que s'han de donar la festa de la Santa Creu del mes de maig.

- Torre de l'Espanyol: No sabem com es recullen les primícies d'aquest lloc; però en tan que constitueixen un dret exclusivament parroquial i que la seva administració correspon als jurats de la Universitat, és probable que siguin aquells representants municipals també els responsables de la seva recaptació.

Malgrat la manca de major informació, és molt probable que als diferents llocs esmentats es procedeixi com es fa a Vilalba.

Altra notícia que ens dóna el document de Vilalba i que també deu ser aplicable als altres llocs és que cada beneficiari dels delmes té un "col.lector" especialment apoderat per a recollir les seves parts: pel comanador o el castellà d'Amposta és el mateix batlle; pel Bisbat i pel Capítol de la catedral acudeix un "camarar" o canonge; i en el cas del rector aquest envia "lo escola".

El batlle senyorial s'encarrega de la recaptació dels drets i de fer les parts corresponents, retirada prèviament l'onzena part que li correspon de tot el que s'ha delmat, i segur que amb l'assistència dels representants de les altres parts; i finalment recull ell mateix la part que correspon a la Senyoria.

Seguint també el document de Vilalba, quan els terratinents delmers de la Pobla s'enduen tots llurs productes al seu lloc, serà llur batlle qui delmarà i percebrà la seva onzena part. Però en tant que es tracta de drets del terme de Vilalba, els col.lectors assignats a dit lloc hauràn de desplaçar-se a la Pobla per a recollir allò que els correspon i dur-ho tot a Vilalba; això no obstant les despeses són a càrrec dels beneficiaris i es compensa a cada col.lector amb una onzena part (sembla ser del delme del seu representat), més un jornal de 2 rals i 6 mesures d'ordi si el trasllat i retorn a Vilalba ha durat tot un dia, o la meitat si es fa en mig dia (si solament es recull vi i oli es dóna la suma de diner).

2.1.3 Els censos per la ramaderia:

Altres censos són els que graven la ramaderia i la seva producció, però diferents dels delmes i primícies que s'estableixen; en tot cas aquells censos són exclusius del senyor i en ells no hi participa l'Església.

L'informació l'obtenim fonamentalment dels Capbreus i d'alguns documents particulars:

- Gandesa: Per les gallines que tenen els veïns es paguen 16 diners per cada una (gallines entenem com a productores d'ous per a la cria de pollastres).

- Batea: També paguen per les gallines i per cada una es donen 7 escuts, 10 sous i 9 diners.

- Corbera: En general es reconeix pagar alguns drets per les gallines, pollastres i porcs.

- Fatarella:

- Pels ases i bous que crien paguen 4 diners per "polli".
- De les gallines satisfan 1 diner per llocada (la primera de l'any).
- Del ramat mular paguen 1 sou (per cap -?-); i dels porcs que crien donen un "porcell" per cada "lletigada".

- Riba-roja: Per cada cap de bestiar que crien (sense distingir), paguen 1 diner (pels cabrits l'1 de maig i pels corders la festa de sant Miquel).

- Benissanet: Segons la Carta de 1611, de tots els cabrits i corders que neixeran al terme n'han de donar 1 cap de cada 15.

- Miravet:

1) El Capbreu de 1606 reconeix que tot veí que té bestiar "menu" ha de pagar per cap "així gran com cria" 1 diner, el dia 1 de maig de cada any (aquest dret s'anomena "de fadiga").

2) I la seva Carta de 1623 en el cap. 12 disposa que de "los ganados lanar y cabrios" que neixin i es crien al terme es pagarà la desena part, per la festa de la Pasqua Granada.

- Flix: Del ramat porquí se satisfà a la Senyoria la quarta part (400).

La producció ramadera és certament important pel que es pot apreciar als dominis hospitalers, i encara cal afegir a la relació anterior altres llocs on la ramaderia està subjecta a delmes i primícies com hem vist més amunt. I si relacionem la llista anterior amb les dades donades sobre els delmes i primícies comprovem que l'activitat ramadera (401) és variada i que es troba concentrada en llocs determinats, mentre que els altres fins i tot dels districtes hospitalers es dedicarien bàsicament a l'agricultura.

Així el bestiar que es produeix per llocs és:

- Corders: a Ginestar, Rasquera, Batea, Pinell, Gandesa, Corbera, Pobla de Massaluca, Vilalba, Ascó, Riba-roja, Benissanet i Miravet.

- Cabrits: a Ginestar, Rasquera, Batea, Gandesa, Corbera, Pobla de Massaluca, Ascó, Riba-roja, Benissanet i Miravet.
- Boví: Fatarella i Corbera.
- Porquí: a Ginestar, Rasquera, Miravet, Corbera, Gandesa, Ascó, Torre de l'Espanyol i Flix.
- Pollastres: a Ginestar, Rasquera, Corbera, Miravet i Ascó.
- Gallines: a Gandesa, Batea, Pinell, Miravet i Fatarella.
- Ases, mules i cavalls: a Ginestar, Rasquera, Fatarella i Corbera.

No volem dir que els altres llocs dels dominis hospitalers i de les Baronies laiques no es dediquin a la ramaderia; però aquells on ho acreditem especialment i en detall és en els relacionats, majorment de la Terra Alta, pel que suposem que deu ser una activitat prou important per a aquelles comunitats. A la resta de llocs es refereixen tributs agraris i no se sol fer esment al bestiar.

En qualsevol cas aquests tributs graven particularment un tipus de producció, i no la tenença i possessió d'un immoble; i es quantifiquen generalment en diners i no necessàriament proporcionals, a diferència dels delmes i primícies que són en espècie i proporcionals.

2.1.4 El monopoli senyorial de serveis comunitaris, llurs cessions i les prestacions econòmiques corresponents:

El senyoriu dominical sobre els termes comporta entre altres coses el dret a instal·lar i explotar tot servei comunitari, com també el d'autoritzar la seva instal·lació a favor de la Universitat o d'un tercer. El senyor en sol fer reserva expressa a les Cartes de població que concedeix, citant-ne alguns individualment o referint-se a tots els possibles amb l'al·lusió genèrica al seu domini, drets i senyoriu.

Quan Alfons I concedeix les Cartes d'Horta el 1165 i de Batea i Algars el 1181 no es reserva cap servei; fa donació franca dels termes en qüestió i exigeix fidelitat a llurs habitants. En tot cas a Horta disposa que el "çavacequia" o encarregat del servei de regadiu sigui oficial municipal, el que pot donar-nos a entendre que cedeix aquell servei a la comunitat.

Per la seva part, els diferents senyors eclesiàstics i laics en assumir el domini dels nostres districtes ostenten també com a inherent al senyoriu aquell monopoli i l'exerceixen; i així solen expressar-se com dèiem les Cartes de població que es van atorgant. Tal monopoli o facultat doncs apareix com implícita i pròpia dels senyors i l'exerceixen en tots els llocs de llurs Senyoriis.

D'altra banda, el monopoli comporta també el dret a poder establir en dits serveis i a canvi d'una contraprestació econòmica a particulars o a les mateixes Universitats locals, fet que ja s'observa el s. XIII; aquesta

llicència es defineix també com d'establiment i en tant que perpètua i subjecta a cens constitueix un contracte de naturalesa emfitèutica en els mateixos termes que si es tractés de la cessió de terres o habitatges.

Això no obstant hi ha uns serveis que qüasi bé sempre romanen sota titularitat senyorial com són particularment els forns, molins, ferreries, pesos i mesures i canisseries; aquesta és la norma general, per bé que hi ha excepcions com veurem.

Tanmateix sobre tot a partir del s. XVI (almenys per la nostra documentació) apareixen nous serveis talment comunitaris o públics en expressió més actual en els que la Senyoria habitualment permet i estableix les Universitats com són els hostals, les tavernes i els molins de sansa fonamentalment; aquesta és la pràctica corrent com hem dit, però també es pot donar el cas que el senyor es reservi tals serveis encara que com a fet diríem excepcional.

També i sobre tot des del s. XVI els senyors solen deixar l'explotació directa dels serveis que posseeixen, i procedeixen a "arrendar-los" a tercers per un temps determinat i amb una renda anual.

Hem de dir que quan un servei es cedeix a la Universitat és en establiment perpetu subjecte a cens, a diferència de l'arrendament. Malgrat tot hi ha casos en què la Universitat explota un servei determinat i no tenim constància de que satisfaci un cens; són molt excepcionals, però desconeixem si és que realment satisfan algun dret o no, i si fos aquest darrer supòsit ignorem si es deu a alguna exempció particular o a la possible prescripció de la propietat a favor d'aquella. En qualsevol cas la possessió dels monopolis implica també el dret senyorial d'obligar als seus vassalls a usar els seus serveis, i talment de prohibir-los que n'instal·lin de privats almenys sense la seva autorització i que s'adrecin a altres fora del districte senyorial en qüestió. La Senyoria en fa retenció especial d'aquesta prerrogativa.

Òbviament, l'explicació a tal situació moltes vegades abusiva la trobem en el contingut i l'importància econòmica d'aquells serveis, com una de les fonts d'ingressos senyorials més importants; a més habitualment existeixen unes càrregues determinades pels vassalls com ara executar les obres de reparació i conservació dels mateixos, normalment sense cap remuneració ni gratificació.

També és clar l'interès de la Senyoria en reservar-se aquells monopolis per tal de controlar l'activitat econòmica dels seus vassalls (402).

D'altra banda, quan el senyor cedeix en arrendament l'explotació dels serveis ho fa amb els drets i deures inherents: tots els vassalls segueixen

obligats a acudir-hi, amb les càrregues que talment estessin fixades, i satisfan els mateixos drets que abans percebia directament la Senyoria.

Més endavant en un altre apartat tractem dels drets i deures dels vassalls envers la Senyoria, i ens referirem a aquelles i altres obligacions i prestacions personals. Ara recullim quins són els serveis que s'estableixen a la nostra zona i la seva situació quan a la possessió efectiva dels mateixos.

En qualsevol cas al distingir uns serveis amb un marcat caràcter comunitari com els forns, les ferreries, els molins d'oli i de farina i les carnisseries, que ja s'esmenten el s. XII, i que són propis de tota comunitat pagesa. Serveis establerts amb l'objectiu de cobrir les necessitats primeres del col·lectiu humà del lloc.

Però al llarg dels segles n'apareixen d'altres, conseqüència del desenvolupament social i econòmic d'aquells col·lectius i amb un caràcter comercial i industrial expansiu no limitat a cobrir exclusivament necessitats comunitàries. Serveis que també intervé la Senyoria com a titular dominical del lloc, per bé que generalment els acaba cedint a les Universitats: el s. XVI constatem l'existència (segurament anterior) de "botigues" o tavernes per a la venda de mercaderies com el vi o l'oli; o els hostals i els molins de sansa, tots ells generalitzats els s. XVII i XVIII a la nostra zona. Suposem que la cessió o no de la seva explotació a les Universitats o a tercers dependrà de l'interès econòmic que puguin tenir per a la Senyoria.

Per a saber en definitiva quins són els serveis que s'instal·len a la nostra zona hem d'acudir en primer lloc a les Cartes de població; serveis que com hem anat dient la Senyoria es reserva de manera expressa citant-los concretament, o bé amb una al·lusió general a tot dret dominical o del seu "senioratico". Hi ha alguna Carta en la que no s'esmenten potser perquè no es preveu instal·lar-los, però podem considerar-los inclosos en virtut de la reserva general que sempre fa el senyor del seu domini.

Si examinem doncs les Cartes de la nostra zona podem fer aquest resum:

1r.- Cartes dels s. XII al XIV:

<u>Lloc</u>	<u>Carta</u>	<u>Serveis reservats</u>
Horta i Bene	1192	Forns, molins, <u>aqueductus</u> " (rec), mesures, ferreries i carnisseries
Gandesa	1192/94	Forns, molins i " <u>alios senioraticos nostros sicut debemus habere recte</u> "

Pinell	1198/1207	Forns, molins, " <u>fabricas et et fabricas et quod ius nostrum loceds</u> "
Batea	1205	Molins, forns, " <u>aqueductus, carnicerías et mesuras (..) pertinet</u> "
Rasquera i On	1206	Forns, molins i ferreria
Camposines	1209	Forns, molins i " <u>fabricas</u> "
Vilalba	1224	" <u>Ibi fabricam in qua nos teneamus assidue ferrarium qui facit ferramenta populatoribus et laboratoribus necessaria Orte, et furnum ad forum et molendina et mercatum</u> "
Gorrapte	1237	Forns i afegeix " <u>et facere ibi voluerimus faciamus</u> "; però en canvi cedeix als vassalls l'explotació dels molins que es vulguin edificar a cens de la quarta part
Vall de Batea	1244	No s'hi fa referència
Gandesola	1248	Forns i molins
Coll de Balaguer	1275	Forn i ferreria
Pinyeres	1280	Ferreria, carnisseries, forns, i molins
Algars	1281	Forns, molins, carnisseries i ferreria
Devesa de Massaluca	1294	Forns, molins, carnisseries i ferreria
Berrús	1294	No es fa esment
Mas de Flix	1345	No es fa esment

Entenem que les Cartes es refereixen en cada cas concret als serveis que en aquell es consideren com a mínims i indispensables per a la subsistència i desenvolupament de cada comunitat: el forn de pa, els molins (de farina i d'oli), la ferreria (per a ferrar els animals de llaurança i per a fer els estris agrícoles), la carnisseries (per a matar animals i vendre la carn), la xarxa de cèquies i aqueductes (per a regar la terra de cultiu), i les mesures (amb els pesos, per a les activitats mercantils que s'hi desenvolupin).

2n.- Les Cartes del s. XVII:

I si acudim a les Cartes del s. XVII veiem com se segueix insistint en aquells serveis, i encara se n'afegeixen d'altres:

- Benissanet: El cap. 15 es refereix a la carnisseria, "tavernas" o botigues d'oli i vi i fleca, que es cedeixen a la Vila o Universitat, i pels que aquella paga un cens de 100 lliures barceloneses que inclou també els drets d'usdefruit del terme.

- Ascó: La seva Carta, és la més extensa al respecte:

- El cap. 17 assenyala que el senyor comanador vol i disposa que "los mesones y tiendas" siguin de l'Orde.

- El cap. 18 al·ludeix als forns de pa, rajols, teules i calç.

- El cap. 20 es refereix al molí fariner senyorial.

- El cap. 60 indica que el senyor té barca al riu.

- El cap. 88 assenyala que el senyor dóna a la Vila la fleca i la taverna.

- Els caps. 90 i 91 es refereixen a la carnisseria i la peixateria, serveis que s'encomanen a la Universitat.

- Al cap. 92 es fa donació d'un dipòsit de farina a la Vila.

- El cap. 100 reserva a la Senyoria el molí i botiga d'oli.

- Miravet:

- Els caps. 6 i 8 fixen uns censos a pagar per l'ús del molí d'oli i de la barca senyorials i el deure d'anar a moldre les olives a aquell molí.

- El cap. 13 es refereix també a la carnisseria, fleca i tavernes de vi i oli, que com a Benissanet s'encomanen a la Universitat del lloc, i per tals serveis més per l'usdefruit del terme es paga a la Senyoria 40 lliures.

- El cap. 47 fa donació a la Universitat del forn de pa.

- El cap. 57 recull la reserva senyorial d'una botiga (de vi u oli).

- El cap. 60 estableix que la Senyoria també es reserva el molí d'oli.

Encara i d'acord amb els Capbreus i altra documentació com hem dit s'instal·len altres serveis o indústries pròpiament dites que tal vegada no tenen aquell caràcter general indispensable com els serveis esmentats. Uns es generalitzen com ara els molins de sansa (destinats sembla ser a la producció de sabó); i altres semblen especialment peculiars d'un lloc com els forns de: gés o guix, totxos i calç d'Ascó; de canters a Miravet, o de vidre a Prat de Comte. D'altra banda hem de dir que són serveis que normalment acaben assumint les Universitats prèvia concessió i autorització senyorial, i que poden explotar-los directament o bé adjudicar-los a particulars en contractes d'arrendament la qual cosa sempre es fa per mitjà de subhasta.

Diguem també que almenys des del s. XVI la Senyoria ha anat deixant d'explotar directament els serveis locals, fins i tot aquells genuïnament comunitaris com els forns i els molins d'oli i de farina; i en aquest cas ha anat adquirint un paper preponderant la Universitat local, que comença a

assumir directament la gestió d'aquells, en un procés que és general a la nostra zona, per bé que no uniforme.

Els senyors prefereixen en definitiva percebre unes rendes determinades i despreocupar-se'n del funcionament dels serveis; així és habitual com deiem cedir-los a les Universitats, com també a particulars; però també és general des del s. XVI procedir a l'arrendament de tot el domini per un període de temps determinat i pel preu que s'estipuli.

a) Els forns:

Dins del concepte ampli de forns hem de distingir entre els de pa comuns a tots els llocs; i d'altres com: els de terrissa a Miravet; els de ges o guix, rajols, teules i calç peculiars pel que sembla d'Ascó; de teules també a Flix; un de vidre a Prat de Comte, i de ginebra al terme despoblat de Gorrapte.

a.1 Els forns de pa:

De fet, l'existència del forn de pa apareix com un element indispensable i constitueix una característica pròpia de tota comunitat consolidada; així la Carta de Coll de Balaguer de 1275 al·ludeix a quan la vila estigui constituïda perquè la Senyoria hi pugui instal·lar forn i ferreria.

En definitiva, el senyor ha de tenir el forn "abte y sufficient per a coure lo pa" amb el seu personal (els forners), ell aporta la pasta per a fer el pa i assegura que es courà tot el que sigui necessari (403). Les despeses són a càrrec de la Senyoria, i percep una part proporcional del pa que es cou i de vegades la cendra que es produeix tota o en part.

a.1.1 Als dominis templers/hospitalers:

La major part de l'informació que posseïm si exceptuem les referències genèriques que contenen les Cartes de població, correspon als s. XVII i XVIII, feta la salvetat del Capbreu de 1495 de Ginestar i Rasquera i d'alguns que altre document particular. En tot cas hem de destacar que en molts llocs acaba sent la mateixa Universitat la que posseeix i gestiona el forn, i rarament és un particular (sens perjudici de que el senyor, mantenint la possessió l'arrendi); però el fet que molt habitualment és la Universitat la que adquireix el forn de pa i el gestiona palesa el seu caràcter essencial en tota comunitat. I la Senyoria ja percebrà el cens corresponent.

Passant a relacionar allò que ocorre als llocs dels que tenim notícies; les dades que donem són del s. XVII i ss., i si són anteriors indiquem la data:

- Ginestar i Rasquera:

1) Al Capbreu de 1495 s'assenyala simplement que els forns de cada lloc pertanyen a cada Universitat.

2) En canvi el s. XVII:

- A Ginestar el forn està cedit al prior de l'església parroquial, que és de l'Orde de l'Hospital i com una de les fonts d'ingressos que té assignades.

- A Rasquera és la Universitat qui el posseeix amb un cens anual de 14 lliures.

- Gandesa: La Universitat posseeix dos forns de pa pels que paga 20 lliures l'any. Un d'ells ja el posseïa el 1280 (404).

- Batea:

1) El s. XVII la Universitat posseeix un forn pel que paga una renda que oscil·la entre 100 i 80 lliures l'any; aquest cens deu variar cada any segons el resultat de les collites i en funció per tant dels problemes econòmics de la Universitat.

2) Però el s. XVIII el forn passa novament a la Senyoria, i percep un pa de cada 30 que es couen.

- Corbera: Talment és la Universitat, o la Vila com es diu, la que gestiona el servei i paga cada any 15 escuts.

- Pinell: Igual que en el cas anterior, i la renda és de 25 escuts, per bé que es reconeix que pot variar suposem que de manera semblant al que ocorre a Batea.

- Miravet:

1) Fins el 1623 el forn pertany i l'explota la Senyoria cobrant la "puga" que és la quarta part de tot el que es cou i la quarta part de la sendra que s'hi fa; però el 1606 es declara que el senyor acostuma a arrendar aquell servei.

2) La Carta de població que es concedeix el 1623 al seu cap. 47 en fa donació a la Universitat amb un cens de la quarta part "de lo que se sacare de arrendation, puja y senissa".

3) Però a mitjans del XVII la Senyoria percep una pensió que oscil·la entre 8 i 36 escuts segons l'any.

- Benissanet: El forn pertany a la Senyoria i almenys el s. XVII el té arrendat, amb un cens que varia entre 80 i 100 lliures l'any.

- Pobla de Massaluca: Aquí és la Universitat la que posseeix el forn ja a la primeria del s. XVII, i després d'haver-lo adquirit a un particular (en data imprecisa); des d'aquell moment paga 36 sous l'any a la Senyoria (405).

- Horta: La Vila posseeix els dos forns de pa del lloc, però paga una renda total conjunta que inclou altres serveis com ara dos molins i un casal; el cens total és de 70 lliures de moneda de plata corrent en aquella vila.

- Caseres: Per un forn de pa que té acensat la Universitat conjuntament amb un molí fariner, es paguen 7 fanegues de gra, a mitjes entre blat i ordi.

- Prat de Comte: La Universitat posseeix també el forn i paga 5 sous.

- Bot: La Vila posseeix un forn, i per ell més uns molins d'oli i el servei de pesos, paga 62 sous i 4 diners.

- Arnes: La Universitat té el forn i paga 10 sous.

- Ascó:

1) Fins 1615 la Universitat de cristians vells poseeix un forn de pa a la "Costa del castell" pel que paga 3 lliures l'any i que es troba subjecte a fadiga de 10 dies; i la Senyoria en té un altre "in vico dicto la Mola", pel que cobra la vint-i-quatre part del pa que es cou.

2) Segons la Carta de població de 1615 els cristians vells cedeixen llur forn a la Senyoria, que passa així a tenir també el domini útil.

- Vinebre: Aquí la Senyoria manté el forn, i percep un pa de cada 26 que es couen.

- Torre de l'Espanyol: Fins el 1313 els seus veïns han d'anar al forn de pa de Vinebre; aquell any el rei autoritza la construcció d'un al lloc amb subjecció als drets senyorials corresponents i que resulten ser els mateixos d'aquell altre lloc. Aquell forn encara el posseeix l'Orde de l'Hospital el 1847, quan l'arrenda a l'Ajuntament del lloc (406).

- Camposines: Hi havia també un forn de pa, però el 1558 ja està derruït.

- Vilalba: La Universitat posseeix diferents serveis com hem vist en altres casos, inclòs el forn de pa i per tot paga 30 lliures l'any.

- Fatarella:

1) Coneixem que el 1367 el forn de pa l'explota Guillem Sores i la seva esposa; però el 9 de març d'aquell any el recupera l'Orde per 100 sous jaquesos (407).

2) I l'any 1702 l'Assemblea Provincial de l'Orde autoritza que s'estableixi un forn de pa que deu ser el mateix, subjecte a fadiga i lluïisme (408).

- Riba-roja: Solament sabem que la Senyoria posseeix i explota directament el forn de pa.

I encara el s. XIX, fins la desamortització, l'Orde de l'Hospital posseeix i gestiona forns a Batea, Benissanet, Pinell, Rasquera, Riba-roja, Ascó, Vinebre i Torre de l'Espanyol.

a.1.2 Baronia d'Entença:

Ja el 1205 hi ha forn de pa instal·lat a Tivissa, de titularitat senyorial al que han d'anar a coure els vassalls del lloc i pel que paguen la "pugia". D'altra banda, els seus drets es divideixen en 9 parts, de les que 2 són del castlà i 7 de la Senyoria; i a més el batlle del castlà hi pot coure el seu pa francament (409).

D'altra banda, quan Jaume II fa donació de la Baronia al seu fill el nou comte de Prades l'any 1324, hi inclou els forns. Després segons el Capbreu tingut el s. XIV i algun que altre document particular tenim notícies diverses:

- Tivissa:

1) El 1295 aquell forn de Tivissa és donat per Guillem d'Entença al seu castlà Bernat de Fonollar. Tots els veïns estàn obligats a anar-hi sota pena de 5 sous, i pel seu ús paguen una "pugia" (410).

2) Altre forn de pa és al lloc de Llaberia, establert el 1272 i confirmat el 1310 a favor de Pere Clergue, per 10 sous anuals de cens i subjecte a fadiga de 30 dies.

3) Hi ha un forn al lloc de Vall de Lers, cedit l'any 1281 a Pere Maçabrach per 4 sous, amb subjecció a fadiga de 10 dies, i a mitjans s. XIV el posseeix Borraç de Maçabrach.

- Coll de Balaguer:

1) La Carta de població de 1275 es refereix a que la Senyoria instal·larà un forn de pa.

2) I a meitat s. XIV aquell forn (?) està acensat a Ramon Blader per 7 sous i 6 diners l'any, amb subjecció a fadiga i lluíisme.

- Móra: A Móra hi ha un forn de pa senyorial el 1218, i que el 1324 està establert a la Universitat, comú per a cristians i sarraïns, i per ell paguen en conjunt 1.000 sous en tres vegades durant l'any (l'1 de gener, l'1 de maig i l'1 d'agost) (411).

a.1.3 Baronia de Flix:

El document de venda de la Baronia de 1262 inclou forns, així com uns drets de fogaces (de pa) que deuen ser els senyorials per l'ús d'aquells però sense concretar-se.

Passant ja a cada lloc membre de la Baronia:

- Flix:

1) D'acord amb el Capbreu tingut vers el 1400 el senyor té un forn de pa i en percep un de cada 25, de manera "que'n romanen a cascu XXIII ffranques, perque lo dit dret sa appella vulgarment la vint-i-quatrena".

2) El s. XVI la Senyoria posseeix dos forns que habitualment arrenda a particulars, juntament amb altres serveis de la Baronia (412).

3) Els s. XVII i XVIII la Senyoria segueix posseint dos forns de pa al lloc (413).

- La Palma:

1) Segons el Capbreu tingut vers 1400, el senyor percep en aquest cas la quarta part dels pans que es couen.

2) Però al Capbreu de 1511 es declara que a més d'aquell dret també es paguen 3 sous.

3) El 1624 solament cobra la quarta part, i el 1662 es declara que el senyor percep 3 sous i la quarta part del pa que es cou, "sens (..) aver de fer ninguna servitut".

Hem d'afegir que abans de 1400, en data imprecisa, l'aleshores senyor del lloc, Francesc de Sant Climent havia "feta donatio del dret que senyor de la Palma pren en lo forn, lo qual es la quarta part, e n'a fer lo (..) ço es de alenyar aquell en la quarta part, lo qual dret n'e val de arrendament uns anys als altres de XII en XV sous jaquesos". Es tracta d'una breu i incompleta referència inclosa en un document esborrany que contenia alguns dels pactes entre aquell senyor i la Ciutat de Barcelona que

adquiriria el lloc; segons el text sembla que el senyor va cedir els drets del forn de pa en arrendament (per preu oscil.lant entre 12 i 15 sous l'any), i sembla com si tal dret comportés també el deure dels vassalls d'aportar llenya en la quarta part (414).

a.2 Altres forns:

Les nostres fonts documentals ens donen notícia d'altres tipus de forns instal.lats en alguns llocs de la nostra zona, uns de titularitat senyorial i altres Municipal (la majoria):

- Miravet: El Capbreu de 1606 conté la declaració dels jurats del lloc segons la qual de "qualsevol fornada de ca(n)ters y altra obra de terra que's fa y cou en dit terme" els forners (de terrissa) o els canterers han de pagar segons allò que couen: "per fornada gra(n), un sou y sis diners, e per fornada migana un sou, e per fornada chica sis diners moneda barcelonesa".

- Batea: El s. XIX el Comú posseeix una teuleria.

- Flix: Segons el Capbreu de l'any 1624 la Universitat posseeix dues teuleries per les que no paga res.

- Prat de Comte: El s. XVIII es declara un "orno de vithrio", que posseeix l'Universitat i pel que paga un cens anual d'un sou.

- Bot: Almenys el s. XIX el Municipi té un forn de rajols.

- Ascó: La seva Carta de població de 1615 ens dóna algunes notícies sobre l'existència de forns de gés, totxos o rajols (bòvila), calç i de teules: el seu cap. 18 estableix que tots els forns de "ladrillo, tejas y cal" són de la Senyoria, i prohibeix que ningú en pugui instal.lar cap sense la seva llicència. Però el 1616, una nova disposició senyorial estableix que els veïns del lloc poden construir i tenir forns de gés i de calç per al seu ús privat sense necessitat de demanar llicència prèvia; en tot cas s'indica que per cada "hornada de cal" hauràn de satisfer "un cascahis al señor por reconocimiento de la Señoria", mentre que se'ls eximeix de tot cens per forns de gés.

- Torre de l'Espanyol: També el s. XIX el Comú posseeix un forn de rajols.

- Gorrapte: En un Capbreu de la Comanda d'Ascó de 1787 en aquell terme despoblat es declaren 4 forns per a elaborar ginebra; en són titulars tants altres veïns de la Torre de l'Espanyol, i el cens que cadascú paga és d'una perdiu per forn.

b) Els molins:

Els molins, en una zona eminentment agrícola, constitueixen un dels serveis més importants dels que monopolitza la Senyoria. I ens hem de referir especialment als fariners i als d'oli, pràcticament els únics fins que el s. XVII comencem a tenir notícies d'altres com són els de sansa.

De manera semblant al que hem vist amb els forns, els vassalls també han d'anar a moldre forçosament als molins senyorials, i hi ha casos en que la Senyoria autoritza els pobladors d'un lloc a anar als d'altres indrets però compensant-ho amb el pagament d'un tribut anual.

En qualsevol cas, el servei dels molins generalment el presta la Senyoria, a diferència del dels forns que com hem vist s'acostuma a cedir a particulars i sobre tot a les Universitats.

Quan parlem de l'ús del molí ens referim també al de tots els elements de producció que s'incorporen fins a la producció de l'oli o de la farina, i cadascun d'ells comporta un dret econòmic determinat a favor de la Senyoria o del seu arrendatari:

- Molí de l'oli: Es tracta d'un molí "aparellat ab tots sos adressos e conreus", i compta amb "la caldera e premedora", l'aigua, basses i el sistema de conducció per a rentar les olives i l'oli, i en ocasions s'hi afegeix el "faedor" i la botiga de l'oli. Hi ha en definitiva un dret general per molinada, i altres complementaris per l'ús dels altres elements.

- Molí de farina: Són molins que almenys als llocs ribrencs estan instal·lats sobre barques al riu; també són sempre de titularitat senyorial i els vassalls estan obligats a anar-hi, i talment fer-hi les obres i els treballs necessaris per a llur funcionament. En tot cas el senyor els ha de tenir "a ses costes y despeses, y tenir-lo a compte que puguen molre, e donar moliner per a moldre" (415).

Als anteriors i a partir del s. XVII hem d'afegir els molins de sansa (potser destinats a fabricar sabó amb les oliasses del molí d'oli), i que sempre apareixen en possessió de les Universitats.

En definitiva sol establir-se un dret o tribut per l'ús en sí dels molins, així com altres càrregues afegides per l'ús i manteniment de les instal·lacions i dels estris.

b.1 Als dominis templers/hospitalers:

D'acord amb la documentació que posseïm, fonamentalment dels Capbreus dels s. XVII i XVIII i d'altra documentació particular, veiem els molins que estan instal·lats a cada lloc, qui els posseeix i els drets senyorials establerts:

- Gandesa:

1) L'any 1282 el comanador de Gandesa autoritza a Miquel Bargalló i la seva esposa a construir molins bladers i drapers a la vora del riu Matarranya; el Temple es reserva una tercera part dels drets de les moles i un dret de fadiga de 10 dies remetent-se en tot cas al costum d'Horta (416).

2) El s. XVII la Universitat posseeix un molí fariner amb una devesa, pels que paga 7 sous; i també un molí d'oli i altre de sansa, a cens conjunt de 20 sous o optativament de 2 gallines.

- Batea: El s. XVII hi ha un molí d'oli i altre de sansa, establerts per 50 sous.

- Algars: Hi ha un molí fariner que havia estat de l'Orde però que a mitjans s. XVI està establert a favor d'un cavaller aragonès, Llorenç de Heredia, i a ell han d'anar els veïns de Batea (417).

- Corbera:

1) Hi ha instal·lats diversos molins fariners, uns (?) són de particulars i altres de la Vila; i per ells la Senyoria cobra 6 quartans de blat (ignorem si és per tots o per cada ún).

2) El s. XVIII hi ha un molí fariner, amb la seva bassa, aigua i emprius, pel que es paguen 6 fanegues (de blat i ordi); el molí d'en Ferriol (potser arrendat a un privat) amb la bassa, aigua, etc., i del que es cobren 8 fanegues (amb blat i ordi); i el que s'anomena "molí de la Universitat", pel que es paguen 10 sous.

- Pinell:

1) El mes d'agost de 1314 l'administrador reial dels antics dominis templers estableix a Guillem d'Aguiló (de Gandesa) en tots els molins de Pinell, amb facultat d'edificar-ne de nous; es disposa un cens de 4 barcelles meitat de blat i meitat d'ordi, mesura de Miravet a pagar per sant Miquel.

2) El s. XVII hi ha un molí d'oli que és del senyor i ell manté al seu càrrec el personal necessari; pel mateix percep de cada 14 moltures fetes 1 fanega d'oli i 19 diners, i el s. XVIII de 16 fanegues una i 19 diners per moltura.

3) El s. XVIII es declara també un molí de sansa, que posseeix la Vila i pel que paga 1 sou. Aquest molí deu ser el que a la primeria del s. XIX encara posseeix l'Orde al lloc (418).

- Miravet:

1) Sobre el molí d'oli:

- Segons Capbreu de 1606 per dret de molí d'oli els terratinents del lloc paguen una barcella d'olives de cada 24, i ja per l'ús de les "aynes (..) y de la aigua se trau del pou esta junt al dit molí per a traure dit oli, e per les aynes de dit pou" donen "tres cadaffos de oli per quiscuna molinada" (cada molinada és de 36 barcelles). Per la seva part la Senyoria ha de "donar bestia per a traure dita aygua per a dit molí, e tenir fornit lo pou e cenya de aquell, e tenir les aines per a moldre dit oli necessaries tant solament".

- La Carta de 1623 al seu cap. 60 disposa que la Senyoria es reserva el molí d'oli; i segons el cap. 8 anterior cada usuari ha de paga per molinada 3 cafisos d'oli per cada 36 barcelles molgudes. El preu inclou el moldre, el servei de l'aigua i "demas adressos para hazer el aseyte".

- Al Capbreu de 1659 es declara que el molí segueix sent senyorial, i que es paguen 2 lliures d'oli per l'ús de l'aigua al molí. Aquest molí déu ser el mateix que l'Orde encara posseeix a la primeria del s. XIX (419).

2) Pel que fa al molí fariner:

A Miravet hi ha molí fariner senyorial sobre barca al riu, i a ell s'han d'adreçar inicialment els veïns del lloc, així com els de Benissanet, Ginestar i Rasquera. Tanmateix al Capbreu de 1606 es declara el següent:

- Que els vassalls del lloc són lliures d'anar a moldre al molí senyorial, i ja per dita llibertat que el seu dia els va reconèixer el senyor "quiscuna casa de estatjer" del lloc ha de donar cada any una fanega de gra en mesura de Lleida, el dia o festa de la Mare de Déu d'agost. Encara s'assenyala que els jurats i els prohoms poden enfranquir d'aquella prestació a una de cada deu cases del lloc, i que en tot cas està obligat a pagar-ho tot veí que hi resideixi el dia de sant Joan del mes de juny. En definitiva, i d'acord amb tot això, els veïns del lloc poden anar a moldre el seu gra "en los molins a ells y a quiscun de ells ben vist" els serà.

- I malgrat allò indicat, segons una concòrdia concertada el 3 de gener de 1525, si els veïns volen anar a moldre a aquell molí senyorial pagaràn la vint-i-quatrena part d'allò que molguin.

I ja en Capbreus posteriors, després de la concessió de la Carta de 1623, se segueix declarant que es paga aquell dret de "estatjer" tal com l'hem exposat.

- Benissanet: Almenys pel que fa als molins fariners, és d'aplicació allò exposat de Miravet.

- Ginestar: Hi ha un molí d'oli pel que la Universitat paga 6 gallines, i el senyor posseeix l'"anega del molino" (fariner -?-) per la que els veïns paguen 39 quarteres de blat. I d'altra banda, si bé no hi ha molí fariner, als veïns del lloc els és d'aplicació allò que hem dit dels de Miravet.

- Rasquera: La Universitat posseeix el molí d'oli existent al lloc, i per ell paga dos canters d'oli; i també es declara que el senyor posseeix l'"anega" del molí (com a Ginestar) per la que cobra 10 quarteres de blat. I com a Ginestar, cal tenir en compte el que hem exposat sobre Miravet.

- Pobla de Massaluca:

1) La Universitat posseeix el molí d'oli amb la llicència del castellà d'Amposta donada el 1535 (420); va ser la mateixa Universitat la que va demanar permís per a edificar-lo al seu càrrec, establint-se un cens anual de 6 sous barcelonesos. A més castellà va fixar les condicions següents:

- Que el "full" del molí sigui per les lluminàries de l'església parroquial dedicades a la Mare de Déu i de sant Antoni (patró del lloc).

- Que cada veí hi pugui moldre 7 fanegues d'olives (a raó de 12 almuts per fanega).

- Que tots els veïns han de moldre llurs olives en aquell molí; per bé que poden pagar un dret conegut com de "moltura" amb la qual cosa podran anar a altres molins.

- Que el castellà pot recuperar quan vulgui el molí "a su mano", i aleshores la Universitat haurà de "restituir, luir y quitar" tots els préstecs que hagués demanat per a obres i "hornamentos" de dit molí; de fer-se el traspàs del molí seria supervisat per 2 persones, 1 per cada part.

- Que el senyor podrà moldre en aquell molí francament totes les olives que recull per drets sobre el terme.

2) De l'any 1646 ens arriba la referència d'un antic molí fariner de vent de titularitat senyorial, i que en aquell moment ja es trobava en desús.

3) I a partir de 1765 hi trobem un molí de sansa, gestionat també pel Municipi, però ignorem allò que devia satisfer a la Senyoria (421).

- Horta:

1) El 1348 el comanador es refereix als molins fariner i d'oli que posseeix la Comanda, insisteix en l'obligació dels vassalls d'usar-los, i estableix com a tributs: la vint-i-quatre part del molta pel que fa a la farina, i la setzena per l'oli així com 2 diners per "lavar (...) quiscuna molinada" (422).

2) El 1628 es declara que la Senyoria posseeix al lloc un molí d'oli i altre de fariner conegut com del "Cup".

3) El s. XVII la Universitat posseeix i gestiona un molí d'oli i altre fariner, i per tots ells més dos forns que també té paga en conjunt 70 lliures; a més posseeix un molí de sansa a cens de 20 rals.

- Caseres: La Universitat posseeix un molí fariner i per ell més un forn paga 7 fanegues meitat de blat i meitat d'ordi; també gestiona un molí d'oli i altre de sansa, pagant per tots dos 7 canters d'oli.

- Prat de Comte: Hi ha un molí d'oli de la Universitat, pel que se satisfàn 2 sous i 6 diners.

- Bot:

1) El s. XVII la Universitat declara: un molí fariner, amb un cens de 3 fanegues i mitja de blat i altres tantes d'ordi; i un molí d'oli i altre de sansa pels que es paguen 7 canters d'oli.

2) El s. XVIII la Universitat posseeix més d'un molí d'oli (desconeixem quants), i per ells més pel forn de pa i el servei de pesos, en conjunt, paga 62 sous i 4 diners; també té un molí de sansa a cens de 12 sous.

- Arnes: La Universitat posseeix un molí fariner a cens de 50 sous, un d'oli pel que paga 20 sous, i hi ha encara un "moli vell y novell" amb el càrrec de 5 gallines.

- Ascó:

1) Abans de 1615:

- Hi ha un molí d'oli senyorial on han d'anar a moldre forçosament tots els veïns i es paguen varis tributs:

- Per molinada 6 lliures d'oli per molinada descomptat ja el dret del senyor sobre les olives, i la setzena part de les olives "in granis".

- Per l'ús de la caldera, 2 lliures d'oli.

- I per l'ús de la premsa 4 lliures.

- I també un molí fariner instal·lat sobre una barca al riu, pel que cada usuari paga la setzena part dels grans a moldre; a més hi han d'anar tots els vassalls del lloc amb els de Vinebre i la Torre de l'Espanyol.

2) Segons els caps. 20 i 100 de la Carta de 1615, el senyor es reserva els molins de farina i d'oli.

- Vinebre: Reconeixen que han d'anar a moldre el seu gra al molí fariner senyorial d'Ascó.

- Torre de l'Espanyol:

1) Fins el 1595 havien d'anar a moldre el gra al molí fariner d'Ascó, després d'aquella data els vassalls del lloc són lliures d'anar on vulguin (423).

2) Almenys el s. XVIII la Universitat gestiona un molí d'oli (424).

- Vilalba: Per un privilegi de 1289 els vassalls del lloc resten exempts d'anar a moldre el gra al molí fariner d'Ascó i se'ls reconeix llibertat per a anar a qualsevol altre sempre que sigui de l'Orde o a un d'un particular que se cita expressament (425).

- Fatarella: Per un molí d'oli que té la Universitat paga 10 sous jaquesos.

- Riba-roja: L'any 1702 l'Assemblea Provincial de l'Orde de l'Hospital autoritza la instal.lació al lloc d'un molí de sansa (426).

b.2 Baronia d'Entença:

Almenys el 1205 a Tivissa hi ha instal.lats diversos molins (427):

- Dos a la partida de l'horta, que són del castlà.

- Un molí draper acensat a Guillem i Joan Caloin; dels drets obtinguts se'n fan 9 parts dues són del castlà i la resta del senyor; a més aquell rep "ll alnas de drap ad adobar sine mercederes".

Aquell any també hi ha un molí al lloc d'Algarp, i en deuen haver d'altres per la referència que trobem al document de declaració dels drets del castlà d'aquell any quan diu que de tots els molins percep dues parts de les nou que es fan de tots els drets i ingressos que s'obtenen.

Després podem acudir al tan referit Capbreu del s. XIV i a algun document particular i obtenim algunes notícies més:

- Tivissa:

1) L'any 1226 Alamanda de Sobirats fa donació de 2 molins sitis a Tivissa a Pasqual de Tortosa, a cens de la meitat de "omni lucro" i fadiga de 30 dies, i altres càrregues compartides per ambdues parts (428).

2) Algarp (deu ser el que hem citat abans com Algarp): Hi ha un molí (desconeixem de quin tipus) que la Senyoria establí el 1230 a favor de Pere Fuster i a mitjans s. XIV posseeix Ferrera esposa d'Antoni de Pegueroles, a cens del terç i subjecte a fadiga i lluïisme.

3) Vall del Molí: Dos molins (d'oli -?-) s'establiren el 1205 a cens de 18 sous, i a mitjans s. XIV els posseeixen Guillem Reverter, Joan Spelta i Guillem Nicolau, amb subjecció a fadiga i lluïisme i un cens de 30 sous; i hi ha altre molí (ignorem el seu objecte), establert a favor de Guillem Bernat per 20 sous anuals i subjecte a fadiga i lluïisme en data imprecisa, però confirmat el 1268.

4) Banyoles: Un molí fariner instal·lat al riu de "Çafrera" establert a favor de Guillem Guiamet el 1246 a cens de la sisena part de les rendes, i que a mitjans del s. XIV posseeix un altre Guillem Guiamet; i altre molí segurament també fariner al riu "apelat Roials" que posseeixen Eimeric Guiamet, Pere Bages i Jaume Guiamet i que fou establert el 1233 a favor de Ramon i Pere Guimet per igual cens que l'anterior.

5) Remollar: Altre molí fariner establert a favor de Berenguer Tagel des de data imprecisa, i pel que es paga de cens un cafis de gra, mig de blat i mig d'ordi.

- Móra:

1) El 1236 hi ha uns molins subjectes a delmes, una part dels quals es destinen a uns beneficis eclesiàstics fundats per Alamanda de Sobirats (429).

2) Hi ha un molí (potser d'oli) amb el "faedor de l'oli" que foren establerts a favor de Pere Revuyl els anys 1338 i 1327 respectivament, a cens el primer de 7 sous i 6 diners i el segon de 200 sous barcelonesos, i en tots dos casos amb subjecció a fadiga i lluïisme.

3) Altre molí es troba a la Vall d'Ailades establert el 1332 a favor de Pere Calderó i amb un cens anual de 5 sous jaquesós.

4) Per últim Arnau Estopanyà posseeix acensats dos molins "de nau" al riu Ebre (deuen ser fariners), segons establiments de 1333 i 1334 a censos de 320 sous el primer (a pagar en tres vegades l'any) i 100 sous el segon, i subjectes tots dos a fadiga i lluïisme.

b.3 Baronia de Flix:

L'acte de venda de la Baronia de 1262 fa esment als molins de barques, que deuen ser fariners com a la majoria de llocs riberencs.

En tot cas solament tenim notícies d'aquell servei a Flix:

1) Segons el Capbreu del 1400 el senyor posseeix: un molí d'oli pel que percep la setzena "mesura munte"; i altre fariner al riu "de barcha" pel que es rep una mesura igual que l'anterior però de gra.

2) Per altre document de 1443, la Ciutat de Barcelona encomana a Pere de Vilanova, entre altres coses, la construcció d'un molí fariner vora el riu per a aprofitar el seu cabdal (430).

3) Del Capbreu de 1511 comptem amb les declaracions dels representants municipals, i manifesten que la Universitat posseeix un molí de sansa del que paguen 12 diners l'any de cens.

4) Al Capbreu de 1624 la Universitat declara novament aquell molí de sansa, i assenyala que també posseeix el d'oli des de 1619, pagant per tots dos 12 sous; i ja la Senyoria manté el molí fariner.

c) El servei de barca:

Altre servei que monopolitza la Senyoria propi dels districtes amb dominis a un i altre costat del riu Ebre, és el de la barca de pas per a travessar aquell.

La barca com a tal constitueix doncs un bé de titularitat senyorial dominical, i per al seu manteniment amb el seu barquer s'estableixen una sèrie de taxes o tributs: uns fixos i periòdics a càrrec de tots els vassalls amb independència de que l'hagin de fer servir (tinguin terres a l'altre costat del riu com si no), i altres taxes que s'imposen a aquells que usen el seu servei per a sí o pel transport de mercaderies, i no són vassalls de la Senyoria.

En tot cas, hi ha llocs on els vassalls estàn obligats a realitzar francament obres i treballs a la barca; ho veurem amb més detall quan tractem de les prestacions personals.

Ja pel que fa a les barques existents, dels dominis hospitalers tenim notícia de tres una Ribera-roja, altra a Ascó i una més a Miravet; també en hi ha dues a Flix i una a Móra.

c.1 Als dominis templers/hospitalers:

En el cas concret dels districtes de Miravet i Ascó, el 10 de juny de 1461 el rei Joan s'adreça al castellà d'Amposta referint-se a les dues barques que l'Orde posseeix "in rivo Iberi (..) in locis de Azco et de Miravet", i l'obliga a tenir-les a disposició dels seus vassalls per a "transire" d'un costat a l'altre del riu ells mateixos i llurs bestiar, mercaderies, coses i béns en general. El sobirà respecta el costum practicat de que aquells vassalls han de prestar llurs serveis per a pujar o baixar les barques segons el cabdal del riu; però assenyala que no es pot instal·lar una barca al riu sense la llicència reial prèvia, i que no pot cobrar passatge per l'ús de les existents si no és per "causa seu ratione oneris et expensarum" (431).

Passant a veure que ocorre en els diferents districtes dels Ordes militars:

1r.- Batllia de Miravet: A la Batllia hi ha una barca de pas a Miravet per la que tributen de manera fixa i periòdica els veïns d'aquell lloc i els de Ginestar i Rasquera; i a canvi tenen dret a usar-la francament.

- Miravet:

1) Segons Capbreu de 1606 els vassalls estàn obligats a pagar 9 cafisos d'ordi pel dret de passatge, i amb tal tribut tots ells tenen dret a usar la barca.

2) Als altres Capbreus es reconeix que el "passo" (de la barca) és de la Senyoria, i sembla que es paga un únic tribut anual i comú de tots els pobladors consistent en 44 quarteres d'ordi a l'any (no s'especifica res més).

- Rasquera:

1) Segons el Capbreu de 1495 se satisfia un tribut per la barca de Miravet proporcional en funció de que es tinguin bèsties per a llaurar o no i casa per a habitar: aquell terratinent que té un parell de bèsties paga una barcella d'ordi; si únicament posseeix una bèstia aleshores satisfà 3 almuts; i aquell que no té bèsties però sí casa al lloc també paga 3 almuts d'ordi.

2) Però els Capbreus dels s. XVII i XVIII assenyalen que se satisfan 7 quarteres d'ordi (432).

- Ginestar:

1) L'any 1495 es procedeix de semblant manera que a Rasquera, però en aquest cas qui té un parell de bèsties paga dues barcelles d'ordi, i aquell que sols en té una com aquell que no en té cap (però que també deu posseir casa al lloc) en donen una.

2) I en els Capbreus dels s. XVII i XVIII es declara que la Universitat satisfà 24 quarteres d'ordi per la barca de Miravet.

2n.- Comanda d'Ascó: Aquest Senyoriu posseeix també una barca de pas per a comunicar Ascó i els llocs de Vinebre, Torre de l'Espanyol i Aixalella (finalment despoblat), almenys el 1210 (433); el senyor posa el barquer i tots els veïns d'aquells llocs amb casa i que hi visquin estàn obligats a tributar per a mantenir-la; i a canvi del tribut els veïns no estàn obligats a satisfer cap altra taxa per l'ús de la barca. En tot cas sempre n'estàn exempts el metge, el cirurgià i el rector de la Parròquia. Els tributs que se satisfàn són:

- Ascó: Cada casa "inqua ignis fit et lumen (..) sive pro qualibet domo inqua habitas" paga dos almuts d'ordi.

- Vinebre i la Torre de l'Espanyol: Aquí en els mateixos casos que a Ascó, es paga una barcella d'ordi.

- Aixalella: Com els dos anteriors.

Tanmateix, tot i que les Universitats de Vinebre i Torre de l'Espanyol reconeixen haver de pagar aquells drets al Capbreu de 1787, l'any 1798 s'hi oposen en bàsicament:

- A una Reial Cèdula de 27 d'abril de 1784 que anul·lava tot dret de pas i peatge en general i ordenava que tals drets fossin segrestats a favor de la Corona si "sus tenedores no exhiben en cierto termino de tiempo el privilegio y arancel real" corresponent.

- I a que en aquells llocs la seva barcella era de 3 quarteres i no de 4 com exigia el comanador.

No coneixem com acaba aquell litigi, però el 1805 encara segueix la seva tramitació, ara davant el Suprem Consell de Castella (434).

3r.- Comanda de Vilalba: També hi ha barca a Riba-roja el s. XIII (i abans), però desconeixem el seu règim tributari (435).

c.2 Baronia d'Entença:

Hi ha barques a Garcia i Móra, però solament tenim notícies de l'última (436). Així els anys 1218 i 1236 Alamanda de Sobirats obliga els drets de la barca de Móra: el primer any a favor del Temple en garantia d'un cens i d'una almoïna que es compromet a donar-li; i l'altre any destina aquells drets (en part suposem) a dotar una capellania (437).

D'altra banda segons el Capbreu del s. XIV:

- El senyor percep el "dret del passatge" de la barca "del pas" de Móra, excepte una part que pertany com a renda a la capella del castell.

- La Universitat de Móra està obligada a mantenir i conservar degudament la sirga (438).

- I d'altra banda, la comunitat sarraïna de Móra està obligada a pagar uns drets de barcatge:

- 10 cafisos d'ordi per sant Miquel.

- 4 fanegues també "per lo dit barcatge" però que és dret que percep el batlle senyorial del lloc.

I almenys l'any 1724 el senyor duc de Cardona segueix posseïnt la barca de Móra, per bé que "sa excelencia y los seus han acostumat arrendar y

lo arrendament per aquella proceheix es propi de dit excelentisim señor", i el mateix senyor ha de proveir tot "quan se aj de fer". Els anys 1756/57 el senyor la té cedida "en emphiteusi" a cens anual de 100 lliures amb les condicions següents:

- Si la barca "se haja de fer nova o se haja de adobar" ha de fer-la o arreglar-la el seu posseïdor, l'emfiteuta, al seu càrrec.
- Els homes naturals i habitants de Móra són "franchs e immunes" de pagar qualsevol dret de barcatge "o pasatge".
- A canvi de l'exempció anterior, la Universitat i els veïns són obligats a tenir-hi "una gumea bona y en condret per al dit pas de la dita barca a sas costas y propias despesas, y així mateix han de fer lo torn y lo bastiment que se ha de menester, y les demes coses per a sustenir la dita gumea".
- I l'emfiteuta ha de tenir al lloc un administrador per a fer "los pons y passatges" (439).

c.3 Baronia de Flix:

A Flix la Senyoria posseeix dues barques: la barca "de la Sirga" i la "de Joffa". Al Capbreu tingut vers el 1400 es declara que la primera "es de molt gran passatge", i que de les rendes de la segona són de la Senyoria "dues parts del barcatge de diners dels strangers".

Quan el 1399 Francesc de Santcliment ven la Baronia a la Ciutat de Barcelona hi inclou "la barca de pas (...) e ab lo dret dita barca appellada de Juffa versus Ylerde, ab tots vexells e altres arreus" (440).

El servei de "barca del pas" sempre resta en possessió de la Senyoria, sens perjudici de que s'arrendi; així ocorre el s. XVI segons diferents contractes d'arrendament de la Baronia, mentre que s'exclou d'un de l'any 1700 (441).

d) Els drets de carnisseria:

La carnisseria com a escorxador constitueix també un dels serveis que té reservat la Senyoria, i així sol expressar-se en les diferents Cartes de població que concedeix. A ell s'ha d'afegir la "taula", és a dir la botiga o lloc de venda de la carn.

Com a.tals i en principi són uns serveis que facilita el senyor, amb el personal i els estris necessaris, instal.lant-los lliurement allí on creu convenient.

Pel que fa a la Batllia de Miravet (amb exclusió dels llocs sarraïns de Benissanet i Miravet) i al lloc de la Torre de l'Espanyol a la Comanda d'Ascó els codis jurídics locals respectius cedeixen aquells serveis a llurs

veïns, amb el dret de tenir francament carnisseria i taules de venda i d'instalar-les allí on vulguin lliurement (442).

La mateixa norma com veurem se segueix en les Cartes de població de Benissanet, Ascó i Miravet del s. XVII, bé que referint-se a la Universitat.

Tot i així, pel que fa als llocs de Ginestar i Rasquera de la Batllia de Miravet, almenys segons el Capbreu de 1495 per cada bèstia que es mata a l'escorxador se satisfà l'anomenat "dret de carnicer" que equival a un diner per cap (448).

Quant als altres dominis de la nostra zona, sols tenim notícies de Flix; pel que fa a la Baronia d'Entença solament podem dir que en constituir el Comtat de Prades i cedir-lo amb aquella Baronia l'any 1324 s'esmenta també el dret de carnatge a favor del seu titular. En tot cas, en llocs segueixen sent serveis senyorials, i en altres es cedeixen normalment a la Universitat i també a particulars, i en tot cas els vassalls satisfan una sèrie de tributs.

Tenim els exemples d'Horta, Benissanet, Miravet, Ascó, i Flix:

- Horta:

1) En un document de 1693 es reconeix que la Senyoria percep la quarta part de tot "carnero o lechon" que es mata al lloc.

2) I el s. XVIII la Universitat té cedida la "carneseria y soch", i per ells paga 20 sous.

- Benissanet: El cap. 15 de la seva Carta concedeix a la Universitat el servei de carnisseria. Per ell i altres serveis així com per l'usdefruit del terme, paga la suma de 100 lliures.

- Miravet:

1) El Capbreu de 1606 conté diverses declaracions relacionades amb la carnisseria:

- Que ningú no pot vendre carn de conill per més de 2 diners (ignorem si és per peça o pes) (444).

- Es reconeix que hi ha carnisseria i taula, i es declara que no es paga res de corredoria per la carn ni pel cuiro si l'animal no es "talla" a "lo açator o en la taula".

2) El cap. 13 de la Carta de 1623 és com el 15 de Benissanet, i el tribut és de 40 lliures.